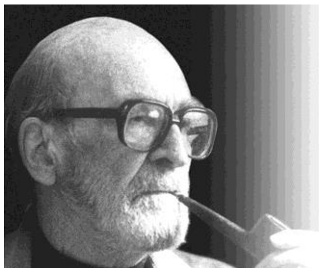
MIRCEA ELIADE

INDIA

MIRCEA ELIADE

I N D I A

Ediție îngrijită și prefațată de
MIRCEA HANDONCA

EDITURA PENTRU TURISM
București, 1991

Coperta: FLORIN ILIE

Versiune electronică:

[V1.0]

Corectură [V1.0]: august 2018

„DESCOPERIREA” INDIEI de către MIRCEA ELIADE

Țara *Vedetelor* şi *Upanishadelor* a fascinat adolescența şi tinerețea lui Mircea Eliade. Primul contact cu vechea Indie a avut loc în clasa a VI-a de liceu, când elevul Eliade Gh. Mircea a conferențiat despre… Rama, documentându-se exclusiv din cartea *Les Grands initiés* a lui Schuré.

Memorialistica eliadescă reține, peste decenii, indignarea adolescentului indus în eroare şi hotărârea lui, încă de pe atunci, de a nu mai fi sedus de falsa strălucire a lucrărilor de popularizare, ci de a se adresa direct surselor de bază.

„Şi care nu mi-a fost mirarea, şi furia, aflând, curând după aceea, că era vor-

ba de o poveste «mistică» inventată de Schuré. Cred că de-atunci s-a născut în mine neîncrederea față de diletanți, teama de a nu mă lăsa păcălit de un amator, dorința tot mai aprigă de a merge la izvoare, de a consulta exclusiv lucrările specialiştilor, de a epuiza bibliografia”.[1]

Îndemnat de profesorul de latină Nedelea Locusteanu, prin 1924 începe să învețe sanscrita, după manualul lui Pizzagalli. Puțin înainte îşi însuşise primele noțiuni din alte două limbi orientale: ebraica şi persana.

Lupta împotriva somnului şi exercițiile de educare a voinței din ultimii ani de liceu şi primii de studenție, dorința de a-şi depăşi propria-i condiție repre-

---

[1] Mircea Eliade, *Amintiri I (Mansarda)*, Colecția „Destin”, George Uscătescu, 1966, p. 79.

zintă punctul de plecare al tehnicilor yoga.

Alături de articolele de istoria religiilor şi alchimiei încep să apară şi cele de orientalistică. În „Ştiu tot”, „Orizontul”, „Revista tinerimii” Mircea Eliade scrie despre vechea literatură indiană, cu referiri erudite la *Sakuntala, Bhagavadgita* şi *Bhâminivilâsa.*

Apologia budismului, cartea lui Carlo Formichi, profesor de limba şi literatura sanscrită la Universitatea din Roma, găseşte în el un entuziast susţinător. Aceasta „ar trebui citită de toţi cei care privesc fără interes sau cu prejudecăţi ciudatul şi admirabilul fenomen religios care a fost budismul”[2].

Printre primele articole apărute în

---

[2] *Apologia budismului. Pe marginea cărţii lui Formichi*, în „Adevărul literar şi artistic”, an VII (1926), septembrie 5, nr. 300, p. 4.

„Cuvântul" este şi *Dinamismul religios în India*, câteva consideraţii personale pornind de la o altă carte tot a lui Formichi: Il pensiero religioso nell' India antica[3]. După câteva zile va publica, în acelaşi ziar, *Orient şi occident*[4]. Lui Asvagoşa, autorul celebrei vieţi a lui Buddha îi consacră două foiletoane, comparând poemul acestuia, *Buddha carita*, cu *Divina Comedie* şi *Eneida*[5], cu viaţa şi cântecele lui Milarepa[6].

---

[3] Vezi *Dinamismul religios în India. Nota pe marginea unei cărţi recente*, în „Cuvântul" an III (1926), noiembrie 21, nr. 617, pp. 1–2.

[4] Vezi „Cuvântul", an II (1926), decembrie 1, nr. 625, pp. 1–2.

[5] Vezi *Asvagoşa*, în „Cuvântul" an III (1927), februarie 24 şi 27, nr. 693 şi 698, pp. 1–2.

[6] Cf. *Milarepa* (I şi II), în „Cuvântul", an III

Ca bursier al *Societății Națiunilor*, la Geneva, în vara anului 1927, citeşte cărți inaccesibile la Bucureşti, îndeosebi lucrări de orientalistică.

Apologia virilității, tipărită tot în 1927 – toamna – după mărturia autorului însuşi, aminteşte India prin derutantul amestec de asceză, exaltare metafizică şi sexualitate.

În Italia, în primăvara şi vara anului 1928, paralel cu pregătirea tezei de licență despre Renaşterea italiană, îşi completează informațiile despre filosofia indiană la Biblioteca Universității din Roma şi la cea a seminarului de indianistică.

Într-o după amiază de mai 1928, citind în prefața primului volum din *Istoria filosofiei indiene* de Surendranath Dasgupta despre opera culturală a Ma-

---

(1927), iulie 23 şi 31, nr. 822, 824 pp. 1–2.

harajahului Manindra Chandra Nandy de Kassimbazar, îi scrie acestuia, solicitându-i o bursă şi precizându-i că ar dori să vină pentru doi ani la Calcutta, să studieze cu profesorul Dasgupta. În acelaşi timp se adresează şi celebrului filosof indian, rugându-l să accepte să-i fie îndrumător. Peste aproape trei luni Maharajahul îi răspunde favorabil. Şi Dasgupta consimte să-l aibă doctorand.

Bucuros, într-o stare de permanentă euforie, solicitantul nu-şi pierde luciditatea. Cu vorbe şi promisiuni nu se poate ajunge în India. De aceea, cere ajutorul profesorilor săi de la Universitatea din Bucureşti. Aceştia îl sfătuiesc să facă o petiție către Ministerul de Finanțe, pe marginea căreia, cu generozitate, îi fac o caracterizare excelentă.

C. Rădulescu Motru: *„Recomand cu toată căldura pe petiționar, fiindu-mi*

cunoscut ca un licențiat excepțional de bine dotat pentru studiile filosofice şi care în timpul cursurilor de la Universitatea noastră a trecut examenele foarte bine”.

D. D. Pogoneanu şi D. Gusti se asociază recomandațiilor şi aprecierilor colegului lor.

A doua scrisoare a Maharajahului îl asigură că va căpăta bursa îndată ce va ajunge la Calcutta. Deşi nu primise un răspuns favorabil din partea Ministerului de Finanțe, împrumută o sumă destul de importantă de la unchiul Mitache. Cu mare greutate, reuşeşte să obțină viza engleză de plecare doar pentru trei luni, spre a participa, ca delegat al YMCA-ei, la un congres la Poonomalee, lângă Madras. La 22 noiembrie 1928[7]

---

[7] În privința stabilirii exacte a cronologiei itinerarului, vom da crezare documentului

autentic (acte, scrisori, însemnări de jurnal făcute imediat, articole, interviuri) şi nu memorialisticii. Oricât de excepțională ar fi memoria cuiva (şi a lui Mircea Eliade indubitabil că era), ea nu putea preciza, după câteva decenii, data exactă a evenimentelor. Începutul voiajului a fost nu 20 noiembrie, aşa cum îşi aminteşte în *Amintiri* eroul principal, ci două zile mai târziu. Am făcut această mică „rectificare” bazându-mă pe prima scrisoare a lui Mircea Eliade către familie şi pe o epistolă a bunului său prieten Haig Acterian. Tot la 22 noiembrie a fost scrisă dedicația de pe prima pagină a cărții, dăruită, la plecare, de un prieten. Am cercetat acest volum şi am transcris de pe pagina de gardă a cărții lui Jacques Riviére *A la trace de Dieu: „A mon ami*, Mircea Eliade. J'ai appris à aimer la formidable pensée intérieure qui anime ton être. Ta superbe aventure, nous la suivons, avec angoisse et confiance. Tu as eu l'audace d'être celui qui ose vivre sa vie. Nos veux

pleacă din Gara de Nord spre Constanța iar de aici, cu un vapor românesc, se îndreaptă către Egipt, Alexandria fiind primul popas în marea sa călătorie.

Cele treizeci de ceasuri de furtună de pe Mediterana nu-l neliniştesc prea mult. În primul reportaj apărut în „Cuvântul” îşi va aminti cum, cu cinci ani în urmă, rătăcind cu câțiva prieteni într-o barcă pe Marea Neagră, au fost surprinşi de furtună fără pâine, fără apă şi fără speranțe. Dacă în adolescență îi fusese frică, acum, în drumul

---

t’accompagnent et nos pensées te suivent. Puisses tu devenir le véritable Homme de nos rêves. Bien a toi, Jonel Jianu, ce 22 novembre 1928”.

În ultimul moment, autorul a avut acces şi la paşaportul lui Eliade G. Mircea, de profesiune ziarist, călătorind în Asia, Egipt şi Europa. Viza poliției portului Constanța e clară: *22 noiembrie*.

spre „țara făgăduinței” nici măcar nu se gândeşte la posibilitatea unui naufragiu.

Impresiile de călătorie, numeroase şi variate, sesizează cu acuitate esențialul. În notații laconice, aglomerarea de verbe redă, de pildă, forfota acelui „du-te-vino” din portul Alexandriei.

„Hamalii strigă, invită, asigură, leagă prietenie cu cei de pe bord, râd, se tutuiesc, oferă servicii, le discută, le angajează. E o zarvă de bazar şi de piață”[8].

În cele trei zile petrecute în Egipt a vizitat cartierul arab şi Muzeul de antichități din Cairo. Din articolele publicate şi din corespondența către familie desprindem, uimirea față de splendoarea grădinilor cu liane, pe care le

---

[8] *Fals Jurnal de bord, Alexandria*, în „Cuvântul”, an IV (1928) decembrie 11, nr. 1308 p.1.

aseamănă cu cele din 1001 de nopți. E încântat de chioşcurile de lemn de palmier, de ghirlandele de flori parfumate, de terasele şi peşterile artificiale. Intrând în templul subteran al Sfinxului, are loc un incident amuzant. Vizitatorul, profund cunoscător a zeci de amănunte din istoria Egiptului, pune câteva întrebări aparent nevinovate ghidului ignorant, care intră în panică şi începe să-l numească „Herr Director”.

La 1 decembrie va pleca din nou cu trenul la Port Said, de unde se va îmbarca pe transatlanticul japonez Hakone Maru. Reportajele din „Cuvântul” descriu amănunțit drumul pe Marea Roşie, apoi pe Oceanul Indian. Tânărul pasager îşi exprimă dispreţul faţă de morga şi plictisul celor de la clasa I-a şi pledează… *pro domo:*

„O călătorie în clasa a III-a e instructivă, dacă te oboseşti să observi, şi amu-

zantă. Pasagerii sunt diverşi şi comunicativi. Afli astfel crâmpeie din existențe cu adevărat inedite. Un aristocrat, un burghez, un parvenit – par aceeaşi peste tot, se silesc să-şi poarte masca prea cunoscută, iar în decursul unei călătorii, rareori pătrunzi dincolo de mască. În clasa a III-a a marilor vapoare se întâlnesc oameni ciudați şi simpli, naufragiați ai vieții sau luptând sângeros s-o supună, aventurieri şi negustori, studenți, actori"...[9]

Într-o seară – pe punte – asistă la un spectacol teatral interpretat de personalul de serviciu. Un profesor de antropologie explică subiectul comediilor ce vor fi jucate, dând astfel divertismentului o tentă ştiințifică.

---

[9] *Fals Jurnal de bord. Port-Said* în „Cuvântul", an V (1928) ianuarie 25, nr. 1341, pp. 1–2.

În noaptea de 12 decembrie, ajuns la Ceylon – primul punct al țării visurilor sale –, se desparte cu părere de rău de cei câțiva prieteni pe care-i făcuse. Studenții japonezi mai aveau de parcurs încă douăzeci de zile de drum.

Cele dintâi „senzații" pe care i le oferă India sunt olfactive:

„E o mireasmă ce te tulbură, te amețeşte, pe care nu ştii cu ce s-o identifici, nu ştii unde s-o cauți, care te izbeşte neîncetat în plină față, ca un vânt înfierbântat şi mângâietor. E un parfum nemaiîntâlnit, care te va urmări tot timpul în Ceylon; şi cu cât te vei adânci în junglă, cu atât îl vei simți mai imaculat şi mai halucinant"[10].

Nu-şi poate stăvili entuziasmul şi în corespondența trimisă în țară descrie

---

10 *India*, Ed. II. Ed. Cugetarea, la pp. 13–14.

amănunțit frumusețile fără de seamăn ale acestei „perle a Orientului”, unde totul miroase a flori de scorțişoară.

La Colombo cutreieră cu rikşa întregul oraş, oprindu-se într-un parc minuscul încărcat de flori şi plante agățătoare printre care foiau şopârle. La Adyar polemizează cu doi adepți ai doctrinei teosofice, ironizându-i. Asta nu îl împiedică să prețuiască manuscrisele orientale ale bibliotecii. Spre surprinderea lui, aici îl întâlneşte pe profesorul Dasgupta, venit special să consulte nişte manuscrise tantrice inedite. Iată cum îi apare viitorul său guru, în urma primei întâlniri:

„E un bărbat scund, căruia hainele europene şi pieptănătura îi dau un aspect incert. Ochii îi lucesc vii în cearcănele lecturilor. E unul dintre puținii care pot înțelege orice text sanscrit. De altfel, pentru aceasta i-au trebuit vreo 25 de

ani de studiu... Profesorul vorbeşte sfios şi zâmbeşte"[11].

Interesante sunt şi impresiile de la Congresul studențesc de la Ponomallee, din apropierea Madras. Nu putem însă zăbovi prea mult. Să ne grăbim să-l însoțim la Calcutta, unde eroul nostru soseşte, după două nopți şi două zile de călătorie cu trenul, în ajunul noului an 1929. Cu ajutorul profesorului său, se va instala într-o pensiune englezo-indiană (Ripon Street, 82) unde va rămâne până la sfârşitul anului. Era o familie numeroasă de englezi, care în schimbul sumei de 90 de rupii lunar (bursa oferită de Maharajah) îi oferea găzduire şi patru mese zilnic. *„Era o clădire mare, cu etaj, înconjurată de o curte şi o grădină, care, la început, mi s-*

---

[11] *Ce-am văzut în India, Adyar*, în „Cuvântul" an V (1925) februarie 9, nr. 1366, p. 1.

a părut enormă. Avea un holl vast care servea şi de sufragerie, şi în care se afla un pian şi multe fotolii şi canapele. La dreapta şi la stânga hollului se deschideau câte trei camere mari, cu ferestre către grădină. În camera mea mai dormeau încă trei tineri: cei doi băieți ai Dnei Perris şi un anglo-indian din Goa, Lobo"[12].

Deşi în scrisorile către cei dragi vorbeşte despre... intelectualitatea mediului pensiunii care-l găzduieşte, acesta era, în realitate, destul de modest: telegrafişti, dansatoare, modiste, vânzătoare într-un magazin.

În prima zi a anului, condus de Dasgupta (în costum european, dar cu picioarele goale) e prezentat ilustrului său protector, care îşi petrecea întreaga

---

[12] M. Eliade, *Mémoire I, Les promesses de l'équinoxe*, Ed. Gallimard, 1980, p. 227.

viață ajutând şi făcând bine: *„Tot ce ştiu despre el e că trimite pe tinerii indieni la studii în Europa, că editează operele autorilor săraci, că ridică statui poeților bengalezi – şi citeşte sanscrita. E un Mecena care zâmbeşte ascultând mulțumirile – dar e atent la rezultatele şi roadele celor care studiază ajutați de el. Are un adevărat cult pentru limba sanscrită – dar cumpără toate cărțile bune europene"*[13]. Extraordinara lui bibliotecă era instalată în trei camere din subsolul locuinței lui Dasgupta.

Tânărul Mircea Eliade se adaptează încetul cu încetul. După numai o lună, profesorul Ranado îl invită la Allahalad să țină o conferință despre relațiile dintre filosofia orientală şi cea occidentală.

---

13 *Ce am văzut în India, Biblioteca Maharajahului*, în „Cuvântul an V (1928), februarie 29, nr. 1385, pp. 1–2.

Cunoaşte un celebru botanist vienez, venit să studieze flora Indiei, e invitatul Stellei Kramrish, profesoară de istoria artei la Universitatea din Calcutta.

Din țară prietenii îl aprobă, îl urmăresc cu încredere, se interesează cu dragoste de tot ce i se întâmplă, fiind alături de el. Citesc cu înfrigurare *Falsul jurnal de bord*, se amuză şi sunt, din când în când, impresionați. Toți înțeleg că această călătorie înseamnă ceva *esențial*.

Într-o scrisoare din 17 ianuarie 1929, bunul său prieten, Ionel Jianu, îi răspundea, printre altele: *„Micile noastre svârcoliri nu pot avea vreun ecou până la tine, tu ai pătruns de acum în lumea aceea în care întâlneşti Eternul, la fiecare pas şi m-am căit oarecum că ți-am împărtăşit meschinele noastre cancanuri ce ne umplu din nefericire mizerabila existență”.*

Plecarea în „marea aventură” cu mijloace băneşti insuficiente, refuzând consolarea şi suferind moral şi material, îl face pe acelaşi Ionel Jianu să-i scrie la 2 martie 1929: *„Ai dreptate când scrii că tu nu trebuie să te întorci numai ca un savant de acolo. Dacă ar fi aşa, aş considera aventura ta cu desăvârşire ratată. Din consumația intelectuală a cunoştințelor culese pe acolo şi a experiențelor de viață trăite, ființa ta va căpăta un sens şi existența o semnificație”*.

Petru Comarnescu e la fel de entuziast, publicând fragmente din corespondența primită de la Mircea Eliade în pagina a doua a ziarului „Ultima oră”[14].

Într-o misivă datată 26 martie 1929 îi

---

[14] Vezi „Ultima oră”, an I (1929), ianuarie 12, nr. 13, februarie 21, nr. 46, mai 22, nr. 118, iulie 30, nr. 177.

scrie autorului, încă de pe atunci celebru, al *Itinerariului spiritual: „Mă bucur că te văd tot atât de vajnic cum ai plecat. Mai mult: se pare că dorul de studiu e mai îndârjit încă, în faza actuală a vieții tale. Făgăduieşti lucrări mari, ca acea* Critică a conceptului de cauză în Buddhism, *care ar putea fi de un interes capital. Inaccesibilitatea Indiei, care totuşi, măcar în sens restrâns ți-a fost accesibilă, face, din studiile pe care le pregăteşti, piatra ele încercare ceea ce de altfel caracterizează întreaga ta aventură de până acum”*.

Din răspunsul lui Petru Comarnescu de la 20 iunie 1929 desprind un singur paragraf: *„Nu mă pot opri să nu îți arăt mulțumirea ce am avut-o citind scrisoarea ta, plină de adevăruri neobişnuite nouă, dacă vrei europenilor şi românilor. Sensul în care ajungi la adevărata realitate, entuziasmul noii tale cunoaşteri*

metafizice te onorează şi ne face pe noi, prietenii tăi, să fim mai interesaţi încă faţă de tine, pentru că dorim, parcă mai cu nerăbdare, să ne împărtăşeşti din exploatările minţii tale”[15].

Păreri asemănătoare vom găsi exprimate, într-o formă mai mult sau mai puţin meşteşugită, şi în scrisorile lui Haig Acterian, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Mihail Polihroniade şi atâtor altora.

Victor Stoe şi-a încredinţat gândurile tiparului, arătând că Mircea Eliade *„e tot atât de prezent printre noi şi în conştiinţa publicului intelectual ca şi înainte*

---

15 Pentru a ne face o imagine mai completă asupra anilor petrecuţi în India, trimitem şi la lectura corespondenţei lui Mircea Eliade către Petru Comarnescu, publicată de Traian Filip în „Manuscriptum”, nr. 4 (1978), pp. 158–167.

de plecarea lui. Mircea Eliade e magul generației sale"[16].

Departe de cei dragi, Eliade se bucură atunci când primeşte din țară bursa pe cinci luni. Aceasta îi dă posibilitatea organizării, în martie-aprilie 1929, a unei excursii în India centrală, Allahabard, Benares, Delhi, Ogra, Jaipur, Ajmir.

O insolație ce-i provoacă o cumplită hemoragie pe fundalul unei Indii, a contrastelor, bântuită de foamete şi molime, va constitui substanța articolului *110° Fehrenheit. Ciclon direcția S-V*, publicat inițial în „Cuvântul", şi devenit ulterior capitol din cartea India.

În timpul căldurilor cumplite din vara 1929 începe lucrul la romanul *Isabel şi*

---

16 Victor Stoe, *Magul unei generații*, în „Viața literară", an V (1930), aprilie 15 – mai 10, nr. 127, p. 2.

Apele diavolului. Scrie cu furie, apoi se întrerupe o clipă pentru a nota în Jurnal: *„Ce fioroasă şi ce dulce este, în acelaşi timp, pentru mine, munca scrisului”*[17].

Cea de-a doua călătorie, în mai-iunie, o face în Himalaya. Instalat într-un modest hotel din Darjeeling, îşi propune să urmeze cu strictețe un anumit „program”, în sensul că diminețile colindă împrejurimile, după-amiezile aprofundează gramatica sanscrită, iar serile lucrează la roman. Vizitează mănăstirile budiste din apropiere, iar în zori priveşte creştetul alb al Everestului, aflat la 200 de kilometri.

În pădurea de la Lebong e o vegetație luxuriantă inimaginabilă pentru un european; şopârle mari cât vrăbiile roiesc şi se cațără prin copaci, şerpii mişună

---

17 *Şantier*, Edit. Cugetarea, 1935, p. 66.

prin văi. Vizitează o mănăstire budistă păzită de un tânăr călugăr ignorant, ceea ce îl decepționează.

Nu putem neglija caracterul etnografic al unor pagini – de pildă cel al pitorescului ceremonialului unei înmormântări tibetane. În mănăstire se repede „cu lăcomie” asupra manuscriselor: traducerea tibetană a *Bhagavadgitei*, scrisă cu cerneală aurie pe pergament, texte nepaleze cu miniaturi colorate. Răsfoieşte *„un tom enorm, cuprinzând istoria populară a lui Buddha, scris acum patru veacuri, cu caligrafie perfectă, cu fantezii interliniare”*[18].

Îl încântă şi picturile murale, privind îndelung scene din viața lui Milarepa, *„poetul criminal pentru, care păstrez o veche pasiune”*[19].

---

18 *India*, vol. citat p. 145.

19 Idem, p. 146.

Au loc şi fapte senzaţionale, dintre care cea mai pregnantă e expediţia spre Sikkim descrisă amănunţit în *Când vine monsoonul*.

Pe ploaie şi ceaţă, jungla e năpădită de lipitori, urcând spre înălţimi. Fără să le vadă, auzindu-le târâşul umed, drumeţul înspăimântat e năpădit de ele pe mâini, pe trup, pe faţă şi scapă cu viaţa printr-o adevărată minune.

Întâmplarea nu putea fi uitată şi o vom regăsi în Memorii: „Ani de-a rândul, după aceea, mă trezeam cu sudori reci din acest coşmar: mi se părea că, încercând să urc coasta abruptă şi năclăită de ploaie, alunecam şi nu mă mai puteam ridica. Simţeam atunci cum mă ajunge din urmă masa aceea cleioasă şi vie, alcătuită din zeci de mii de lipitori, înaintând încet dar implaca-

bil”[20].

În tot ceea ce face pune pasiune şi sunt perspective că va putea găsi în filosofia indiană lucruri esenţiale, neobservate de alţii până atunci. Doreşte din tot sufletul să devină un indianist, pasionându-se de filologie: *„Aflarea unei rădăcini sanscrite e o nouă voluptate, descifrarea unui text e aproape un ritual. Îl săvârşesc pe îndelete, savurând întreg ceremonialul, fără să sar nicio etapă. Chiar dacă ştiu cuvântul, îl caut încă o dată în dicţionar, îl declin, în gând, îi cercetez toate legile fonetice la care e supus. Un cuvânt, o ţigară. Este aproape o euforie adâncirea aceasta în amănuntul nesemnificativ, pasiunea aceasta pentru lucruri extrem de mici, inutil de dificile. Idealul meu acum este să ştiu tot despre coalescenţa vocalelor*

---

20 *Mémoire*, op. cit p. 240.

în limbile ariene”[21].

Paranteza care urmează precizează că nu au mai fost încredințate tiparului din *Jurnal* numeroase astfel de pasaje lirice, redând febra în descifrarea unui text sanscrit, lângă o gramatică şi un dicționar.

Cu un pandit venind de patru ori pe săptămână, aprofundează sanscrita, aşa încât după mai puțin de patru luni profesorul Dasgupta i-a trimis lui Rădulescu-Motru o adresă oficială, din partea Universității, lăudând uluitoarele progrese şi extraordinara putere de muncă a învățăcelului său.

Perseverența şi tenacitatea erau de fapt „secretul” acestor senzaționale succese. După aproape o jumătate de veac, fiind întrebat de Claude-Henri Rocquet cum a reuşit să învețe sanscri-

---

21 *Şantier*, p. 24.

ta cu Dasgupta şi panditul, Eliade răspunde:

„Munceam 12 ore pe zi şi numai sanscrita... Această concentrare exclusivă asupra unui singur subiect, sanscrita, a dat rezultate surprinzătoare”[22].

Îşi pune întrebări la care încearcă să răspundă, îşi explică sieşi condiţiile specifice de viaţă pe care le are în India, impunându-şi o anumită atitudine şi comportare predominant optimistă: *„Am nevoie din nou de ascetism. Altminteri de ce-am venit aici? Singurătate, meditaţie, studiu – puteam găsi în aceleaşi condiţii, oriunde în Europa. Dar aici există o anumită atmosferă de renunţare, de efort către împlinire intimă, de control asupra conştiinţei, de iubire –*

---

[22] Mircea Eliade, *L'épreuve du labyrinthe*, Entretiens avec Claude Henri Rocquet, Ed. Pierre Belfond, 1978, p. 50.

care îmi e prielnică. Nu tezofism, nici practici brahmane, nici rituale; nimic barbar, nimic creat de istorie. Ci o extraordinară credință în realitatea adevărurilor, în puterea omului de a le cunoaşte şi a le trăi printr-o realizare lăuntrică, prin puritate şi reculegere mai ales. Credința aceasta e şi a mea. Credință că, în pofida tuturor demonilor şi a voluptăților, există un pod drept pe care pot merge; oricând, din orice regiune infernală în care m-aş găsi"[23].

Numeroasele epistole către familie sunt calde, afectuoase. Îi scrie mamei, tatei, Corinei şi, din când în când lui Nicu. Neliniştit de greutățile materiale ale celor dragi, se zbuciumă. Încearcă să-şi ajute fratele, care voia să se angajeze în colonii. La 12 iunie 1929 se adresează mamei: *„Cred că şansa cea*

---

23 *Şantier*, p. 52.

mai bună ar fi să se angajeze în coloniile din Africa portugheză sau fostul Camerun, colonie germană. Îi scriu chiar acum ce trebuie să facă. Condițiile însă nu sunt prea simple. Cinci ani contract obligatoriu şi fără soție”.

E îngrijorat că în noiembrie bursa din țară încetează şi, conştient de propria-i valoare, de perspectivele pe care le are în față, devine vehement: *„Ar fi o crimă să mă lase fără bani tocmai acum, când mi-am sacrificat tot ca să încep studii noi şi revelatoare pentru cultura noastră. Ar fi o crimă să mă întorc înapoi acum, când pot vorbi şi scrie bine engleza, când am învățat puțin sanscrita. Sunt conştient de viitorul meu ştiințific şi sub niciun motiv nu voi admite să mi-l uzurpe nătângia celor de la Minister. În orice capitală aş fi bogat şi cu imense mijloace de lucru la îndemână.”*

Legăturile ştiințifice ale lui Eliade

sunt surprinzătoare. Marile somități ale orientalisticii şi istoriei religiilor sunt uimite de cunoştințele lui, prevestindu-i un viitor strălucit. Printre celebritățile cu care coresponda tânărul de 20 de ani amintesc: Bounaiuti, Petazzoni, Coomaraswamy, Angus, Stcherbatski. În iarna lui 1929 îl întâlneşte pe Tucci, care venea de două ori pe săptămână la locuința lui Dasgupta: „Neaşteptat de tânăr, viguros, debordând cu vitalitate, lucrând la mai multe cărți deodată – istoria logicii indiene, liturgia tantrică a zeiței Durga, simbolismul templelor tibetane, etc.[24].

Încă din „Şantier" tânărul prieten îi făcuse un elogios portret, insistând asupra neobişnuitei puteri de muncă, erudiției şi enciclopedismului savantului italian.

---

[24] *Mémoire* I, p. 231.

Pregătirea tezei nu era o chestiune facilă. Lucrările de specialitate asupra psihologiei lingvistice şi fiziologiei laringo-bucale nu se găseau în India şi atunci le comandă de la Paris şi Leipzig. De aceea pare îndreptăţită furia care-l apucă, gândindu-se că după asemenea sacrificii ar exista posibilitatea să fie chemat în ţară.

Familia şi prietenii sunt rugaţi să-i procure cărţi: *Metafizica* lui Aristotel, *L'évolution creatrice* de Bergson şi multe altele.

Aşa cum mărturiseşte *Jurnalului*, în ceasurile triste *citea Bhagavdgita, iar în cele neutre poeziile lui Shelley*. Lectura e variată, alături de „clasicul" Goethe aflându-se modernul Huxley. Din literatura indiană preferinţele se îndreptau spre Kalidassa, Acinthya – un scriitor modern influenţat de Joyce şi Rabindranath Tagore.

Primind notele din țară, execută la pian compozițiile lui Grieg şi Débussy.

La sfârşitul lui iulie 1929, cu Dasgupta şi Maitreyi străbate cu automobilul cei 150 de kilometri până la Santiniketan. Îl cunoaşte pe Tagore şi e încântat de universitatea unde cursurile se țineau în aer liber, în grădină: *„Lângă fiecare arbor se adună diminețile acei copii şi adolescenți fericiți, aşezându-se turceşte în iarbă, cu tăblița şi cărțile pe genunchi. În aer liber, cu umbra pomului drept singura umbră, cu văzduhul clar deasupra, învăluiți de aroma atâtor flori*. Holi, *pentru ei, însemna în primul rând o sărbătoare cu dansuri şi cântece şi drame compuse de poet”*[25].

Bolnav, internat pentru câteva zile în

---

[25] *Primăvara în Bengal*, în „Vremea” an V (1932), aprilie 24, nr. 235, p. 14.

spital, are dificultăţi financiare. Chiria i se măreşte, bursa din ţară întârzie şi nesiguranţa viitorului îl macină. Maharajahul moare şi situaţia devine disperată. Îşi linişteşte mama (adresându-i-se cu apelativul „maica mea scumpă şi dragă”). Dacă în aprilie îi spunea că nu poate să practice sportul, nici măcar înotul, deoarece apa din bazin era „caldă şi murdară”, la 17 noiembrie situaţia era alta: *„Fii sigură că, în ceea ce priveşte trupul, mă îngrijesc extrem, m-am dezvoltat în toate privinţele, am o curte largă şi fac sporturi de la 5–7 seara, am învăţat scrimă, criquet, hochei, lupte greco-romane, jiu-jitzu japonez, iar îndată ce mi se va reglementa valuta mă înscriu la o şcoală de dans”*.

În dimineaţa de 2 ianuarie 1930 se va muta în locuinţa lui Dasgupta, transportându-şi „mobilierul” din Ripon Street (patul, biblioteca şi masa de lu-

cru). Hotărârea fusese stabilită cu câteva zile mai înainte. E propriu-zis un obicei al Indiei tradiționale ca ucenicul să locuiască alături de învățătorul său.

Mamei îi scria la 21 decembrie 1929, mândru de reputația lui Dasgupta, socotit în Bengal a doua glorie națională, după de Tagore: *„Voi avea astfel enormul privilegiu de a asimila cât mai mult din înțelepciunea, ştiința şi moralitatea indiană. Cunosc de pe acum perfecta armonie, înțelegerea şi senina familiaritate din casa lui Dasgupta.* / Aceasta se află în / *Kalighat, cartierul cel mai plăcut al Calcuttei, aproape numai parcuri de palmieri. Când plec de la el, pe seară, şi mă întorc în odaia mea din Ripon Street, aş crede că trec din India în Europa, atât e de mare deosebirea. Locuind cu el, pe lângă avantajul financiar şi ştiințific, mă voi bucura şi de o viață mai liniştită, fără agitarea inutilă a oraşelor*

occidentale, respirând o atmosferă îmbibată de spiritual şi artă”. Într-adevăr, entuziasmul e justificat (cel puțin până la 18 septembrie, când are loc cearta cu profesorul).

Munceşte cu râvnă adâncindu-se în gramatica sanscrită sau filosofie şi începe studiul bengalezei. Se îmbracă în *dhoti*, un soi de cămaşă lungă, albă, la fel ca localnicii. Se contopeşte organic, simte că face parte din familie, atunci când stă la masă, aşezat pe jos, cu picioarele încrucişate, cu o frunză de arbore în loc de farfurie.

Pleacă pentru câteva săptămâni în India de nord. Se opreşte la Allahabad, ca să vadă Kumbhmela, uriaşa procesiune de asceți yogini, care avea loc o dată la 12 ani.

„India întreagă tresare; satele se neliniştesc, mănăstirile rămân deşarte, de prin văgăunile Himalayei se scoboară

schivnici goi şi acoperiți cu cenuşă, de pe țărmul Malabarului, de la capul Comorin, din golful Bengalului, din Himalaya, din munții Vindhya din deşertul Bikaneerului, de pretutindeni, coboară convoiuri de căruțe, cete de călugări, pâlcuri de vagabonzi, gloate de leproşi, suite de Rajahi, trenuri cu târgoveți, harabale închise cu perdele albe, ticsite cu femei – mulțime prodigioasă, însetată de sfințenie, hagiii Kumb-Melei"[26].

Se îndreaptă apoi spre Benares, pentru a studia câteva manuscrise de la *Sanscrit College*. Călătoria se va prelungi la Delhi, Agra, Sikhri, Jaipur, Bikanir, Lahore, Amritsar. Nu trecuse decât un an, dar parcă vede cu alți ochi țara în care se află. În *Memorii* este subliniat acest aspect fundamental *„Mi se părea că încep să-i înțeleg tainele, să*

26 *India*, pp. 58–59.

mi se descopere frumusețile şi sensuri care-mi fuseseră inaccesibile puține luni mai înainte. Şi asta numai pentru că avusesem norocul să locuiesc în casa celui mai ilustru istoric al filosofiei indiene, pentru că începusem să mă deprind cu viața indiană şi să vorbesc bengaleza. Nu mi se mai părea că mă aflu în India ca «vizitator». Mă simțeam tot mai mult la mine acasă, şi dacă voiam cu orice preț să vizitez oraşele, templele şi monumentele importante era pentru că voiam să-mi cunosc patria mea adoptivă. Speram să pot rămâne mulți ani în India... Îmi plăcea totul: peisajul, clima, oamenii, limbile şi credințele lor, felul lor de a se purta, costumele şi mâncărurile lor"[27].

Deşi integrat în viața ținuturilor pe care le străbate, familia, prietenii, pei-

---

27 *Mémoire* (I), pp. 253.

sajul şi spiritualitatea românească sunt prezenți în gânduri, vise şi însemnări.

Nu numai corespondența, ci şi reportajele scrise în acei ani îl „desconspiră". Încă din primele pagini ale Indiei aflăm că la masă erau serviți de *„o indiancă tânără şi frumoasă, semănând leit cu țiganca din tabloul lui Luchian"*[28]. Nu mult după aceea, compară nopțile din India de sud cu cele din Dobrogea şi din munții, noştri. În Himalaya, la un moment dat îi vin în minte, printr-o stranie asociație de idei, alte imagini din țară: *„Serdarul îmi serveşte o cină incertă, dar caldă. O iau numai pentru că e caldă. Vasele sunt noi, de aluminiu – şi îmi amintesc atâtea drumuri din adolescență, când dormeam pe creste sau plajă, în jurul unui foc păzit de prieteni, răspândiți acum pe toată fața pă-*

---

28 *India*, p. 32.

mântului. Atâtea cine vesele, în farfurii de aluminiu spălate dimineața cu nisip. Şi acum sunt singur ca un cuc, şi plouă, plouă”[29]...

Rădulescu-Motru îi dă o veste bună: s-ar putea ca la înapoierea în țară să se creeze, pe lângă Universitatea din Bucureşti, o catedră de sanscrită. Îşi intensifică munca şi, împreună cu Dasgupta, traduce texte şi conversează în sanscrită câte trei ore pe zi. Dar nesiguranța continuă să-l neliniştească. Cei doi ani de studii sunt insuficienți pentru un profesor de limba şi literatura sanscrită. Un indian are nevoie, pentru aceasta, de 12 ani. Ca să se liniştească, îi scrie lui Tucci, de la care primeşte un răspuns cald şi încurajator: *„Iubite Eliade* – îi răspunde, printre altele, vestitul orientalist – *nimeni nu se*

---

29 Idem, p. 151.

află în condiții mai prielnice decât dumneavoastră. A nu profita de ele, ar fi o nebunie. Informați, rogu-vă, autoritățile din țara dumneavoastră şi convingeți-le că dumneavoastră, pentru a putea face un lucru bun, trebuie să rămâneți în India cel puțin cinci sau şase ani. Banii care se vor cheltui cu aceasta vor fi pe drept şi cu rod cheltuiți, iar țara dumneavoastră se va putea lăuda, posedând indologul şi istoricul său al religiilor – care va avea avantajul pe care mulți colegi europeni nu-l au, unei lungi şi directe experiențe în țara pe care noi o studiem".

Această scrisoare, expediată într-o copie şi în țară va grăbi hotărârea de prelungire a bursei pe 1931. Lui Eliade îi va întări încrederea în posibilitățile sale, exprimându-şi de nenumărate ori ferma convingere că drumul său e filosofia orientală şi istoria religiilor şi pen-

tru nimic în lume nu va fi dispus să le părăsească.

Profesorul continuă să-i dicteze capitolele celui de-al treilea volum din *Istoria filosofiei indiene* şi cartea despre *Upanishade*, iar alături de Maitreyi alcătuieşte Indexul monumentalei lucrări. Începe să redacteze un nou roman: *Lumina ce se stinge*.

Episodul dragostei cu Maitreyi constituie, desigur, un capitol aparte. Este suficient să ştim că, la 18 septembrie 1930, Dasgupta, aflând despre legăturile celor doi, îi cere oaspetelui său să părăsească imediat locuința, pretextând că sănătatea lui precară nu-i mai îngăduie să-l găzduiască.

După un intermezzo de câteva zile în Ripon Street 82, Eliade se îndreaptă spre Delhi, iar de aici la Hardwar, la câțiva kilometri de Rishikesh, dar pe celălalt mal al Gangelui, la Swarga

Ashram. Cele şase luni de sihăstrie sunt cunoscute din volumaşul *Într-o mănăstire din Himalaya* (1932). Îmbrăcat în splendida robă portocalie, făcându-şi rituala baie de dimineață în Gange, se mulțumea cu o hrană frugală: orez, legume fierte, lapte, rareori turte de orez cu miere.

Îşi consacra timpul meditației, exercițiilor yoga şi lecturilor din textele sanscrite. Are şansa de a-l avea drept guru pe Swami Shivanananda, necunoscut pe atunci, autor, după aceea a circa trei sute de volume. Medic de formație occidentală, acesta părăsise confortul şi familia venind în sihăstria din Himalaya.

„Cunoştea exercițiile yoga; tehnicile meditației... El m-a călăuzit, puțin câte puțin în practicile respirației, meditației,

contemplației”[30].

Swami Shivananda se minunează de rapiditatea cu care proaspătul său discipol asimilează rudimentele practicei yoga.

Își regăsește seninătatea și ritmul de viață de altădată. Nu doarme decât trei-patru ore pe noapte, fără să resimtă oboseala. La slaba lumină a unei lămpi cu gaz continuă lucrul la teză, scrie articole pentru „Cuvântul”, iar noaptea continuă noul său roman *Lumina ce se stinge*. Tot acum definitivează studiul *Cunoștințele botanice în vechea Indie*, pe care-l trimite, la Cluj, lui Valeriu Bologa, alături de câteva rânduri explicative:

„Sărăcia critică asupra acestui pasionant subiect, dă oarecare valoare studiului meu; vreau să spun că nu e o

---

30 *L'épreuve du labyrinthe*, p. 54.

simplă repetare a unor lucruri prea bine cunoscute, ci într-un anumit sens o încercare de a aduna cam tot ce se ştie asupra acestui subiect şi de a interpreta în lumina spiritului ştiinţific indian şi al istoriei ştiinţelor... Asperităţi de stil sunt multe, pentru că se apropie trei ani de când n-am vorbit şi n-am citit româneşte. Te rog din suflet să mai ciopleşti textul, dacă îl crezi neprezentabil. Aş vrea ca în timpul ce-l mai am de petrecut în India să adun cât mai mult material pentru o istorie a ştiinţelor şi a spiritului pozitiv în India antică şi medievală"[31].

Pentru a avea o imagine de ansamblu a cadrului în care a trăit, mai bine de jumătate de an în Himalaya, e suficient

---

[31] Text publicat de Gabriella Russu *(Mircea Eliade şi istoriografia medicală clujeană)*, în „Steaua", an XX (1969) decembrie 12, pp. 176–190.

să desprindem un scurt pasaj din Memorii: *„Gangele curgea repede printre stânci şi jungla se întindea până aproape de mal, pădure deasă, plină de maimuțe, de şerpi şi de păuni, de pisici sălbatice. Toamna târziu, când vor seca izvoarele în munte, şacalii vor veni până în marginea sihăstriei şi, din coliba mea, le voi auzi urletele”*[32].

Din când în când, vizitează satele şi templele de la poalele Himalayei. La Kapurthala (de unde scrie familiei la 4 noiembrie 1930) e uimit de palatul maharajahului, cu totul şi cu totul de aur, diamante cât oul şi ornamentele cortegiilor de elefanți. *„Lucruri şi lux nebănuit în Europa, să-ți pierzi capul numai privindu-le. Cred că în zece zile voi fi în Rishikesh, cufundat în simplitatea vieții himalyene şi în studiile mele. Am fost*

---

32 *Mémoire* (I), p. 265.

invitat să conferențiez despre religiile comparate în colegiul Gurukul din Hardwar. Voi fi acolo în decembrie pentru două săptămâni".

De Crăciun petrece minunat la o familie creştină din Rurks, distanța cam 30 de kilometri de coliba sa, iar către sfârşitul anului 1930 primeşte vestea confirmării valutei pentru anul următor.

Şi aici are loc un episod sentimental. Eroina, Jenny, violonistă, venise în India în căutarea absolutului.

La începutul primăverii anului 1931, Mircea Eliade, după şase luni de sihăstrie, va pleca tot atât de brusc ca şi atunci când venise. Îşi va relua locul la vechea gazdă, care aproape nu-l mai recunoaşte: ars de soare, cu o scurtă barbă roşcată.

Revenit la Calcutta, lucrează nebuneşte la Imperial Library, preocupat, în

primele zile, de tema mătrăgunei în botanica şi folclorul indian. Învață tibetana, se pasionează de etnologia indiană şi sud-est asiatică.

Pentru câteva zile participă la o vânătoare de crocodili pe malul Gangelui, în provincia Orissa. Cele cinci zile petrecute în junglă sunt un splendid prilej de recreere. Impresiile vor fi sortite veşniciei într-un reportaj apărut în „Cuvintul”, inclus mai târziu în volum.

Continuă cu aceeaşi îndârjire studiul şi începe lucrul la un nou roman, intitulat *Victorii* mai întâi, *Petru şi Pavel* după aceea. E, de fapt, nucleul viitoarei *Întoarceri din rai*.

Căldurile sunt mai insuportabile ca oricând. Şi totuşi nu se poate „preda”, deşi la un moment dat are senzația ciudată că odaia în care se află s-a transformat într-un uriaş stomac de cetaceu, iar ființa sa descompusă e

macerată: *„O stranie senzație că mă aflu între pereți vii, viscerali. Parcă şi trupul începe să miroasă, începe să se lichefieze. Oarecare greață. Sub ventilator mi se răceşte respirația; şi asta îmi dă o senzație penibilă de boală. Cu toate încercările mele brutale, nu pot face nimic, nici citi, nici dormi. În casă nu se aude nimic, în afară de ventilatoare; şi toți dorm, asta mă înfurie. Sunt amețit, obosit, şi totuşi nesatisfăcut. Parcă aş vrea să fac ceva, să mi se întâmple ceva. Cred că sufăr foarte mult din cauza aceasta: nu mă pot preda complet nici în fața oboselii, nici în fața odihnei. Păstrez întotdeauna o urmă de luciditate, puțină părere de rău"*[33].

În timpul acestei lupte supraomeneşti cu căldurile Indiei, soseşte din partea tatălui o scrisoare disperată: prezența

---

33 *Şantier*, pp. 252–253.

fiului în țară e absolut necesară, deoarece trebuia să-şi satisfacă stagiul militar. În cazul unei nesupuneri, ar fi fost considerat dezertor, dezonoare incompatibilă cu familia de militari din care făcea parte.

N-are încotro şi-şi pregăteşte reîntoarcerea, expediind mai întâi cărțile în patru lăzi mari. În ultimele luni face câteva excursii în Delta Gangeului, colindă satele din jurul Calcuttei, rămâne zile întregi la Muzeul de antichități indiene, la Biblioteca Societății Asiatice.

În toiul celei mai aride munci simte nevoia să se relaxeze şi atunci îşi petrece timpul cu o carte de literatură, după ce şase luni nu mai pusese mâna pe un roman. Şugubăț, nu scapă prilejul să noteze în Jurnal cu sinceritate: *„Lectura îmi dă la început voluptatea unui viciu nepermis, experimentat pe ascuns. Este adevărat că tocmai astăzi aveam*

mult de lucru – şi am lăsat toate ca să citesc acest roman straniu şi caritabil, care seamănă cu atâtea romane scumpe mie, cu Dostoievski şi cu Dos Passos de pildă. Viciul acesta pe care mi-l satisfac alături de o bibliotecă plină de tratate erudite, la o masă încărcată cu dicționare şi texte mă înalță brusc în proprii mei ochi. Îmi dă un ciudat sentiment al libertății"[34].

Într-o dimineață, la începutul lui decembrie 1931, pleacă spre țară, cu ferma convingere că se va reîntoarce în 1933. La Port Said nu mai poate aştepta zece zile un vapor românesc, aşa că se îmbarcă pe unul italian.

La Veneția aştepta într-un sordid, hotel, salvarea" de-acasă un modest mandat telegrafic, ca să-şi poată continua drumul.

---

34 Idem, p. 182.

Se pare că sosirea în țară a avut loc la 9 sau 10 decembrie 1931[35].

Cu toată conjunctura nefavorabilă, Valeriu Bologa îi urează, din Cluj, un călduros „bun venit” datat 16 decembrie 1931, din care reținem: *„M-aş bucura nespus să capeți conferința promisă. Şi la mai mare! Eu am o încredere nețărmurită în dumneata. Sunt sigur că vei deveni una din figurile reprezentative ale gândirii româneşti.”*

India a clarificat în gândirea lui Mircea Eliade concepția despre autenticitate, ideea de libertate, trezindu-i inte-

---

35 În *Memorii* suntem informați că a ajuns la Bucureşti „în preajma Crăciunului”. Ținând seama de scrisoarea către Valeriu Bologa, expediată la 12 decembrie, în care-l anunță că sosise în țară de câteva zile, suntem nevoiți să facem o nouă rectificare cronologică.

resul pentru yoga şi tantrism. Deceniul al patrulea a însemnat pentru el apariția primei forme a volumului *Yoga* (1936). Locul acestui tratat în spiritualitatea universală, după aproape o jumătate de veac a fost subliniat de regretatul nostru savant Sergiu Al-George: *„Lucrări apărute după cele ale lui Mircea Eliade, confirmă modul în care savantul român a înțeles să restituie fenomenul yoga. Ne referim la P. Masson-Oursel, unul din cei mai importanți istorici francezi ai filosofiei indiene, care într-o lucrare a sa*, Le Yoga, *apărută în 1967, defineşte fenomenul Yoga în termeni surprinzători de asemănători cu cei ai lui Mircea Eliade"*[36].

Şederea în India a fost hotărâtoare

---

[36] Sergiu Al-George, *Arhaic şi universal.* Editura Eminescu, Bucureşti, 1981, p. 164.

pentru formarea spirituală a lui Mircea Eliade. El nu a văzut aici „exotism”, ci şi-a dat seama de profunda unitate a culturii aborigene indiene şi cea a tradițiilor populare româneşti.

Trebuie să menționăm că experiența anilor 1929–1931 a fructificat aproape o sută de eseuri. Desigur că fiecare din ele ar merita comentarii speciale, ceea ce nu putem face în paginile de față[37].

---

[37] Pentru a ilustra multitudinea şi varietatea „gloselor” indiene ale lui Eliade, iată titlurile câtorva din ele: *Mudra* (I şi II), în „Cuvântul”, an VIII (1932), martie 12 şi 17, nr. 2475 şi 2479, p. 1–2, *Kipling a mințit*, în „Vremea”, an V (1932), aprilie 17, nr. 233, p. 5, *Upanishade*, în „Vremea”, an V (1932), aprilie 17, nr. 234, p. 5, *O carte a morților*, în „Cuvântul”, an VIII (1932), mai 21, nr. 2542, pp. 1–2, *Cartea morților tibetană: Agonia şi Trecerea*, în „Cuvântul” an VIII (1932), iunie 8, nr. 2560, pp. 1–2, *Erotica*

mistică în Bengal în „Vremea", an V (1932), iunie 12, nr. 241, p. 6, *Raiul şi iadul*, în „Cuvântul", an VIII (1932), iunie 18, nr. 2563, p. 1. *Il Rituale Hindu e la vita interiora*, în „Ricerce Religiose, an VIII (1932), pp. 486–504, *Rituale erotice*, în „Vremea", an V (1932), iunie 19, nr. 242, p. 6, *Femeia şi dragostea*, în „Vremea", an V (1932), iunie 26, nr. 243, p. 6, *Limbajul secret al misticei indiene*, în „Vremea", an V (1932), iulie 3, nr. 244, p. 7, *Literatura mistic-erotică* în „Vremea", an V (1932), iulie 10, nr. 245, p. 6, *Magie şi erotică* în „Vremea", an V (1932) iulie 17, nr. 246, p. 7, *Note despre arta indiană*, în „Cuvântul" an VIII (1932), octombrie 12, nr. 2685, pp. 1–2, *Note de iconografie indiană*, în „Cuvântul", an VIII (1932), octombrie 20, nr. 2693, pp. 1–2, *Pseudo-Indika*, în „Vremea", an V (1932), octombrie 23, nr. 260, p. 7, *Despre un nou umanism*, în „Vremea", an V (1932), noiembrie 18, nr. 255, p. 4, *Metafizica Upanisadelor* (I, II, III, IV) în „Cuvântul", an

IX (1933), martie 18, 25, aprilie 1 şi 15 nr. 2837, 2844, 2851, 2865, pp. 1–2, *Motive religioase în Upanishade* în „Vremea”, an VI (1933), aprilie 23, nr. 284, p. 7, *Viața neverosimilă şi foarte utilă a Maharajahului de Kassimbazar*, în „Vremea”, an VI (1933), Paşti, p. 11, *Gandhi şi Pax Britanica*, în „Cuvântul” an IX (1933), septembrie 2, nr. 3001, p. 1, *Elemente pre-ariene în hinduism*, în „Revista Fundațiilor Regale”, an III (1936), ianuarie, nr. 1, pp. 149–173, *Marele scriitor Kipling* în „Vremea”, an X (1936), februarie 2, nr. 423, p. 10, *Ananda Coomaraswamy*, în „Revista Fundațiilor Regale” an IV (1937), iulie, nr. 7, pp. 183–189, *Lo Yoga e lo spiritualità indiana*, în „Asiatica”, an III (1937) iulie-august, pp. 229–240. *Cosmical homology and Yoga*, în „Journal of the Indian Society of Oriental Art”, an V (1937), pp. 188–203, *Efemeride orientale*, în „Revista Fundațiilor Regale”, an IV (1937), august, nr. 8, pp. 417–423, *Babudur, templul simbolic*, în „Revista Fun-

dațiilor Regale", an IV (1937), septembrie 9, pp. 605–617, *Demonologie indiană şi o legendă românească*, în „Revista Fundațiilor Regale", an IV (1937), decembrie, nr. 12, pp. 644–649, *Viața unui maestru tibetan* în „Revista Fundațiilor Regale", an V (1938), iulie, nr. 7, pp. 166–171. *La concezione della libertà nel pensiero indiano*, în „Asiatica", an IV (1938), pp. 345–354, *Un institut oriental*, în „Cuvântul", an XV (1938), februarie 14, nr. 3144, p. 2, *Pantheon indic*, în „Universul literar", an XLVIII (1939), aprilie 27, nr. 16, p. 1 şi 5, *Pentru cunoaşterea Orientului*, în „Universul literar", an IV (1940), martie 9, nr. 11, p. 1. *Des méthodes de l'ascetisme hindou*, în „Le Courrier des Indes", an II (1949). *Le double visage de l'Asie et la tradition orientale de la cultura roumaine*, în „Bulletin du Centre roumain de Recherches", an I (1951), pp. 38–44, *Le temps et l'Eternité dans la pensèe indienne*, în „Eranos-Jahrbuch", an XX (1952), pp. 219–252, *Symbolisme indien de l'abolition

Până în anii din urmă visează să se

---

du temps, în „Journal de Psychologie", an XLV (1952), pp. 430–438, *Mythes indiens du Temps*, în „Combat", 1952, mars 13, *Le Bouddhisme et l'Occident*, în „Combat", 1952, août 7, *Le Problème des origines du yoga*, în „Yoga Science de l'homme intégral", „Marseille, „Cahiers du Sud", an XXXVII (1953), pp. 11–20, *Chamanisme et techniques yogisques indiennes*, în „Yoga Science de l'homme integral", Marseille, „Cahiers du Sud", an XXXVII (1953) pp. 98–115, *Note sur l'alchimie indienne*, în „Rencantre Orient-Occident", an. I (1955), mars-avril pp. 3–10, *Note sur l'erotique mystique indienne*, în „La Table Ronde", 1956, janvier nr. 97, pp. 23–33, *Bi-Unité et Totalité dans la Pensée indienne*, în „Societas Academica Daco-Romana, Acta Philosophica et Theologica", an I (1955), pp. 1–7, *Yoga and Modern Philosophy*, în „Journal of General Education", an XV (1963), Iuly, pp. 124–137.

creeze în țară un Institut de orientalistică. Într-o emoționantă scrisoare din 18 august 1981 către marele său prieten Constantin Noica, Eliade schița un plan concret de activitate, sintetizând în acelaşi timp ceea ce ne apropie de Orient:

„Ceea ce trebuie cu orice preț inclus: 1) cursuri de limbă şi civilizație (istorie, religie, filosofie, literatură, artă) ale Asiei Majore: India, China, Japonia (şi evident Iran, Tibet etc.): 2) O «Introducere generală» (prelegeri, seminarii) asupra elementelor de unitate ale culturilor (mai ales folclorice) eurasiatice, cuprinzând Europa orientală, aria Imperiului otoman, Mediterana, aria «Imperiului stepelor» – şi Asia Meridională, din Persia până în China; 3) O secție (mult mai modestă, dar indispensabilă) rezervată Vechiului Orient (Egipt, Mesopotamia, Israel); nu e nevoie de filologi specialişti

(egipteana, accadiana, etc.), dar ar fi bine să se găsească un bun semitizant şi un bun arabist. Fiind de felul meu optimist, cred că Institutul ar putea porni la lucru (nu imediat publicații, dar conferințe publice, seminarii interdisciplinare – cu etnologi, folclorişti etc.) îndată ce s-ar articula câteva secții din rubricile 1) şi 2). Sergiu Al-George ar fi un excelent director (sau cum i se va spune). Important este să se realizeze pe de o parte continuitatea şi unitatea civilizațiilor asiatice, iar pe de altă parte creativitatea culturilor populare, printre care Sud-estul şi România au împlinit un rol important. Cum am repetat-o de atâtea ori, România nu e numai o răscruce, ci mai ales un pod între Orient şi Occident. Dacă ne asemănăm atât de mult cu «Orientalii», nu este pentru că ne-am «turcit», ci pentru că în România, ca şi în Sud-estul Europei şi în Asia întreagă geniul creati-

vității de tip neolitic s-a păstrat până mai deunăzi. Nu e vorba de a ne întoarce în trecut, ci de a cunoaşte mai bine şi a înțelege elementele de unitate ale orientului şi ale Europei”.

Asociind acest grandios proiect lucrărilor ştiințifice şi literare zămislite din experiența celor trei ani petrecuți în India trebuie să subliniem unicitatea lor în cadrul spiritualității româneşti.

Indianistul Mircea Eliade a hotărât în mod cert destinul câtorva existențe: Sergiu Al-George, Anton Zigmund Cerbu, profesor de istoria religiilor indiene la Columbia University, Arion Roşu, cercetător la C.N.R.S din Paris.

Să nu uităm că orientalistică reprezintă doar una din zecile de fațete ale personalității ilustrului nostru savant şi scriitor.

MIRCEA HANBOCA

NOTA ASUPRA EDIŢIEI

Cartea de față reproduce ediția a II-a a volumului *India*, apărută în 1935 în Editura Georgescu-Delafras.

Am subliniat, ca în ediția princeps, cuvintele scrise cu litere cursive.

Am aplicat, în general, normele ortografice în vigoare. Am înlocuit pe *â* prin *î*, apostroful prin cratimă, *sunt* prin *sînt* – ş.a. Am lăsat însă alternanțe precum care, cari.

La început de silabă am transcris *ie* şi nu *e* (*trebuie, contribuie, constituie* şi nu trebue, contribue, constitue).

Am renunțat la *u* final în cuvinte ca: *vechiu, ceaiu, obiceiu, convoiu*.

Am notat *jigni, complet* şi nu jicni, complect.

Am păstrat ortografierea cu *e* şi nu cu

i în cuvinte ca: *mineri, întunerec, ceti*.

Am îndreptat tacit greşelile de tipar.

Menționăm că ediția noastră este una de popularizare, tipărită din dorința ca publicul larg să ia contact cât mai repede cu această scriere a lui Mircea Eliade.

M.H.

PREFAŢĂ LA EDIŢIA A DOUA[38]

„Cartea aceasta nu este nici un jurnal de călătorie, nici un volum de impresii, nici unul de amintiri. Cuprinde o serie de fragmente asupra Indiei: unele scrise pe loc, altele povestite mai târziu, alte câteva detaşate dintr-un caiet intim. Nu este, deci, o carte unitară asupra Indiei. În ceea ce mă priveşte, cred că o asemenea carte nu poate fi scrisă decât după şase luni de şedere în India; după trei ani, e peste putință. N-am încercat, deci, să refac materialul de impresii şi reflecții cules. Am preferat să păstrez caracterul fragmentar, spontan, al paginilor scrise asupra anumitor părți din

---

38 Menționăm că *India* a apărut în iunie 1934 cu prefața reprodusă acum.

necunoscuta Indie – evitând pe cât am putut elementul personal. Aventura a fost sistematic evitată în această carte. Am înlocuit aventura cu reportajul, şi reportajul cu povestirea. După cum se poate vedea, multe, din însemnările acestea au fost scrise între 1928–1931, anii şederii mele în India. Ele nu sunt nici complete, nici sistematice. Poate cele mai frumoase locuri pe care le-am văzut – deşertul Bikanner Kashmirul, frontiera afgană, Birmania – au rămas nescrise. Nu le-am scris atunci – şi nu le-am mai putut scrie după aceea. Cititorul este rugat să completeze cu imaginația lipsurilor acestui itinerariu."

Mărturisirea aceasta n-a fost înțeleasă sau poate n-a fost acceptată – şi pentru a o face mai limpede m-am hotărât să adaug câteva rânduri.

Nu cred prea mult în literatura de călătorii. Omul, în general, vede mult mai

puțin exact decât optimismul nostru ne îndeamnă să credem. Asupra Orientului, mai ales, se poate scrie în fel şi fel de chipuri. Depinde numai de cât eşti dispus să spui, de cantitatea lucrurilor pe care eşti hotărât să le ascunzi. Am citit poate două duzini de cărți cu impresii de călătorie din India; şi uneori îmi vine să cred că s-a spus totul asupra acestei țări uluitoare, iar alteori că nu s-a spus nimic. Probabil că nu există țară despre care să se fi scris o singură carte justă, completă şi lizibilă.

„Jurnalele" de călătorie alcătuiesc, câteodată, cărți admirabile. Mă îndoiesc însă, dacă ele conduc la anumite concluzii generale asupra țării străbătute. Cele câteva fapte, sau zeci de fapte, pe care orice călător le cunoaşte direct – nu înseamnă prea mare lucru. Rareori sunt semnificative. Aproape niciodată nu sunt hotărâtoare. Ce poate însemna

o sută sau o mie de fapte pentru cunoaşterea şi înțelegerea unei țări atât de diverse ca India, China sau Mongolia? Întemeiați pe fapte, mai mulți oameni pot avea dreptate simultan, deşi oferă imagini deosebite asupra unei țări asiatice. Miss Mayo are perfectă dreptate când critică India, întemeiată pe fapte, pe statistici medicale, pe fotografii. Mariajul între copii, robia femeii, idolatria, inegalitatea socială – oare toate aceste realități nu sunt perfect argumentate, pe fapte şi statistici? Şi cu toate acestea, câteva luni de viață indiană ajung pentru a convinge pe oricine cât de nedreaptă e judecata bine documentatei Miss Mayo. Ceea ce nouă, europenilor, ne apare ca o „robie", femeile indiene acceptă ca singurul mod de viață familială. Un european priveşte cu dezgust obiceiul indian de a căsători copiii. Şi cu toate acestea, crescând

împreună – logodnicii indieni realizează uneori o stare de îngerească puritate. Idolatria este, fireşte, o atitudine mentală inferioară. Numai că, în realitate, nu există o idolatrie indiană. Niciun indian nu se roagă la imaginile iconice ale divinităţilor; se roagă întotdeauna direct la divinitate. Imaginea slujeşte numai ca un auxiliar; ea ajută imaginaţia să se fixeze asupra zeului... De asemenea, s-au scris multe şi documentate volume asupra inegalităţii sociale din India. Se uită aproape întotdeauna că India cunoaşte înainte de toate o inegalitate individuală, nu una socială. Oamenii sunt feluriţi, pentru că felurite sunt energiile karmice care îi conduc.

Un călător, întâlnind în drumul său fapte, nu le va putea înţelege întotdeauna, necunoscându-le întotdeauna semnificaţia. Statisticile nu preţuiesc

prea mult într-o țară de aproape patru sute de milioane locuitori. De aceea, socotesc că „jurnalele de călătorie” dintr-o țară exotică nu sunt de cele mai multe ori decât literatură: şi, încă, nu din cea mai bună speță. Decorul şi sentimentalismul sunt două grave tentații ale europeanului, îndată ce trece Canalul de Suez.

Un „jurnal” are cel puțin meritul că înseamnă lucrurile pe măsură ce le întâlneşte şi explică țara pe măsură ce autorul o înțelege. Dar atunci se impun anumite restricții. Nu poți, bunăoară, publica un „jurnal” care se întinde pe trei ani; ar fi jurnalul unei expediții ştiințifice, nu al unei călătorii. De aceea mărturiseam că despre o țară nu se poate publica o carte unitară – adică un jurnal complet sau o scurtă monografie, decât după şase luni de şedere. Lucrurile îşi păstrează însă aspectul lor

net, brutal, cu linii groase, uşor diferențiabile. Te poți descurca printre ele, le poți descrie sumar, pentru că nu le vezi încă nuanțele (singurele care contează). După trei ani, volumele se volatilizează, limitele se şterg; îşi fac loc nuanțele, îndoielile, analizele. Decorul nu mai rezistă. Înveți bine limba țării cunoşti oamenii, începi să-ți faci prieteni şi duşmani, începi să ai atitudini, sentimentale sau critice. După trei ani, nu te mai interesează o carte de descrieri: o carte cu oameni, fapte şi locuri. Începi să ai gânduri mari. Vrei să prinzi liniile înalte ale istoriei; vrei să găseşti axele spiritualității indiene. Dacă ai încerca, acum, să fii complet, renunțând de a fi esențial – ar trebui să scrii un volum de o mie de pagini, căci nu poți lăsa nimic pe dinafară, nici istoria, nici popoarele, nici limbile, nici societățile, nici religiile, nici politica, nici arta sau

filosofia. Înlăuntrul unei culturi organice, cum e cultura indiană, totul se ține strâns legat. Nu poți vorbi de filosofie, fără a vorbi de limbă, de societate, de erotică şi de religie. Nu poți vorbi de revoluția lui Gandhi, dacă n-ai lămurit în prealabil concepția Karmei, creştinismul indian şi valoarea actului omenesc în India. Rişti altminteri să fii vulgar, adică superficial, limitat şi grotesc. Într-o țară în care miile de ani ale trecutului continuă să trăiască, nu poți lăsa nimic la o parte din tot ceea ce a alimentat viața civilă, şi spirituală de la Mohenjo-Daro (mileniul IV în Chr.) încoace.

Am renunțat la gândul de a publica o carte asupra Indiei pitoreşti şi politice – dar nu renunț la gândul de a publica o carte asupra umanismului indian. Nu asupra culturii şi civilizației indiene – pentru care mi-ar trebui o mie de pa-

gini ci asupra umanismului; adică asupra acelor valori eterne indiene, create ca să înalțe, să mângâie sau să mântuiască omul.

Câțiva critici au binevoit să mă anunțe că aşteptau o asemenea carte în locul fragmentelor pe care le republic acum. Un scriitor însă nu e întotdeauna stăpân pe destinul cărților sale. Economia care clădeşte o operă, nu e aceeaşi cu economia editorială. Sper că nu va trece mult timp până când aceste pagini răzlețe îşi vor găsi *pendant*-ul în volumul *Umanismul Indian*.

Alți critici mi-au atras atenția că în însemnările publicate nu străbate nimic din luptele politice ale Indiei moderne. Obiecția e justă. Dar, pentru că anumite episoade din revoluția civilă se găsesc deja însemnate în jurnalul meu intim, publicat sub titlul de *Şantier* (1935) am socotit nimerit să nu mai re-

vin. Cu atât mai mult cu cât, astăzi, încă nu se poate spune adevărul întreg asupra înăbuşirii revoluţiei civile.

În sfârşit, s-au găsit oameni care au protestat pentru alt motiv: anume, îi plictisea faptul că în această carte se menţionează jungla, elefanţii, şerpii şi crocodilii – adică tot lucruri ştiute şi răsştiute de la *Indika* lui Arrian încoace. Obiecţia ar fi fost savuroasă dacă ar fi fost justă. Din întâmplare, mai mult de jumătate din carte vorbeşte de cu totul altceva decât obişnuitele impresii din India. După câte ştiu, niciun european n-a stat până acum şase luni într-o mânăstire himalayană; iar dacă a stat cumva, n-a scris nimic despre viaţa şi oamenii de-acolo. Madame David-Neele, ilustra călătoare în Tibetul chinezesc, n-a străbătut şi mănăstirile de pe versantul indian. Nicolaie Rörick a cercetat Tibetul şi Asia Centrală, iar

Giuseppe Tucci, mănăstirile din Kashmir şi Tibetul apusean. După informaţiile mele, totuşi niciunul din ei, şi nici alţii, n-au locuit continuu într-o mănăstire indiană timp de şase luni. Dacă n-ar fi decât acest amănunt, şi încă volumul de faţă s-ar distinge de toate celelalte câte s-au tipărit în orice altă limbă apuseană. În scurta descriere a vieţii şi a oamenilor din mânăstirile himalayene, în care am locuit din septembrie 1930 până în martie 1931, am evitat să intru în orice amănunt relativ la tehnica meditativă a călugărilor indieni. O parte din aceste amănunte vor vedea curând lumina tiparului, aiurea.

Socotesc necesar să adaug, încă o dată, că toate fragmentele publicate în cartea de faţă au fost scrise întâmplător, la mari distanţe de timp, şi neţinând seama de niciun plan general. Nădăjduiesc că cititorul nu va căuta

nici ceea ce autorul mărturiseşte sincer că n-a avut intenția să arate.

Mircea Eliade
octombrie, 1935

INDIA

CEYLAN

Transoceanicul ajunge în Colombo, aproape de miezul nopții. Dar insula o simți vecină cu câteva ceasuri mai înainte, căci te întâmpină un vânt cald şi parfumat de pe plajă, o boare încărcată de mireasma tulpinilor troienind de sevă, a florilor necunoscute, a tuturor minunilor vegetale pe care le ghiceşti crescând în întunericul de pe coastă. Marea sclipeşte ciudat aici, în apropierea insulei smaragdului. Cerul parcă se coboară şi stelele ard mai viu în acest văzduh intoxicat de parfumuri tari şi răscolitoare. Cunoşti Ceylanul înainte de a zări luminile din rada portului. Mireasma junglei pluteşte zeci de kilometri dincolo de țărmurile calde, pe deasupra apelor. Şi e o mireasmă ce te

tulbură, te ameţeşte, pe care nu ştii cu ce s-o identifici, nu ştii unde s-o cauţi, care te izbeşte neîncetat în plină faţă, ca un vânt înfierbântat şi mângâietor. E un parfum nemaiîntâlnit, care te va urmări tot timpul în Ceylan; şi cu cât te vei adânci în junglă, cu atât îl vei simţi mai imaculat şi mai halucinant.

Cea dintâi dimineaţă în Colombo îţi descoperă cerul celui mai frumos ocean. Nu ştii precis ce s-a schimbat în culoarea aceasta magnifică, nu ştii ce miracol te aşteaptă deasupra ta, de câte ori ridici ochii şi ţi-i laşi pierduţi în vacuitatea aceea de azur şi soare lichid. Umbli hai-hui din stradă în stradă, prins între aceste două tentaţii: cerul şi parfumul prea-plinului vegetal. Două izvoare de revelaţii, tristeţi şi cele mai nemărturisite bucurii: izvoare vii, ce-ţi adapă nu mintea, nici sufletul, ci însăşi viaţa ta organică, sângele şi răsuflarea

ta, care îți dăruiesc pentru întâia oară bucuria de a trăi, de a fi viu, de a te mişca şi respira liber, fără griji, fără reguli, fără restricții.

Unde să alergi mai întâi? Cum să mulțumeşti setea aceea a ochilor, a nărilor, a brațelor – o sete de senzații vertiginoase şi tari, sete de ardere la alb, de moarte? Cele două săptămâni de transoceanic ți-au odihnit privirile şi ți-au adormit umbletul. Abandonat deodată în voia ta, în cea mai frumoasă insulă din această parte a lumii – te trezeşti intimidat de atâtea descoperiri şi paralizat de atâtea impulsuri. Apuci pe cea dintâi stradă, cu case albe, cu terase încinse în parapet, te fereşti de alegătorii înhămați la *riksa*, asculți la răstimpuri sirenele vaselor din radă – şi nu se poate să nu ajungi după un ceas sau două de rătăcire, în grădina Victoria.

Parcul acesta îl simți de departe, căci peste tot în Ceylan vestitorii sunt miresmele purtate de boare. Îl simți cu parfumul lui de flori de scorțişoară, flori albe cu petalele groase, reci, de ceară. Un parc în care te pierzi nu pentru că e mare, ci pentru că aleile sunt întortocheate tăind printre arbuşti înalți cât statul omului, învârtindu-se în loc sau aducându-te înapoi. Ce să admiri mai întâi în Victoria Park? Florile acelea necunoscute şi stranii, arborii de eucalipt, răcoarea, lumina?

Iureşul de senzații te oboseşte. Te urci în cea dintâi *riksa* şi te laşi în voia alergătorului. S-a oprit o clipă în fața unei dughene, şi-a înghițit frunza de *pan*, şi-a sfărâmat între dinți puțină nucă *betel*, ți-a râs cu dinții albi şi buzele însângerate de sucul frunzei – şi apoi a început să alerge. Dumnezeu ştie încotro – căci bulevardele bine asfaltate se

aseamănă unul cu altul, iar străzile sunt aceleaşi în ochii vizitatorului aiurit. Târziu, se opreşte pe o uliță umbrită de măreția atâtor arbori. Te-a adus, inevitabil, la templul buddhist Kelaniya. Intri într-o curte fără margini, în care arborii au crescut în voie şi casele sunt mărunte, cu prispele umede. Întâlneşti pe acei *bhikku* bine cunoscuți din fotografii, cu țestele lor rase, cu robele lor portocalii – şi te apropii de sanctuarul în care doarme Buddha cu atâtea talere de ofrande şi petale alături. Iei flori şi dai flori. E un schimb de risipe vegetale, de bucurii parfumate între slujitorii zeului şi tine. Când ieşi din curte şi te urci în *riksa* – atâtea gânduri noi şi atâtea nostalgii deşteptate de liniştea curții – o fetiță de la şcoala de alături aleargă cu un buchet de flori de scorțişoară şi o broşură englezească, pe care ți le oferă cu cel

mai negândit zâmbet al ei. Ce să faci cu atâtea flori, care-ți intră în simțuri şi te violentează, te obosesc? Le vâri prin buzunare, le presezi în carnetul în care tu, european mândru, credeai că vei fi în stare să-ți notezi impresiile – mulțumeşti frumos şi pleci.

Pleci din templu cum pleci din Colombo. Deşi ți se rupe inima de atâtea frumuseți pe care ai voi să le revezi şi să le savurezi – te pomeneşti într-o bună dimineață în gară, într-un vagon din rapidul Colombo-Kandy-Anuradhapura. Sunt alte locuri care te cheamă, alți demoni care te neliniştesc, alte nume pe care le ştii din adolescență şi care strălucesc aproape de tine, dincolo de munții pe care îi bănuieşti copleşiți de junglă în inima insulei.

După câteva ceasuri de drum, priveliştea e cu desăvârşire alta. Urci pe coaste în care vegetația e mai degrabă

un cimitir decât o grădină – căci arborii se înalță pe deasupra tufelor strivite, lianele înăbuşă florile, iarba creşte înaltă cât spicul şi pretutindeni viața moare şi învie, putreziciunea se transformă în humă, pastă vie pentru încălzitul altor semințe, şi lupta continuă cu spasme şi extaze în acel ocean al sevei. Plantele ajung aici monştri, florile sunt aici otrăvite de cadavrele peste care au trecut şi din care s-au născut, rodnicia te împietreşte, căci ghiceşti înapoia milioanelor de organisme care au supraviețuit, alte miliarde care mor pe fiecare ceas, şi gestul acesta al naturii care azvârle neîncetat viața, fără sens, gestul acesta al creațiunii pentru bucuria de a crea, pentru bucuria de a soarbe soarele şi a-şi striga victoria – te amețeşte, te covârşeşte. Închizi ochii ca să poți fura pentru tine o părticică din această nemaipomenită bogăție – şi când îi des-

chizi, priveliştea e alta, câmpul de luptă şi de beție s-a schimbat, forme noi, țipătoare, surprinzătoare, violente, impertinente, orgolioase de victoria lor, forme de vis şi de pofte, incendii care se aprind şi se sting pe fiecare clipă din acest film vertiginos al junglei – toate salturile acestea în viață, toate îngenuncherile acestea ale morții, toată năvala înspăimântătoare de sevă te înhață, te târăşte în mijlocul măcelului lor surd, te îndeamnă şi te batjocoreşte, în micimea ta de călător confortabil aşezat la fereastra unui vagon, în demnitatea ta de rege al naturii, în seriozitatea ta stearpă şi abstractă de creatură cugetătoare şi liberă. E o provocare pe care nu se poate să n-o simți din partea acestui regn vegetal pe care l-am domesticit în parcuri şi l-am adaptat în sere. O provocare în care nu ghiceşti întotdeauna râsul, ci şi chemarea de

înfrățire, îndemnul de a-i urma pilda, de a creşte alături de ea.

Iată, lupta s-a dat de milenii pe acest tărâm şi nu întotdeauna între plante. Iată fâşii de stâncă, lespezi rupte de cutremure, munți răsturnați, care îți arată rănile lor împietrite, semnele strivirilor şi detunăturilor din alte ere. O nuditate surprinzătoare pentru încleştările vegetale din jur. Lespezi pure, albe, fumurii, peste care apa aleargă în mii de vine, apă ce scaldă numai coaja. Ies câteodată din învălmăşeala junglei şi se arată în soare, nude şi moarte, fără s-o umilească, fără s-o acopere sub iureşul ei, păzind-o în acelaşi timp de frații haini de-alături, plantele, care aşteaptă cu mii de ochi s-o strivească, s-o şteargă din fața luminii şi să ridice deasupra ei o nouă junglă.

...Când ajungi în Kandy, sus pe munți, la amiază – te întorci între oa-

meni cu un nemărturisit sentiment că ai asistat la o minune, la o monstruozitate sau la o sfințenie, ceva excepțional şi irațional, pe care nu eşti în stare nici să-l judeci, nici să-l imiți. Sunt atâtea lucruri de văzut în această perlă a Ceylanului, în acest adăpost însorit, cu zeci de temple şi cu lacul răsfățat – încât nu ştii ce să faci, unde să porneşti, pe cine să întrebi.

De odihnit, nu poți. Biciuirea continuă, ritmul e accelerat, oxigenul acesta pe care îl sorbi prea repede şi prea mult ți-a dat respirația tare şi sete nesfârşită. Porneşti la drum. Iată aci este templul unde se păstrează dintele lui Buddha, relicvă purtată la sărbători de elefanți dauriți şi încărcați cu fireturi. Iată acum lacul, apă de stâncă şi oglindă din cer, şi mai departe parcul cu maimuțe şi cu elefanți în grajdul pitit după eucalipți, iar mai departe alt tem-

plu, şi altă casă albă, altă şcoală, altă grădină. Trec ceasurile şi tot aşa trec şi zilele. Şi rămâi tot neastâmpărat, tot viu, tot neadormit. Căci insula aceasta invadată de oxigen şi de soare dăruieşte viața şi veghea oricui, dar mai ales străinului care coboară din țările cumpătate.

Când pleci din Kandy, înspre miazănoapte, spre Anuradhapura, vechea capitală buddhistă a insulei – ai impresia netă că părăseşti pentru totdeauna civilizația. Aici erau hotele, şi lumini electrice, şi chioşcuri cu ziare. Dar aruncă-ți privirea în codrii dimprejur, în noaptea aceasta umedă şi caldă care te aşteaptă afară din cetate. Spaimele şi bucuriile de pe drum ți se pogoară iar în suflet. Eşti de-acum un prizonier al junglei, te-a otrăvit mireasma ei tare, te-au fermecat ochii ei de flori, te-au răscolit brațele ei, şerpii vii, liane.

Ghiceşti cum te aşteaptă la câteva mile de gară, în întunericul luminat de mii de licurici zburători. Şi îi ghiceşti siguranța ei biruitoare că te-a captivat, te-a răscolit şi pe tine, ca pe atâtea alte legiuni de pitici ce s-au încumetat s-o străbată. Oriunde vei pleca, n-o vei uita. Drumurile te vor duce către miazănoapte sau către răsărit, vei cunoaşte India sau Malaya, vei întâlni alte jungle şi alte minuni în calea ta dar insula aceasta răvăşită de dans, devastată de spaime şi agonizând de un extaz niciodată acelaşi – n-o vei uita.

Iată, acum, în noapte, stai într-un colț de vagon prost luminat şi priveşti pe orbita ferestrei, fără să vezi nimic decât serpentinele de aur verde ale licuricilor, şi totuşi somnul nu te ispiteşte, ci asculți viața dinafară, şi după câteva ceasuri răsuflarea ei întrece uruitul roților şi o auzi limpede, vorbind, tânguindu-

se, mulțumind, lăudând.

Dimineața ești istovit și zâmbești ca deșteptat dintr-un farmec. Anuradhapura. Pornești îndată să vezi ruinele, căci trenul te așteaptă pe seară, ca să te ducă până la capătul de nord al insulei, de unde vei trece, pe lângă podul lui Rama, în India.

Drum cu automobilul printr-o pădure față de care nu mai poți reacționa deacum. Care nu te mai emoționează, nici nu te irită, ci te poartă cum vrea ea, ca pe unul de al ei. Numai după ce te oprești să te odihnești pe lespezile vechilor *stupas*, să admiri coloanele răsturnate în acel ocean verde, după ce treci de la un templu la altul și vizitezi mânăstirea din vecinătate – simți oboseala, preaplinul acesta care te înăbușă, și aștepți să pleci mai repede, să scapi de această obsesie vegetală, să schimbi cerul acesta de smaragd – căci

altminteri nu ştii ce s-ar putea întâmpla cu tine, nu ştii ce nebunii ai fi gata să faci.

Nu e greu să scapi de Ceylan. Trenul te duce repede la stânca de unde vei lua vaporaşul către Rameshwaram. Dimineața te trezeşte marea. O mare puțin decolorată, mai caldă pentru că e prinsă între două țărmuri cu plaja fără vegetație, cu palmieri puțini şi răzleți, bătuți de briză. Priveşti valurile, priveşti țărmul. Înțelegi deodată că te duci, că pleci, că te desparți poate pentru totdeauna de locul cel mai frumos pe care l-ai putut vedea vreodată – şi atunci colțul acesta uitat de Dumnezeu îți apare în toată vastitatea lui dezolată, plajele sunt şi mai sterpe, şi mai triste, colibele de pescari şi mai desfigurate de sărăcie. Te simți înspăimântător de singur.

Câțiva funcționari coloniali; câțiva

hamali care se aruncă în apă ca să-ți aducă gologanul zvârlit, în dinți. Te uiți atunci spre India ca spre singura cale ce-ți rămâne deschisă, căci înapoi nu te mai poți întoarce.

PELERINAJ LA RAMESHWARAM

Trenul străbate nisipurile închegate în dune. Mărăcini mari, tufe ghimpate, câțiva palmieri ruginiți, ochiuri de apă sărată – şi acelaşi zgomot ca de chemare al valurilor. Senzații crude şi strângeri de inimă, în fața plajei vaste, dezolate, calde, îmbinându-se cu pustiul. Vântul suflă metalic în ghimpii lați, în frunzele crestate ale palmierilor. Străbatem istmul îngust care leagă India de cele câteva insule pietroase din nordul Ceylanului. Vaporaşul ne-a luat din Talai Mannar şi după vreo două ceasuri de plutire senină, ne-a coborât în Danushkodi. Intrăm în India prin punctul cel mai de sud al peninsulei.

Aproape de Rameshwaram, la *Pambam junction*, decorul se schimbă.

Câmpurile sunt invadate de palmieri. Cresc înalți, cu buchetele spre oceanul pe care îl ghicesc în vânt. După douăzeci de minute de la *Pambam*, trenul se opreşte într-o stație măruntă, înconjurată de plantații, cu o şosea conducând în sat. E Rameshwaram, locul pelerinajelor din Sud, tot atât de sacru ca Benaresul, dar mai puțin cunoscut călătorilor europeni.

O căruță ciudată, *jatka*, cu două roate, trasă de boi, ne duce în sat. Case frumoase, cu terase răsărind albe dintre pomi, cu brahmani puzderie. Sunt singurul european venit de şase luni încoace. Sunt privit cu insistență şi indigenii se adună în fața casei venerabilului brahman Ramchandra Gangadhar, unde locuiesc. Acest Gangadhar stă o bună parte din zi aşezat pe o rogojină, în prima încăpere a casei sale, cu pieptul şi cu pântecul gol, cu un

lanț petrecut după gât, cu fața unsă cu cenuşă şi sucuri sacre. Stă în aceeaşi bine cunoscută poziție a statuilor indiene şi discută cu vizitatorii săi, fie în sanscrită, fie în dialect. Pare onorat de vizita mea, iar Bhimi Chawda, care mă adusese, îi traduce în *gujarati* tot ce-i spun despre România. Aflând că mi-e foame, trimite un slujitor păros să cumpere de mâncare, deoarece în casa unui brahman nu se găseşte decât pentru oamenii din aceeaşi castă. Pe terasa de sus, servitorul îmi aduce trei turte mici fierte în ulei, un pahar cu lapte şi câteva banane. Culege apoi resturile, împreună cu vasele de lut ars în care mâncasem, şi le aruncă în stradă...

După ce mă descalț pe prispă, pornesc spre templu împreună cu Bhimi Chawda şi câteva duzini de localnici după mine. Bhimi Chawda e pe jumătate gol şi poartă daruri: flori, banane,

diverse pungi şi rupii de argint. După călătoria lui în Anglia, o purificare la Rameshwaram e cel mai nemerit lucru. Păşesc prin praful drumului, descălțat, într-o căldură încinsă.

Templul, cel mai mare templu din sudul Indiei şi cea mai maiestuoasă realizare a arhitecturii dravidiene, este înconjurat cu mai multe rânduri de ziduri *(prakarama)*. Între aceste *prakarama* sunt coridoare şi curți interioare. Deşi templul e colosal (657 picioare lărgime pe 1.000 picioare lățime, mă informează călăuza mea), nu ai o impresie copleşitoare. Nu-l poți vedea de la început, în întregime. Înainte de a pătrunde prin prima poartă, înaltă de 30 de metri, întâlneşti un soi de bazar, care se prelungeşte şi pe sub zidul porții şi înainte de primul coridor. Găseşti de vânzare tot felul de icoane şi imagini, scene reprezentând căutarea Sitei

de către Rama, sau luptele legendare din Lanka (Ceylan), icoane făcute din culori vii şi proaspete. Se găsesc, de asemenea, scoici mari, mărgean, ghioace, brățări groase de argint, talere de alamă, perle proaste, pietre scumpe de a zecea mână.

Bazarul e întotdeauna ticsit. Tot satul e strâns pe ulicioara şi în coridorul întunecos de sub poarta cea mare a templului. La capătul bazarului se află bazinul imens cu apă verde şi murdară, în care pelerinii se scaldă înainte de a păşi cu ofrandele în templu. Iar în partea cealaltă a templului, după ulița care coboară între ultimele două *prakarama*, se întinde lacul, mare de vreo trei mile, în care pelerinii se scaldă la plecare.

După câte îmi spune Bhimi Chawda şi după câte ştiam şi eu, templul acesta din Rameshwaram, clădit aici la capă-

tul Indiei pentru comemorarea victoriei lui Rama şi la zidirea căruia a contribuit ilustrul Vara Raja Sekkarar din Kandy, nu are seamăn în toată peninsula. Pilonii templului şi cei care alcătuiesc coridoare nesfârşite, sunt magnific zidiți, cu sculpturi şi *stucco*. Din nefericire, în acest an, anumite părți ale templului se află în reparație. Coridoare largi, lungi, aproape nesfârşite, erau întrerupte pe ici pe colo de schelării. Între piloni, administrația templului improvizase locuințe pentru preoți şi slujitori, fragmentând astfel viziunea fără seamăn, penumbra aceea misterioasă şi solemnă. De altfel, templul nu poate fi văzut dintr-odată, nu poți avea o imagine unitară. Măreția lui este distribuită, arhitectonica aceasta ciclopică nu are perspectivă, nu o poți cuprinde decât din colțuri, din curți interioare, dintre coloane.

Superbe într-adevăr sunt picturile murale, scene din mitologia vedică zugrăvite pe tavanele şi coloanele coridoarelor. Multe din ele încep să se piardă; sunt afumate, sparte, şterse. Cineva ne spune că reparaţiile în curs vor restaura şi frescele.

Deasupra templului se află nenumărate cupole, cu sute de statui colorate. Coloanele sunt susţinute de elefanţi în poziţii ciudate, fantastice. Şopârle crestate şi veveriţe se joacă printre basoreliefuri. De undeva se aud tobe şi trâmbiţe, gonguri, litanii. Curios, apuc pe o scară de lemn – aparţinând schelăriei – şi mă urc pe acoperiş. Un întreg scandal era să iasă, după ce-am fost văzut. Noroc de Bhimi Chawda, care le-a explicat că sunt străin şi nu cunosc regulile sanctuariilor. A trebuit să ofer două rupii de argint templului, ca să mi se ierte greşeala. Pentru această danie mi

se dă chitanță în regulă, specificând numele, națiunea şi păcatul pe care îl săvârşisem...

decembrie 1928

GĂZDUIRE ÎN MADURA

Drumul de la gară, prin ulițe luminate slab cu petrol, în *jatkâ* îngustă ca o cutie… Vedeam case indiene cu tinda largă, firme luminate, tarabe încărcate cu fructe. În întuneric, veştmintele albe şi roşii căpătau nuanța feerică a baletelor. Încercam să-mi fixez în minte drumul. Nu izbuteam. *Jatkâ* ocolea grădini, pătrundea în mahalale, alerga zdruncinată de cei doi cai mărunți şi repezi, înspăimântată de clopoței şi de răcnetele vizitiului care îşi ținea echilibrul pe oişte…

În tren cunoscusem pe acel tânăr care se întorcea de la Rameshwaram. Aflând că rămâneam o zi în Madura, înainte de a porni spre Madras, ne-a oferit – mie şi lui Bhimi Chawda – ospitalitate

în casa fratelui său, negustor, după nume Chandulal Gavendas. Am primit cu entuziasm. Din tren, tânărul hindus a început să mă socotească oaspete, oferindu-mi țigări indigene, dintr-o singură foaie de tutun răsucită, lapte cu ceai, fructe şi prăjituri. Bhimi mi-a făcut semn să nu încerc a plăti aceste daruri pe care tânărul le cumpăra în fiecare gară. Altminteri, l-aş fi jignit.

A trebuit, astfel, să mestec frunze şi nuci *betel*, astringente şi iuți, care sfârşesc prin a da gurii o culoare puternică roşie. Când vorbesc indienii, ai impresia că tuturor le sângeră buzele.

Jatkâ s-a oprit în fața unei case mari, cu ferestre zăbrelite. Îndată au apărut doi servitori, care dormeau pe rogojini în tindă, apoi însuşi fratele, bucurându-se sincer de oaspeți. Fireşte, era îmbrăcat şi el după uzul indian, purtând adică numai câțiva metri de pânză

albă înfăşurată pe şolduri. M-a călăuzit cu lampa prin două încăperi largi, apoi în curtea pietruită, ajungând în fund unde se află „sufrageria” şi odaia oaspeților. Am urcat o scară de lemn care ducea într-un coridor. De aici se vedea foarte bine curtea, cu bazin de ciment, cu cişmea, cu rufe întinse pe frânghii. Odaia oaspeților era curată, aerisită, cu cadre ciudate atârnând pe pereți. Rogojini albe, iar lângă un aşternut cu o pernă capricios răsturnată – o carte, *Ramayana*...

Pe rogojini s-au întins îndată pături, perne, cearceafuri şi cuverturi moi. Două lămpi cu gaz au luminat odaia. Un băiat a adus tava cu *betel*, țigări şi ceai. Un vecin care nu se culcase a venit să cunoască oaspeții. Îi merge zvonul în Madura că ştie franțuzeşte, însă la toate întrebările mele răspundea zâmbind: „Ah! oui, vous savez

français"?...

Pe cimentul odăii erau trase cu creta o serie de cercuri decorative, iar la mijloc, o svastikă enormă. Svastika se întâlneşte pretutindeni, cu deosebire în faţa uşilor. Gazda mea ştia asupra acestui semn că e vechi, e sfânt şi e „înalt".

Se apropia miezul nopţii. Convorbirea noastră, aşezaţi pe rogojini, fumând ţigările cu fumul aspru, mestecând frunza iute, sorbind ceaiul cu lapte – se învârtea în jurul lui Mahatma Gandhi. Hinduşii erau toţi înţeleşi asupra faptului că Gandhi e an om foarte mare: asemenea lui Christ!... Bhimi Chawda însă, care locuieşte în Bombay, nu prea arată încredere în „mişcare" şi lăuda pe Gandhi că s-a retras din viaţa politică. Ceilalţi se arătau înflăcăraţi şi nu mai conteneau cu laudele. De altfel, ei nu cumpărau decât produsele industriei

naționale, făceau pâinea în casă şi țeseau pânza ca acum trei mii de ani...

După miezul nopții am rămas singur cu Bhimi. Întins în aşternutul meu moale şi cald, cu ochii în tavanul ascuțit ca la cort – nu puteam dormi. Pe fereastră vedeam arborii caselor vecine, şi stelele par aici apropiate şi însuflețite, iar nopțile sunt albastre, albastre.

A doua zi am pornit să vizităm oraşul, în tovărăşia gazdei. Templul zeiței *Minakshi* e cel mai mare din India. Bazarul e larg cât un târg. Elefanții sacri au aici un grajd modern. Sunt blânzi ca nişte coloşi şi ridică cu trompa monezile pe care le azvârlim pe ciment. Cutreier aceleaşi coridoare, mă opresc în fața altarului zeului elefant, privesc cât am vreme picturile şi basoreliefurile vechi. Templul numără peste o mie de ani de viață. Regele Tirumal Nayak l-a reparat în secolul XVII. Cu deosebire, minuna-

tă e sala celor o mie de coloane, conducând la un altar falnic unde candelele parfumate luminează statuia lui Shiva. Coloanele sunt cele mai multe dintr-un singur bloc şi poartă sculpturi stranii, din mitologia şi demonologia vedică. Zeițele sunt închipuite cu mijloc subțire, cu pântec larg şi sâni mari ca nişte pâini. Toate fețele oglindesc zâmbetul uleios al sculpturii indiene. Sunt idoli respingători, cu ochi de piatră în orbite adânci, cu gheare şi rânjete de apocalips. Zeul elefant e cel mai „uman" în expresie. Caii întraripați au şi aici acelaşi phalus enorm, simbolizând elanul fecundației cosmice.

Ferestrele sunt decorate cu flori de piatră, de-a lungul cărora lumina se strecoară umilită. Din anumite colțuri ale curților se pot vedea turnurile de aur din interiorul templului. Un număr copleşitor de preoți şi slugi, cerşetori şi

pelerini, bolnavi şi bătrâni. Toți cer de pomană. Un brahman îmi iese înainte cu o tavă şi-mi atârnă de gât o ghirlandă de *Gulchari*, floare sfântă. Pentru cinstea aceasta trebuie să plătesc o rupie. Altul mă conduce la un altar, ca să-mi explice prea cunoscutele fundamente ale religiei vedice. Refuz cu îndârjire toate propunerile şi nu ascult nicio lămurire – ca nu cumva să mă trezesc dator. Bhimi Chawda, înainte de a pătrunde în sanctuarul nevăzut de niciun străin, mă sfătuieşte să nu mă sui pe templu...

După ce vizităm bazarul, bogat în pietre false şi mirodenii, pornim spre palatul lui Tirumal Navak, ultimul rege al provinciei. Parcul e acum împărțit între locuințele vecine. Numai grădina din interiorul palatului e intactă. Doi paznici bătrâni şi fonfi ne conduc prin galeria fără pereche, cu coloane albe şi

tavanul galben, în sala de baie a reginelor, acum cancelaria oficială, în fostele dormitoare, acum birourile primăriei... Numai terasele şi gangurile de deasupra palatului n-au putut fi folosite. Pe aici se preumblau reginele, îmi spune gazda şi încercau să se întristeze privind luna, ca să placă regelui. De pe cupola centrală priveliştea e minunată, lăsând ochii să alunece deasupra oraşului cu acoperişuri roşii şi grădini verzi, deasupra pădurilor, până la Colinele înnourate, unde familiile bogate se refugiază în timpul verii. Nu pot evita cunoscuta melancolie a dezgropării unui trecut de legendă şi *O mie şi una de nopţi*. Prietenii mei coborând după treburi, eu rămân multă vreme la umbra cupolei, negândind nimic, ci numai privind oraşul cu grădinile prelungite pe deasupra câmpurilor până aproape de Coline.

...Gazda, după ce îmi lămureşte sensul tuturor alegoriilor cadrelor de pe pereți, mă pofteşte la masă. Sufrageria: o cămară fără scaune şi fără mese, cu ciment pe jos. Ne aşezăm pe câte o scoarță, depărtați unul de altul. În fața-ne, câte o frunză mare, spălată, pe care se aflau mâncăruri ciudate şi turtele fierte în ulei. Bucatele erau iluzorii: câteva legume fierte, un sos cu piper mult, o mână de orez fără sare. La început am crezut că sosul e supă şi am sorbit o lingură. Era atât de iute, încât a trebuit să înghit toate turtele ca să-mi treacă usturimea.

Ceilalți se amuzau, nelăsându-mă să folosesc lingura pe care mi-o adusesem, prudent, de sus. A trebuit să frământ orezul cu mâna, să torn deasupra sosul piperat, să culeg boabele cu degetele... La sfârşit mi-au dat banane şi

lapte. Ne servea o indiană tânără şi frumoasă, semănând leit cu ţiganca din tabloul lui Luchian. Chandulal fusese căsătorit, dar soţia îi murise. Locul soţiei îl luase slujnica cu umblet timid, harnică şi pricepută în toate…

Despărţire, cu îmbrăţişări, făgăduieli de revedere, planuri… O *rikşâ* elegantă pune capăt melancoliei. Din nou drumul spre gară…

MADRAS

decembrie 1928

...De pe colina cu mănăstire de călugărițe, orașul nu se poate recunoaște.

S-ar spune că e o pădure de salcâmi, palmieri și *tulhah* înflorit. Fiecare casă e înconjurată, atacată, copleșită de arbori. Când se nelinișteşte vântul de seară, şuierul aminteşte pe cel al valurilor. Privesc mult, aşezat pe banca de piatră cenuşie.

...A zburat un liliac. S-a furişat un şarpe. În copacul cu frunze negre, se fugăresc veverițe. Şi acel scorpion care m-a întâmpinat la uşa scorburii în care, după spusa legendei, a fost închis Sf. Toma, cel dintâi misionar în India.

Scriu. Ce aş putea face altfel? Colina aceasta tristă, cu mânăstirea singurati-

că, cu pietre albe adăpostind şerpi îmi împrospătează viziuni dintr-o Italie străbătută la douăzeci de ani. Pentru cea dintâi oară îmi amintesc de Europa. Colina aceasta, cu tăceri sfinte, e de dincolo.

Mânăstirea e zidită în piatră. Chiliile nu se văd, din pricina pomilor cu umbră deasă. Biserica e scundă. Am întâlnit, rugându-se, douăzeci de călugărițe, cu uniformele albe coloniale, cu pălării largi şi pelerinele fâlfâind. Superioara e fericită că cineva vorbeşte franțuzeşte. Mă întreabă de prințul Ghica, acum sacerdot catolic, care a vizitat mănăstirea în primăvară, întorcându-se de la un congres din Australia.

Vorbeşte atât de încet, atât de stins, încât – fără voie – cobor glasul şi păşesc în vârful pantofilor de pâslă. Ce-a spus?... Zâmbeşte. Mă îndeamnă să privesc un Christos. Îl laudă, îl laudă...

Apoi tace cu ochi blânzi. Regăsesc în biserică acea nedefinită şi inefabilă tăcere creştină. Superioara îmi arată călugărițele. Şaisprezece din ele au venit numai de câteva zile din Roma. Unele n-au împlinit douăzeci de ani. Şi vor rămâne aici, în India, să se roage pentru necredincioşi... Dumnezeu ştie cât timp. Şi ea a venit aici tânără...

Acum, când scriu, se lasă seara. Nu pot pleca. Deasupra oraşului pluteşte o ceață transparentă; răsuflarea parcurilor, aburii mării răciți de vântul ce ajunge de pe coline.

Cum să descriu Madrasul? L-am cunoscut în cea dintâi dimineață, când *rikşa* străbătea cartierul cu străzi largi şi asfaltate, cu vile ascunse în parcuri. L-am cunoscut în vagabondajul meu nocturn printre ulițe cu praf şi fum, cu copii cerşind şi femei pisând orez. Maghernițele vânzătorilor erau slab lumi-

nate cu acetilenă. Vecinii se adunau, fumând ţigări indiene, precipitând fraze în acel inaccesibil tamil, în care s-au scris, totuşi, atâtea poeme minunate…

Şi iarăşi am cunoscut Madrasul pe bulevardul larg din faţa mării, cu plajă şi terenuri sportive, cu hoteluri scumpe alături de barăcile pescarilor. L-am cunoscut, rătăcindu-mă printre vilele cartierului indian aristocrat, cu plăci de marmoră la porţi, cu automobile luxoase şi slujitori în fireturi. M-am întors prin grădini, am trecut podul peste Koom, am păşit peste iarba câmpului unde spălătoresele întind rufe colorate…

Am cunoscut, în sfârşit, Madrasul în acea casă vastă, înconjurată de parc, în care se adunaseră Y.M.C.A. şi Y.W.C.A., unde eram privit ca un obiect rar, obligat să primesc prăjituri de la fiecare creştină şi să mă întreţin cu fie-

care om celebru care venea să mi se prezinte. Blestemat ceas! De câte ori n-am dezminţit ştirea că în România e revoluţie? De câte ori n-a trebuit să întorc capul, auzindu-mă strigat: „Allo!”... Altminteri, tineri cumsecade şi tinere bine crescute, care servesc ceai cu lapte de două ori pe săptămână şi exibiţionează la adunări câteva convertite indiene, în picioarele goale şi cu brăţări de aur. Pentru protestanţi, creştinismul începe cu sporturi şi five-of-clock. Aceasta nu mă supără. Creştinismul poate începe de oriunde, chiar de la prostituate. Important e faptul că trebuie să sfârşească în creştinism.

Cu ajutorul unui canadian ştirb, secretar al Y.M.C.-ei, am găsit găzduirea minunată de la „Gurukul”, în casa misiunii suedeze, cu terase, cu pădure, cu bibliotecă şi orgă. Voluptatea instalării, după nopţi petrecute în hotel, în

trenuri, în case necunoscute... Bucuria cu care desfaci geamantanele închise pe Ocean; nerăbdarea cu care goneşti *rikşa*, seara, către „casă”...

Aici, în odaia mea, locuiesc două vrăbii, o şopârlă cu coama crestată şi câțiva păienjeni enormi, care se sperie întotdeauna când aprind lampa. Mărturisesc că, în cea dintâi noapte am adormit sfios, auzind gânguritul vrăbiilor prin somn. A doua zi, am văzut şopârla, alunecând pe grinda din odaia de baie. Cu păienjenii m-am obişnuit; de obicei stau la fereastră, iar dacă se apropie prea mult de masa mea, îi gonesc cu creionul.

Pastorul îmi spune că vrăbiile s-au pripăşit de astă-primăvară, dar şopârle, păienjeni şi şerpi au fost întotdeauna, de pe timpul bunicului, cel dintâi misionar suedez în Madras, care a cumpărat casa de la un musulman, făcând-o

cămin de viață şi învățături creştine. Cu câteva luni mai înainte, un student teolog a găsit în fundul grădinii o cobra. Aceasta l-a neliniştit şi a poruncit băiatului său să se joace în casă. Dar nici alte cobra nu s-au mai văzut de atunci şi nici băiatul meu nu s-a dezbrăcat de obiceiul de a răscoli bălăriile grădinii.

Într-o seară, am închis fereastra înainte ca vrăbiile să intre în odaie. Dimineața le-am găsit înlăuntru. Veniseră prin odaia de baie. Păsă-mi-te, nu erau la prima experiență...

Nopțile de iarnă, aici, în India de sud – au acel farm de legendă orientală pe care l-am gustat fiecare la cea dintâi lectură a celor 1001 de Nopți. După ce se întunecă bine, vântul se opreşte, zgomotul se pierde, luminile se şterg. Buchete de ficuşi negri, arbori mango,

liane cu coarda lemnoasă îşi înalţă trupurile din curţi tainice, la colţuri de străzi, în preajma templelor. Casele europene se topesc în umbră. Rămân numai colibele cu focuri pe prispă, numai zidurile albe, numai porţile. Noaptea şterge fardurile.

Nu ştiu ce fac ceilalţi, cum se împotrivesc acelei tristeţi blânde care se coboară dintr-un cer apropiat. Eu mi-am adus scaunul şi patul pe terasa coperişului. Mi-am descoperit slăbiciuni şi nostalgii nebănuite. Am înţeles că există o anumită primejdie a nopţii, care nu e cea a întunericului, nici cea a păcatului. Există o serie de ispite care turbură numai într-o asemenea noapte de basm. Linişte a pironită în pădurile Madrasului, umbrele care se nasc şi pier odată cu luna – strecoară în suflet neîncredere în zeii zilei, cheamă şi îndeamnă cultul idolilor telurici pe care îi

socoteam demult sugrumați.

Noaptea Indiei de sud nu e noaptea Dobrogei, nu e noaptea munților noştri, nu e noaptea Italiei. Între ea şi celelalte nopți se întinde Arabia. Aici, contemplarea cerului strecoară inevitabil întrebări şi reculegeri ciudate. Noaptea, pretutindeni, a fost un semn al misterului. Dar există o noapte a poeților latini, o noapte a romanticilor francezi, o noapte a lui Novalis. S-ar putea încerca o clasificație după necesitatea tovarăşului pe care îl porunceşte noaptea: Dumnezeu, femeia sau sufletul. Aici, în India, tovarăşul e întotdeauna acelaşi: sufletul. De aceea poeții şi gânditorii Indiei par atât de stranii; au rămas prea mult singuri cu ei înşişi.

110 FAHRENHEIT, CICLON DIRECŢIE S.V.

Aprilie… Bântuie molima: se vesteşte foametea. Morți, morți, în fiecare zi spaima se împrăştie, se furişează mai aproape amenință.

Oamenii de aici au renunțat să se împotrivească. În primăvară plătesc tributul sărăciei; numai în Calcutta, o sută de morți pe săptămână, şi numai de holeră. În oraşe, holera şi vărsatul; la sate, malaria şi foametea. Ați văzut oameni care, zece luni pe an, adorm nemâncați?

Din Bombay, trenurile aduc tot mai puțini „turişti”. În vagoane cu ventilator dublu, americanii laudă binefacerile continentale şi reformele civilizației într-o țară barbară. Gări spațioase,

serviciu prompt, gheață şi alcool.

Răzvrătirea împotriva celor care cunosc India din hotele şi automobil – e zadarnică, e stupidă. Citesc spusele lor şi mă înspăimânt; pentru că, înapoia rândurilor dulci ca o reverie pastorală, eu întrezăresc acele icoane de primăvară bengaleză pe care statisticile nu le menționează, iar fotografii le evită.

Un om înfometat cerşea, la marginea satului. Strigătele lui erau stinse ca ale unui câine în agonie. Plecându-se să culeagă banii pe care i-am aruncat, oasele i s-au ciocnit cu sonorități scheletice; degetele tremurau şi, cu toate eforturile, nu puteau apuca banii. Atunci, în praf, începu să mulțumească şi să plângă: „Maharajah! Maharajah!...” Tânguirile lui victorioase au adunat cete de înfometați. Copii cu abdomene balonate grotesc şi capete spâne, murdare. Femei cu picioarele um-

flate şi vinele negre ca şerpii. Oameni înfometați, care cerşeau banii de aramă pentru un pumn de orez şi cerşeau banii de nichel pentru sare, pentru ulei. Rămăsesem pironit, în soare, fără puteri să alung turma de vedenii, fără puteri s-o satur. Ce puteau face banii mei? Când le-am împărțit câteva rupii de argint, din sat au venit alte cete, purtându-şi rătăciți şi triumfal bolnavii, schilozii, orbii, agonicii. Glasurile erau răguşite şi gângave. Dumnezeu ştie ce implorau şi demonstrau în bengali. Cuvintele pe care le înțelegeam îmi păreau chemări supreme dintr-un naufragiu: „apă”, „sare”, „tată”, „moarte”... Şi corul dezordonat şi sălbatic lăudând, cerşind, plângând: „Maharajah, Maharajah!...”

Fuga mea putea fi simbolică. Alergam cu pasul tulburat al celui ce încearcă să uite coşmarul. Glasurile se stingeau.

În pragul umbrit rămăsese numai cerşetorul neputincios să umble. Fuga mea era fuga albului care a civilizat India „mama noastră, India”...

Se apropia amiaza. Am apucat drumul spre fluviu, unde mă aştepta inginerul pe care-l întovărăşisem în supravegherea reparației firelor telefonice. Oh! drum de primăvară sub soarele Gangelui! Pe câmpie pluteau curenți fierbinți, care răneau ochii şi pătrundeau vârtejuri prin urechi, prin nări. Înghițeam văzduhul cald şi uscat, cu praf şi molimă. Vestmintele îmi erau şiroaie. A trebuit să renunț să-mi şterg fața.

Ochelari negri cu mască hermetică de piele îmi apărau ochii. Cu apa din termos udam pluta căştii coloniale. Simțeam cum, minut după minut, voința de a ajunge grupul se destramă. Muş-

chii păreau descleiați, cu fibrele moarte şi prăfuite. Oasele erau golite, seci şi uscate. Simțeam sângele rece, şi iarăşi simțeam sângele fierbinte. Oh! să mă culc, să mă odihnesc, numai un minut, numai un minut...

Instinctiv, coboram spre fluviu. Distanța sfârşită dimineața într-un ceas, îmi părea acum enormă. Puțin câte puțin, gândurile se iroseau. Umblam fără să văd, fără să înțeleg. Vântul de cuptor încins grăbea insolația.

Priveam batista plină de sânge cu un zâmbet stupid şi rătăcit. Imagini şi amintiri licăreau la răstimpuri în creierul gol. Nu ştiu de ce, mă urmărea începutul baladei: „La Paşa vine un arab”... Sub cel dintâi pom m-am aşezat să-mi şterg sângele. Uitasem toate regulile higienice, tot manualul sanitar citit cu tocul în mână. Nu ştiam cum să-mi opresc sângele pe care aspirația

violentă îl aduna necontenit în gură, sărat şi lipicios. Atunci am încercat încă o dată sentimentul penibil şi dezolant al singurătății cumplite, definitive...

Cu haina albă, mi-am înfăşurat capul şi am rămas aşa, ceas după ceas, asistând la descompunerea şi recompunerea conştiinței, joc umilitor şi crunt.

Au început vedeniile albului sub 110° Fahrenheit. Grădini de legendă persană, chipuri din cărți scump ilustrate, havuzuri şi statui, fantezii şi amintiri, refrenuri obscene şi crâmpeie de uverturi, exclamații comice şi notații chimice, fotografiile ruinelor din deşertul Kathai şi imaginea cărților lui Sven Hedin de la „Imperial Library". Toate înecate în fluviul de sânge ce şiroia, lin ca lacrimile, din nări şi de la colțul buzelor. Vedeniile erau purpurii şi fumegau. Timpul părea o caravană ce se în-

vârtea în jurul unui tron straniu, cămilele păreau minute. (N-aş putea lămuri legătura). Îmi amintesc că o vedenie s-a ridicat pe tron şi a rostit nu ştiu ce frază pe care o citisem recent într-un manual de arhitectură...

Partea a doua a jocului îmi dovedea că insolaţia era trecută. Pentru că, de data aceasta, simţeam numai o inexplicabilă teamă, deşi nu mă aflam nici în junglă, nici în deşert. Aşteptam să văd licărind trupurile de vierme veninos al lipitorilor, spaima albului. Respiraţia uscată a câmpului sub arşiţă mi se părea paşi de fiară. Mii de ochi galbeni, cu vine sângerii, răsăreau din tufişuri. Un păianjen mi s-a suit pe picior, dar simţurile îmi spuneau că şerpi mă încolăcesc. Am pornit, atunci, la drum, nepăsător de sângele închegat şi prăfuit...

Când am ajuns grupul, se întunecase.

Inginerul îşi sfârşise lucrul şi bea whiski cu soda-wasser. Lucrul fusese anevoios, pentru că unul dintre lucrători se îmbolnăvise, iar trei fuseseră loviți de insolație.

— Acum să ne grăbim până nu începe furtuna...

Aceasta m-a făcut să privesc cerul, nori începeau să apară galbeni, cu tuşe plumburii, nemişcați.

— Sahib, e mai bine să aşteptăm aici...

Nu înțelegeam de ce se tem de o furtună care nu părea prea apropiată.

După zece minute nu ne mai auzeam glasurile.

Trăsnetele au izbucnit fără veste. Nu încerc să fac literatură; dar furtuna aproape de tropice e de o sălbăticie şi de o forță înspăimântătoare. Am simțit că alerg, dar mai târziu am înțeles că sunt purtat de vânt. Ceilalți îşi pierdu-

seră, ca şi mine, echilibrul.

Alergau ca nişte umbre cuprinse de panică. Parcă ar fi fost miezul nopții şi lumina fulgerelor aprindea şi stingea dimineața, cu capriciu de demiurg. Alergam şi ne strigam, de-abia auzindu-ne.

Alături de noi zburau vietăți nevăzute, fără sânge, cu trupuri de hârtie colorată, mirosind a pucioasă şi a tămâie. Un duh cu aripi albe m-a atins, cutremurându-mă; era mantaua de ploaie a inginerului. Cine o mai putea opri? Rând pe rând, s-au desprins de pe noi casca, hainele, termosul, pachetele lucrătorilor. Nu ştiu de ce, vedenia pomilor culcați şi a ierburilor înălțate spre nori cu rădăcini şi cuiburi mă înveseleau. Simțeam în trup un puls ciudat; insistent şi eruptiv, purtat de închipuiri şi de sânge. Nu mai mă înspăimântau trăsnetele. Numai inima îmi bătea, îmi bă-

tea. S-ar fi spus că o durere mare îmi fusese luată, lăsând în urma ei numai amărăciunea golului. Pe spate, pe umeri, pe brațe, – parcă se încolăceau curenții electrici. Mă uimeam că sângele nu țâşneşte prin porii deschişi, că nu sparge timpanele.

La câțiva metri de mine, inginerul îndura aceeaşi invazie electrică. Râdea şi păstra paharul ud de whisky într-un pumn vânăt. Se apropie şi-mi apucă brațul.

— Acum începe ploaia, şi e all right!

Dar ploaia nu începea.

În goana noastră întâlneam ramuri enorme, mărăcini smulşi, acoperişuri vegetale venite de cine ştie unde.

— Intrăm în *basti*, se bucura inginerul.

Nu izbuteam să disting satul de pădure. În sfârşit, cele dintâi picături, fierbinți. După câteva minute, nu mai pu-

team respira. Ploaia lovea, rănea, culca chinuia. Goana ajunsese anevoioasă. Alunecam, scrâşneam din dinți, ne înghițeam sângele. Nu ne mai purta vântul. Auzeam țipete, chemări. Fără îndoială, ne aflam în sat. Îl ghiceam devastat şi biciuit, cu copii îngroziți în gropi, cu păsări înecate, cu vitele risipite în pădure, căzute în puțuri, schingiuite, răgând agonic, sufocate de curenți electrici şi de potop.

Ne-am oprit extenuați, sub un palmier jupuit. Inginerul îşi căuta ceata. Oamenii ne ajungeau, adunând vestigiile atelierului portativ: sârme, o cutie cu scule, o scară ruptă. Asistară zâmbind la cumplita prăbuşire a muncii din timpul zilei. Nu aveam timp să ne privim trupurile cu cămeşile sfâşiate, cu zgârieturi adânci, stropite de noroi nisipos. Fețele tuturor erau descompuse. Părul ud părea năclăit în salivă. Râsul

de diavoli hămesiți lăsase dungi rele. Ochii erau tulburi, rătăciți.

Prin ploaie, ajungea până la noi un plâns de spume şi lemne, înăbuşit, strecurat pe sub pământ. Bocetul prevestea năpastă. Inginerul încerca să-şi ascundă neliniştea, frecându-şi nervos brațele goale.

— Sahib, e Gangele…

Lumina minții îmi fu străbătută atunci de vedeniile revărsărilor. Grupul se înțelese repede. Lăsară cele din urmă rămăşițe ale atelierului şi porniră cu pas rar, de drum lung, prin ploaie, în direcția contrară.

În jurul nostru, tainică şi stranie, simțeam vasta respirație vegetală.

Faridpur (Bengal), aprilie 1929.

BENARES

La Benares ajungi o dată cu soarele. Trenul coboară dinspre Moghul-Sarai şi se apropie de pod tocmai când soarele deşteaptă bogăţia în aur şi sânge a palatelor, grădinilor şi templelor. Trenul alunecă pe pod, Gangele curge albastru şi proaspăt, transfigurat pentru câteva clipe de frăgezimea unei dimineţi indiene. Lespezi de marmoră albă coboară în trepte lungi din faţa fiecărui *ghat* până în adâncul fluviului. Scăldat în lumină, Benaresul întreg pare o cetate feerică, neverosimilă şi nostalgică. Priviţi-l acum, închideţi ochii şi încercaţi a vi-l aminti pentru mai târziu – pentru că gloria lui suprafirească durează atât timp cât trenul lunecă pe podul Dufferin, atât cât soarele n-a ieşit încă

din dune.

La gară, Benares îşi destăinuie acelaşi aspect mixt de oraş indian colonizat. Numai că îmbulzeala e aici mult mai înfricoşătoare, iar călătorii – cu inevitabila excepție a turiştilor americani – sunt toți hinduşi. De-abia coborât din tren, îmi stăvileşte drumul un convoi adunat să primească un *saddhu*, un om sfânt, venit tocmai de la Badri-Narayan, de pe culmile Himalayei, ca să se scalde în apele Gangelui. Credincioşii se înghesuie în fața compartimentului şi-l aşteaptă să coboare, ca să se poată prosterna şi culege cu palma praful de pe picioarele sfântului. Din alt compartiment, o femeie bătrână e coborâtă într-un pat de boală. Ghicindu-şi sfârşitul apropiat, bolnava a cerut fiilor s-o ducă la Benares şi, după moarte, să-i arunce oasele şi cenuşa pe Gange.

Pentru hinduşi, apele fluviului sfânt au la Benares inimaginabile virtuţi purificatoare. În preziua sărbătorilor, terenurile şi şoselele sunt ticsite de convoiuri fantastice de muribunzi, de leproşi, de bătrâni şi cerşetori – venind să-şi încheie ceasul din urmă pe treptele de marmură ale *ghat*-ului. Valurile fluviului spală neodihnit treptele albe ce coboară de pe mal până în adânc. Întâlneşti aci cea mai multicoloră mulţime a Orientului. Femei de fascinantă frumuseţe, înfăşurate în voaluri de mătase, cu părul despletit şi picioarele goale, grele de brăţări – se scaldă aici, în văzul tuturor. Pe malurile fluviului sfânt orice deosebire se şterge, deosebiri de sex sau de castă, de culoare sau de credinţă. Aici ajung toţi fraţi şi surori, copii ai „Mamei Gange". Înainte de a-şi înfunda capul în apă, fiecare pronunţă acea invocare glorioasă a fluviu-

lui: *Ganga Ma ki jai!* Câteodată, când apele vin mari şi rele, piciorul alunecă de pe lespede şi trupul e prins de vâltoarea galbenă. Cât ai clipi din ochi, omul dispare, luat de valuri. Dacă mai are timp, fericitul murmură mulțumirea din urmă. Căci moartea la Benares e moartea plăcută zeilor. Pe mal, rudele şi prietenii nu îndrăznesc a plânge pe cel chemat de „Mama Gange”. Câte o fetiță se zbate, încearcă a înota, dar oboseşte repede şi, odată în mijlocul fluviului, o primesc în dar crocodilii. Pentru sufletul ei izbăvit de suferințele vieții, se zvârl noi ghirlande pe apele Gangelui, flori roşii cu parfumul umed al templelor sau flori albe de iasomie...

Mă scapă din învălmăşală câțiva prieteni indieni de la Colegiul sanscrit. Îmi urc bagajele într-o *tonga*, trăsurică ciudată cu roțile mai mari decât trupul, iar noi ne îndreptăm pe jos spre inima

oraşului sfânt. Şoseaua parcă ar fi drumul către poarta fermecată, într-atât de multă lume se zbate şi se înghionteşte pe ea. Ajung în cartierul hindus, înghesuit între templele şi palatele de pe mal şi între clădirile străzii principale. Undeva, pe această stradă, se găseşte oficiul poştal şi spre el se îndreaptă toţi pelerinii la Benares.

Negustorii mă apucă de mână ca să-mi arate porumbiţe de alamă, elefanţi de fildeş înşiraţi pe o ramură de ebonit sau şaluri de mătase cusută în argint. Un om, care se dă drept sfânt, îşi împachetează şerpii în coşul de papură, bombănind, poate nemulţumit de cei câţiva gologani de aramă câştigaţi. Şerpii se încolăcesc lihniţi şi prodigios, iar circulaţia se restabileşte pentru câteva minute, ca să se sugrume iarăşi cu câţiva paşi mai sus, în faţa unei vaci monstruoase cu cinci picioare, sau a

unui ascet pitic. Câteodată trebuie să urc deluşoare de pietre sau pământ, ca să fac loc unor femei care se țin de mână şi înaintează cu privirile ascunse. Vizitii de *tonga* strigă şi femeile aleargă înspăimântate în stol.

Spre seară, priveliştea e şi mai bogată. Clopoței, mirodenii, voaluri ca piersica, ghirlande de becuri, facle şi lumânări îşi dezleagă jocul şi farmecele pe singura stradă principală a acestui oraş sfânt.

De cum eşti zărit cu cască tropicală şi în costum european, te hărțuiesc călăuze incerte, băietani inculți şi obraznici sau călugări farseuri. Te urmăresc pe ulițe, prin toate ungherele, şi-ți repetă nume de zei indieni cu speranța că, fiind american, te vor impresiona. Refuz câțiva ciceroni improvizați care se ofereau să mă conducă la templul maimuțelor. Îl cunoşteam din cea dintâi vizită

la Benares, vast şi izolat templu pe terasele şi acoperişurile căruia se fugăresc un întreg trib de maimuțe. Fiecare e obligat de legea nescrisă a templului să cumpere câțiva pumni de alune americane şi să le zvârle maimuțelor sfinte, care te împresoară cu urlete şi scâncete şi-ți smulg alunele din palmă.

De data aceasta mă îndrept de-a dreptul spre templul de aur, aproape de fluviu, ascuns între munți de piatră şi cărămizi, de bolțile clădirilor vecine. Orice uliță conduce la Templul de Aur şi toate ulițele sunt mocirloase, căci necontenit se întorc credincioşii cu hainele ude după îmbăierea ceremonială. Casele sunt atât de apropiate, încât lumina cu greu pătrunde şi îmbulzeala ajunge copleşitoare. Din spate te împing cei ce se grăbesc să-şi aducă ofrandele la templu: bărbați cu frunțile unse cu cenuşă sau şofran,

femei purtând buchete de lotuşi şi coronițe de flori, fecioare cu vase de pământ pe care le vor umple cu apa sfântă a Gangelui, copii goi şi serioşi. Din față te opreşte la fiecare pas convoiul celor ce se întorc de la scăldătoare, cu părul umed şi cu vestmintele leoarcă.

Pe margini sunt tarabele zarafilor, şi cu cât te apropii de templu, cu atât zarafii se înmulțesc. Pe tăvi stau mormane de părăluțe de aramă, pe care pelerinii le iau în schimbul banilor de nichel şi argint, ca să poată dărui pe fiecare lepros întâlnit în cale, pe fiecare bătrână miloagă şi fiecare brahman. Peste tot sunt altare, unele scobite în pereții palatelor, altele improvizate în vreo dugheană, şi în fața fiecărui altar stă un preot brahman, adunând părăluțele. La câte un colț te izbesc de sus flamuri colorate, fâşii lungi de pânză; sunt hainele celor care s-au îmbăiat şi

aşteaptă pe terase uscarea singurului lor costum.

Înaintezi greu, lovind necontenit şi cerându-ţi necontenit iertare în bruma de *hindustani* pe care o ştii. Pretutindeni întâlneşti bătrâne sau fecioare cu albii întregi de petale de trandafir, de iasomie şi coroniţe roşii. Ca să te poţi apropia de curtea Templului de Aur, trebuie să cumperi ghirlande şi să le oferi preotului, împreună cu un ban de argint. Numai aşa vei fi îngăduit să priveşti din curte idolul simbol al lui Shiva ridicat în piatră şi stropit cu roşu, magnific, grotesc şi înspăimântător.

Cobor de la templu spre *ghat*, către una din acele terase în amfiteatru, cu trepte de piatră, pe care se ard morţii şi unde se scaldă vizitatorii. Scăldatul era în toi şi apa ajunsese aici bătută cu mâl, grea de petale şi coroane. Se zăreşte la spate, înălţându-se din

babilonul de clădiri întunecate, moscheea lui Aurangzeb, superbă şi elegantă, purtând semiluna într-un oraş alcătuit cu totul şi cu totul din temple hinduse. Şi cât de frumoasă şi ispititoare ar fi priveliştea aici – cu privirea prinsă cât ține ochiul de toate *ghat*-urile şi templele oglindite în ape – tot nu te poți stăpâni să nu tremuri de ciudă şi de scârbă. Căci la dreapta şi la stânga ta se ard cadavre. Şi este peste putință de înțeles cât de îngrozitoare este mireasma aceea de carne friptă purtată de vânt de-a lungul malului. Poate de aceea sunt hinduşii vegetarieni...

Mă apropii, ca să asist la ceremonie. Cadavrul e aşezat pe o bucată de lemn, înfăşurat în cârpe albe, iar în jurul lui copiii, rudele, preoții. Niciunul nu e trist. S-au aranjat în grup, pentru că fotograful le face semn să se strângă în

jurul mortului. Privesc toți, fix, resemnați, aparatul fotografic şi aşteaptă. Îndată ce fotograful a sfârşit şi se retrage spre zid, oamenii locului iau cadavrul din mijlocul celor care l-au avut până acum, şi-l proptesc pe o sarcină de lemne. Apoi îl acoperă cu vreascuri, îl presează cu lemne lungi, îi pun pe picioare o buturugă, sub cap o rădăcină uscată – şi peste tot împing coceni, tăciuni, surcele.

Când începe a arde, mortul parcă ar voi să se ridice din mormanul incendiat. Trosneşte, se mişcă, apoi e înghițit bucată după bucată – sub ochii senini ai celor cărora le-a fost drag. Numai câte-o babă, câte-o soră sau nevastă mai slabă de înger şterge câteva lacrimi. Ceilalți îl privesc şi-l fericesc în gând, că s-a îndurat soarta şi l-a chemat din această vale a plângerii. Câțiva corbi aşteaptă posaci în vârf de par ars. Dar

parcă ghicesc ei că nu le va rămâne nimic de ciugulit. Căci înainte de a se fi sfârşit incinerarea, cioclii iau cenuşa şi oasele şi chiar brațe sau picioare întregi încă nearse şi le zvârl în Gange. Printre flori şi printre bărci răzlețe, trupurile arse sau trupurile întregi pornesc pe Gange în jos. Se vor fi oprind, poate, pe vreun ostrov de nisip sau printr-un ochi de apă stătută şi dacă vor fi scăpat de pofta crocodililor corbii şi vulturii îi vor găta. Căci altă soartă, pentru hinduşi, lutul omului nu merită...

Melancolic, părăsesc *ghat*-ul funerar, căci la capătul scărilor de marmoră, sus, s-a adus alt mort; de astă dată vreun biet sărman, poate o femeie, căci n-are nici fotograf, nici lemne multe. Va porni jumătate cenuşă, jumătate trup, pe Gange.

Urc stradela obscură şi, printre case,

printre curți cu ziduri albe, printre templele mărunte, ajung până la marginea de sud a Benaresului, la Asi-Ghat. Gangele e aici curat şi albastru, iar cheiul e o mare de flori. Nici scăldătoare faimoasă, nici grădină funerară nu e acest Asi-Ghat. Dar de aici Benaresul se desfăşoară în toată frumusețea lui barbară şi obosită. De aici, barcagiul mă duce prin mijlocul fluviului, vâslind alene, căci a trecut de miezul zilei şi din luntre privesc în voie terasele pe care necontenit se scaldă oamenii şi necontenit se ard morții. În altă luntre din fața mea, o pereche americană în voiaj de nuntă încearcă să fixeze un aparat de cinematografiat pe un scaun înalt de zidar. Tocmai se scălda familia unui rajah într-un *ghat* privilegiat şi închis din trei părți. Dar barcagiul coteşte nedibaci şi scaunul se răstoarnă cu aparat cu tot, spre hazul

celor de pe mal şi părerea de rău a femeilor rajahului.

Cu cât amurgeşte, cu atât cheiurile se golesc şi circulația pe ulițele templelor se normalizează. În amurg, o boare de lotuşi şi cenuşă răzbate până în centrul oraşului.

Rătăcesc pe străzi lăuntrice, îndreptându-mă către Colegiul sanscrit. A trecut ceasul ispitelor; ispita stolurilor de fantome pe terase (păsări sau femei?), ispita dughenelor, cu creații în alamă, ispita tuturor acelor senzații neînregistrate în lexic, aeriene sau cărnoase. În orice casă se află, probabil, un armoniu şi cel puțin o soprană. Numai astfel se explică litania neîntreruptă care se apleacă asupra străzii. Dar numai Benaresul ar putea explica farmecul neliniştit pe care-l poartă acele tânguiri monotone şi adagiul mohorât al orgii indiene. În acel ceas o nede-

finită împăcare străbate pământul. Din sângeriu, cerul ajunge tot mai albăstrui, tot mai întunecat şi mai rece. E ceasul iubit de femei, pentru că atunci îmbracă cele mai scumpe *sari*, îşi parfumează părul cu ulei de scorţişoară, dezvelesc boboci de lotuşi şi ies pe terase. Anevoie le poţi ghici, înapoia parapetului de piatră, sus, cu voalul fluturând, cântând sau recitind poemele zilei. Când se înnoptează bine, viaţa teraselor se sting. Numai câte o îndrăgostită rămâne până târziu, mută, resemnată. Dar aceste singuratice sunt rare, surprinzător de rare, căci în India fetele nu suferă crize sentimentale şi dragostea lor trece lent de la părinţi la soţ, fără ezitări sau tangente de probă.

Pe cât e de zvăpăiată şi congestionată ziua, pe atât e de sobră noaptea. Şi nu ai senzaţia că te afli într-un oraş adormit, ci într-o imensă comunitate care

şopteşte în taină, care veghează sau se roagă. Câte o fereastră iluminată, cât o chemare, câte un foşnet, acolo unde n-ai fi bănuit că veghează oameni, te fac să simți că viața nu s-a stins, ci s-a recules, şi afli că în fiecare casă pâlpâie aceeaşi milenară viață familială, acelaşi veghi de noapte.

E un sentiment neîncercat; cetatea care tace o clipă – cu gândul la soare care va răsări a doua zi – şi apoi adoarme. Aceeaşi taină a nopții orientale, născându-se, ca orice taină, în fiecare noapte.

KUMBH-MELA LA ALLAHABAD

În India Centrală, între deşerturi fierbinți şi câmpii lâncede acoperite cu orez, la întretăierea celor două fluvii sfinte, Gangele şi Jumna, se află Allahabad, cetate veche de trei mii de ani. Hinduşii îi spun Prayag. Mahomedanii l-au numit Allahabad. Aci se împlineşte, o dată la doisprezece ani, cel mai mare festival religios din întreaga Indie. Aici e sălaşul sfintei între sfinte sărbători: Kumbh-Mela, când se scaldă zilnic un milion de pelerini în împletirea apelor celor două fluvii. Ultima Kumbh-Mela s-a săvârşit în ianuarie 1930; următoarea va avea loc în 1942. O dată la doisprezece ani, India întreagă tresare; satele se neliniştesc, mănăstirile rămân deşarte, de prin văgăunile

Himalayei se scoboară schivnici goi şi acoperiți cu cenuşă, de pe țărmul Malabarului, de la Capul Comorin, din golful Bengalului, din Himalaya, din munții Vindhya, din deşertul Bikane-erului, de pretutindeni, coboară convoiuri de căruțe, cete de călugări, pâlcuri de vagabonzi, gloate de leproşi, suite de rajahi, trenuri cu târgoveți, harabale închise cu perdele albe, ticsite cu femei – mulțime prodigioasă, însetată de sfințenie; hagiii Kumbh-Melei.

Cu două săptămâni mai înainte, liniile ferate ce duc la Allahabad sunt aglomerate până la asfixie. Prin gări aşteaptă sute de pelerini, dormind pe lespezile de piatră, mâncând din sac şi neliniştindu-se de câte ori trece vreun tren. Atunci ei se reped cu tot avutul lor pe peron şi întreabă: *Kider jaiga? Prayag jaiga?* (adică: „Unde merge? la Allahabad?”). Trec trenuri cu treizeci de

vagoane de clasa a III-a în care oamenii şi sfinţii sunt striviţi zile şi nopţi, şi totuşi la fiecare staţie alte mii se reped, rup cordoanele de pază, năvălesc pe peron cu biletul în mână şi strigă neîncetat: *Prayag! Prayag!*

N-am să uit niciodată noaptea de 25 ianuarie care m-a dus de la Calcutta la Allahabad. După ce am trecut de Benares, căldura ajunsese copleşitoare. Eram în toiul iernii, dar călătoream spre India centrală, şi cele două ventilatoare electrice nu mai erau suficiente pentru un compartiment inimaginabil de ticsit. Nu se mai putea mişca nimeni. Lângă uşă se fixase un voinic, care se cobora o dată la trei gări şi ne aducea apă, banane şi portocale. Intraseră oamenii pe ferestre, se suiseră pe cuiere, se încolăceau pe rafturi, se ghemuiau pe sub bănci. Au leşinat două femei şi un copil, dar au ajuns aşa

leşinați la Allahabad, pentru că oricât am fi dorit noi, nu ne puteam înghesui mai mult ca să le facem loc; nici nu ne puteam mişca să le dăm ajutor. Am călătorit aşa ceas după ceas, aiuriți de căldură, cu viziuni de febră, ascultând aceleaşi gemete, acelaşi zgomot de roți şi aceleaşi țipete de oameni striviți în gări. Treizeci de vagoane, din cele treizeci de mii îndreptându-se către Kumbh-Mela...

În ziua de 29 ianuarie. Mela îşi atinse apogeul. Cu două zile mai înainte, gara şi oraşul au fost atât de mult blocate de cele patru milioane de pelerini, încât trenurile se opreau cu o stație mai înainte şi de-acolo, cale de zece kilometri, călătorii o porneau pe jos, cu bagaje şi servitori, ca să ajungă a doua zi în zori pe câmpia Kumbh-Melei de la marginea Allahabadului. Dar şi şoselele au devenit în câteva ceasuri neîncăpătoare

pentru exodul delirant de căruțe, de camioane, de maşini, de drumeți. Şi atunci, din toate unghiurile oraşului sfânt, peste câmpuri, peste bălți, trecând dealurile fierbinți şi plantațiile de orez, bătuți de nisip şi asfixiați de praf, au început să se coboare convoiuri fantastice şi pitoreşti, înaintând agale, tânguindu-se, strigându-se, bucurându-se în cele câteva sute de limbi ale Indiei...

Cine n-a dormit pe câmp, în noaptea de 28 spre 29 ianuarie, n-a văzut Kumbh-Mela. Căci a doua zi a fost marea şi terifianta procesiune a celor cincizeci de mii de sfinți, de eremiți şi de călugărițe – şi drumul fixat convoiului – din inima taberei până pe malul Gangelui – era demult strâns între două ziduri de privitori. De cu seară, veniseră sute şi mii de oameni, de femei şi copii şi-şi aşezaseră legăturile pe

marginea şoselei improvizate. Au dormit acolo, lângă frânghii – şi pe cât e de arzătoare ziua, pe atât e de rece noaptea în acest oraş de margine de pustie. La două de dimineață, tabăra începu să freamăte. Cămilele procesiunii nechezau neliniştite, umbre de elefanți se zăreau printre corturi, şoapte şi rugăciuni se auzeau din întuneric. Ardeau globuri electrice numai pe marginea drumurilor şi la intrări. Dar cine ar fi putut spune până unde se întinde tabăra aceasta cu proporții şi spaime de coşmar? Corturi se zăreau cât putea cuprinde ochiul. Întunericul dinapoia barăcilor, a grajdurilor şi a spitalelor de câmp – era o comoară de surprize. De aci vedeai ridicându-se câțiva asceți goi şi halucinați, trecând o clipă prin cercul palid de lumină al globurilor şi dispărând apoi în alt întuneric. Lângă un foc, printre păreri de fum, te spăimân-

tau fețe de schivnici singuratici sau de fachiri tâlhari. Dacă nu calci atent, lovești vreo femeie ce doarme înfășurată în scoarțe. Nu știi ce poate fi: o cerșetoare, o leproasă sau soția vreunui latifundiar. Căci aci nu poți deosebi nimic; întunericul și praful, oboseala și neliniștea cu care fiecare așteaptă ziua cea mare a procesiunii – șterge limitele sociale, anulează rangurile și adună pe toți sub același vestmânt umil al pelerinului.

Globurile par sori palizi în întunericul rece al taberei. Și, deodată, cineva a dat semnalul deșteptării. Din cortul unde dorm eu, oaspete al călugărilor din „secta" lui Swami Vivekananda, ascult zvonurile, aștept și tremur și eu de același îngheț și aceeași nebunie. Nu îndrăznesc să mă scol până ce nu mă bate pe umăr prietenul meu Swami Nilakananda. Ieșim înfășurați în șaluri-

le de păr de cămilă dăruite cu o zi mai înainte de un bogătaş din Kathiavar. Ne îndreptăm spre focul unde ni se fierbe ceaiul. Nu recunosc pe nimeni dintre prietenii mei, căci fiecare e îmbrobodit în şaluri, cu turbane magnifice, şi întunericul nu le trădează decât trupurile, moi şi anonime, asemenea umbrelor. Dar în jurul focului ne regăsim. Iată pe Swami Omkar, guraliv şi glumeț, cum l-am cunoscut demult la Belur. Cellalt, posac şi macerat de posturi, e Swami Krishnananda, despre care nimeni nu ştie nimic altceva decât că a venit din munții Afganistanului şi a fost cândva şef de comitagii. Călugărul cu barbă neagră e profesorul de sanscrită. Bucătarul care ne împarte cănile de ceai e vestitul comentator vedantin, Swami Madhvananda.

Ne încălzim cum putem cu ceaiul, pe care îl bem amestecat cu lapte, fără

pâine. Apoi ne îndreptăm spre centrul taberei, ca să apucăm loc bun, aproape de frânghiile care fac hotarul procesiunii. Ne aşezăm şi noi, jos, cu picioarele încrucişate, aşa cum stau toți – căci stau de multe ceasuri şi vor mai sta. Când se revarsă zorii, începem a ghici fețele şi fiecare intră în vorbă cu vecinii. Dar şi aici, ca şi în tren, nimeni nu se poate mişca. Pentru că fiecare locşor e ocupat şi nimeni nu are curajul să treacă prin această mare de oameni, aşezați cu picioarele cruce.

De abia la opt dimineața începe procesiunea. O deschide un convoi de *naga*, cinci mii de asceți goi, unşi cu cenuşă, de astă dată cu totul şi cu totul goi. E un jurământ al sectei acesteia umilința prin goliciune şi fiecare *naga* e dator să defileze cel puțin o dată în viața lui cu totul şi cu totul gol la marea procesiune din Kumbh-Mela. Trec şi-

ruri de câte patru, ținându-se de mână, cu trupurile uscate, arse de soare, crăpate de ger, acoperite cu cenuşă, cu pletele lungi adunate coc pe frunte sau lăsate lăieț pe umeri. Trec aproape alergând, îndreptându-se către fluviu, impasibili şi reci ca şi gheţurile de unde au coborât. Nu le pasă de nimic, nici de femeile care îi privesc, nici de urâțimea bolnavă şi schiloadă a trupurilor lor. Asta vor să dovedească şi ei: că trupul e vremelnic, frumusețea închipuire, iar farmecele trupului o amăgire ascunsă prin vestminte luxoase. Orice trup, însă, tot pământ ajunge – şi convoiul de *naga* dovedeşte cu prisosință ce au ajuns trupurile lor.

Spectacolul e prodigios şi înmărmuritor. Masa de privitori şi privitoare nu tresare, nu reacționează. Ei cunosc demult dogmele acestea ale vremelniciei. Şi apoi, un *naga* a renunțat să mai

fie om; e numai servitor nevrednic al Dumnezeului lui. Swami Nilakananda îmi spune, ghicindu-mi gândul: „Cunoşti întâmplarea unei mari şi sfinte călugărițe din vechime, Gargi Devi? Ea se prezentase odată în fața regelui, la o adunare de învățați şi pustnici, goală. Regele şi sfetnicii au protestat indignați împotriva neruşinării călugăriței. Dar Gargi Devi i-a întrebat: „De ce vă pierdeți mințile în fața unei femei goale? Oare nu sunteți şi voi femei? E oare alt bărbat în lume decât Brahman, Dumnezeul şi Creatorul nostru?" Sfetnicii n-au mai avut ce răspunde. Iar pilda aceasta a călugăriței Gargi Devi îți lămureşte de ce Indienii socotesc firesc convoiul nud la cea mai mare sărbătoare colectivă religioasă a lor!

M-am mulțumit cu explicațiile lui Swami şi mi-am întors din nou ochii asupra procesiunii. Scena se schimba-

se ca prin minune. În locul convoiului de *naga*, înaintau acum, lent şi imperial, elefanţi cu baldachine de purpură şi aur, cu colţii şlefuiţi şi cu fruntea împodobită.

În jurul elefanţilor, servitori şi călugări – cei dintâi cu nestemate bogate şi cu turbane în culori bengaleze, ceilalţi goi şi murdari, umblând abătuţi şi dănţuind sinistru cu ochii în soare. În baldachine, printre mătăsuri cusute cu fir de argint, pe perne de despoţi asiatici, înconjuraţi de aurării şi giuvaeruri, răcoriţi de evantaiuri fantastice din pene de păun – tronau maeştrii spirituali ai diverselor secte hinduse, superiorii mânăstirilor bogate, protejaţii maharajahilor, unii tâlhari, alţii sfinţi, dar toţi păstrând aceeaşi privire dispreţuitoare, zâmbind mulţimilor cu un zâmbet gol şi mulţumind aplauzelor cu înclinări caraghioase din evantai. Elefanţii tre-

ceau, sarabanda continua, înaintea şi înapoia baldachinelor, câte un extatic intoxicat de gloria mânăstirii urla o laudă lungă, acompaniată de refrenul privitorilor – şi apoi alţi elefanţi şi mai luxos împodobiţi, cu o gardă de cămile călărite de asceţi saltimbanci, şi alte nume ilustre treceau din gură în gură prin mulţime, alte urale, alte laude. Şi deodată, între două procesiuni de elefanţi, se iveşte convoiul călugăriţelor cerşetoare; aproape goale şi ele, despletite şi spoite cu cenuşă pe faţă, cu trupurile stâlcite şi aspre, aşa cum au ajuns din pustietăţile lor, aici, la Kumbh-Mela, O icoană a Indiei, trecerea aceasta de la luxuriant şi superb la umil şi insignifiant. O icoană neasemuită a acestui tărâm în necontenită zbatere între extreme, a tărâmului cu aur, nestemate şi lepră. Călugăriţele înaintează fără vârstă sub masca de cenuşă

şi nu-şi ascund goliciunea decât cu o zdreanţă sau o piele de antilopă. Deabia au trecut ultimele şiruri, şi alte baldachine se văd mişcând deasupra mulţimii de privitori. Cum stau toţi jos, elefanţii parcă ar călca între pitici.

În faţa mea, un ziarist fotografiază şi însemnă într-un carnet tot ce-i spune călăuza lui, un cercetaş indian, unul din cele câteva sute de cercetaşi care ţin ordinea în tabără, alături de voluntarii naţionalişti. Departe, răsărind semeţ dintre pigmeii orientali, doi americani fotografiază cortegiul de pe spinarea unui elefant. La dreapta lor, un alt elefant poartă o familie de albi amuzaţi, cucoane care fumează şi fac spirite, domni care compătimesc nefericita şi sălbatica Indie.

Cortegiile se îndreaptă spre fluviu şi după ele pâlcuri compacte de pelerini. Se apropie ceasul unsprezece. „Probabil

că o jumătate de milion s-au scăldat până acum”, îmi spune Swami. Ne hotărâm să ne scăldăm şi noi cu cealaltă jumătate şi ne ridicăm. Cu protestări, cu scuze – trecem agale printre miile şi miile de privitori. Ne adunăm toţi şi ne apropiem de Gange, căci o barcă imensă ne aşteaptă să ne ducă până la îmbucătura celor două fluvii – unde apele sunt cu totul şi cu totul sfinte în această zi mare. Pe ţărm, nu se vede nimic altceva decât catargele caicelor din larg, flamurile corăbiilor şi vestmintele celor care se scaldă. Mintea nu-şi poate închipui atâta mulţime. Tot ţărmul cellalt e ticsit de bărbaţi şi femei scăldându-se laolaltă, intrând în apă pe unde pot, cu hainele ude, cu părul umed, rugându-se, ţipând când îşi pierd copiii, râzând când câte unul a fost aruncat din caiac, înotând către larg, înapoindu-se şi murdărindu-se din nou pe mal, reve-

nind, îmbrâncind – o mare de lipitori albe, aşa se văd din mijlocul fluviului. Nicăieri, nici la câțiva kilometri în josul sau în susul fluviilor, nu se mai găseşte un loc curat. În mijloc, unde curentul e puternic, se opresc caicele bogate şi acolo se scaldă, ținându-se cu mâinile de bord, femei şi fecioare – atâtea şi atât de goale cât n-a văzut niciodată un ochi european. Nu se poate distinge nicio figură, nu-ți rămâne în minte nicio expresie – pentru că sute şi mii răsar prodigios în acelaşi loc, şi în clipa următoare sunt înlocuite de alte sute sau de alte mii. Nu se face nicio deosebire de sex sau castă. Cu vestmânt sau fără vestmânt, tot una e – căci Kumbh-Mela tot atât de sfânt rămâne, iar Gangele tot atât de purificator. Ne sfârşim baia şi rămânem în umbra pânzelor să privim. E ultima zi de Mela şi căldura creşte minut după minut. Dar mulți-

mea de abia a început să vină.

— Azi s-au scăldat mai mult de un milion, îmi spune prietenul meu, Swami.

AMRITSAR ŞI TEMPLUL DE AUR

În partea de miazănoapte a Indiei, în apropierea Himalayei, se află Amritsar, oraşul templului de aur. Aici văzduhul e limpede şi în amurgit bate vânt înmiresmat din pădurile de eucalipți. Soarele apune cu acea majestate obosită a Indiei şi deodată zările se transfigurează, şoseaua se însuflețeşte şi pădurea ajunge tainică, primejdioasă, impenetrabilă. Numai calul trăsuricii cu două roți bate acelaşi trap indiferent şi resemnat, numai vizitiul a rămas acelaşi bărbat nepăsător cu ochi de haiduc. Dar noi, aceşti doi pelerini înfrigurați pe drumul templului de aur, noi simțim şi ne închipuim întreagă drama înserării în pădure.

Căci de pretutindeni se desprind zvo-

nuri ciudate, zgomote seci, alunecări de pe trunchiuri, răsuciri de liane – parcă s-ar deştepta şerpi fermecați, parcă ar tresări păuni nevăzuți. Cine ştie câte taine nu se ascund la dreapta şi la stânga drumului nostru. Căci, iată, şopârle cu guşa inelată şi coamă de balaur sar de pe ramuri, ne cad pe umeri, se răsucesc ca veverițele şi sar iarăşi, cu zgomot inert, înfricoşător, pe şoseaua brumată. În câteva minute, se întunecă. Arborii capătă siluete fantastice şi licuricii încep a zbura, roi de scântei. O pădure primordială, nesfârşită şi neînțeleasă – aşa e pădurea de eucalipți pe care o străbate călătorul ce se apropie de Amritsar venind din Kapurthala.

O săptămână întreagă am rătăcit noi printre palatele şi vilele din Kapurthala. O săptămână nostalgică şi inutilă, căci Kapurthala e asemenea unei cetăți-decor, întâlnind la fiecare pas un palat

de marmură albă, sau o vilă cu balcoane roşii, sau un lac cu pavilioane. Şi am plecat din Kapurthala, cu tristețea că am lăsat în urmă încă un sălaş al visului, dar cu bucuria că ne îndreptăm spre oraşul gloriei şi martirilor Sikh. Ne aştepta în Amritsar sărbătoarea națională a acestui popor viril şi superb: Sikhii. Ne aştepta sărbătoarea zilei de naştere a marelui Guru Nanak, patronul lor.

Cu câtă înfrigurare n-am privit noi, în noaptea aceea de noiembrie, răsăritul lunii! Ochii nu ne-au fost furați de jocul lunar pe meterezele Kapurthalei. Nu. Nici nu ne-am oprit fascinați în fața vreunui palat leit ca din basme; şi nu ne-au obsedat viziuni poare când în dreapta şi în stânga noastră licăreau blocuri de lespezi albe sau oglinzile lacurilor atâtor principese. Întâlneam în singurătatea pădurii, pe şoseaua nebă-

tută nimeni, aceeaşi vrajă a Indiei necunoscute şi hulite; vraja vieţii ei sălbatice şi tari, dumnezeiască în nepăsarea şi bucuria bucurie stridentă în creaţie şi în joc, bucurie senină în moarte. Parcă adulmecam din Amritsar chemări şi şoapte. Şi în fermecarea noastră, stăruia o singură părere de rău că, poate, Amritsar va fi încă o dezamăgire, aşa cum au fost atâtea locuri şi cetăţi din India, despre care am auzit prea multe şi ne-am închipuit prea mult.

Dar de data aceasta n-am fost dezamăgiţi. Căci ce însemnătate ar fi putut avea faptul că, a doua zi de dimineaţă, am fost arestaţi în piaţă şi aduşi sub gardă la poliţia gării? Că am fost ţinuţi două ceasuri închişi, până ce s-au încheiat cercetările de rigoare într-un oraş bântuit de revolta civilă? Şi că am plecat sub escortă militară, după ce am făgăduit că nu vom discuta, nici accep-

ta să auzim nimic de la localnici în ceea ce priveşte dezobedienţa politică? Era în toamna anului 1930, când cincizeci de mii de naţionalişti indieni se aflau în temniţe. Eram în India de Nord, provincia care a suferit cel mai aspru, în care niciun străin nu se putea mişca fără permisie, în care fiecare necunoscut putea fi un agent revoluţionar şi fiecare indian un făuritor de bombe. Dar ce preţuire am fi putut da noi acestor mizerii mărunte şi iritante – când în faţa noastră se întindea oraşul visat de ani, iar undeva, ascuns sub porţile şi bolţile sumbre, templul lui de aur?!...

Umblam aşa cum se umblă într-un oraş indian; cu ochii în toate părţile, fără a putea savura nimic. Femeile în pijamale albe şi verzi, cu şaluri scurte şi salbe de aur pe pieptar – femei cu obrazul alb şi cu umbletul semeţ al indienelor de miazănoapte. Ochii poartă

în priviri, alături de inevitabila fascinație a oricărei femei orientale, o mândrie reținută dar puternică. Ele sunt femeile ce şi-au batjocorit bărbații când s-au întors o dată de la luptă sub pretext că orice rezistență e zadarnică. Ele şi-au amenințat bărbații că, dacă nu se înapoiază, le vor lua vestmintele de războinici, le vor da haine femeieşti şi îi vor pune să legene copiii şi să pregătească bucatele, pornind ele împotriva năvălitorilor. Drept care bărbații au plecat din nou – şi nu s-a mai întors niciunul.

Aceasta s-a întâmplat demult, pe vremea lui Guru Nanak, prin veacul al şaptesprezecelea. Dar cu câțiva ani în urmă, norodul Sikh a dat pildă de același eroism de care sunt mândre femeile lor. Cinci sute dintre ei, din clanul Akali, convertiți la doctrina rezistenței pasive a lui Mahatma Gandhi, şi-au

propus să „cucerească” un pom. Şi în fiecare dimineață trimiteau o echipă din aceşti tineri să cuprindă pomul în brațe. Fireşte, s-a împotrivit poliția. Dar tinerii n-au vrut să părăsească poziția, deşi n-au vrut s-o apere cu forța. Şi atunci au fost bătuți, au fost bătuți crunt, sângeros, până ce au căzut în nesimțire. Şi cum cădea o echipă, venea alta să-i ia locul. Fără ca nimeni să crâcnească, fără ca nimeni să ridice brațul. Agonia a durat câteva zile, până ce toți cinci sute au fost doborâți. Dar ei şi-au ținut cuvântul, cuvântul dat lui Mahatma Gandhi, non-violența, şi cuvântul dat lor înşile, de a nu renunța la pom decât atunci când îşi pierd simțirea. Faptul acesta de renunțare la forța fizică e cu atât mai formidabilă cu cât Akali Sikhii sunt de o violență legendară, şi pentru cea mai neînsemnată insultă, ei ucid. De altfel, fiecare poartă,

chiar acum în timpul revoluției civile, un cuțit la brâu şi fiecare din ei are o armă. Iar eroismul acesta e împărtăşit de întreaga comunitate; victoriile lui aparțin şi femeilor şi copiilor. De aceea femeile te privesc drept în ochi, cu surâsul lor distant şi nepăsător. Alături de ele, unele femei din India par sclave.

Înaintăm pe ulița bazarului. Toată lumea e înfrigurată de aşteptarea focurilor pe care le vor aprinde şi artificiile explozibile pe care le vor detuna la căderea nopții. În toate dughenele se vând lumânări şi artificii, bombe de argilă şi săgeți cu pulbere, cercuri dinaminate şi baloane incendiabile. La toate colțurile se vând flori, ghirlande, coronițe şi parfumuri. Căci fiecare credincios trebuie să viziteze dimineața templul şi să depună ofrande în fața Cărții Sfinte scrise de Guru Nanak, pe nume *Guru Granth*.

Suntem duşi de curentul viu cu flori şi mirodenii. Ajungem şi noi odată cu şirul de oameni care ne poartă. Templul se descoperă deodată, minune cu totul şi cu totul de aur, în mijlocul unui lac pietruit şi încins din patru părți cu cheiuri de marmură. Parcă ar fi o jucărie, într-atât de perfect şi ireal se ridică în locul apei, oglindindu-şi turlele aurite şi crenelul poleit. E nefiresc şi înmărmuritor templul acesta în mijloc de lac, lângă care se adună zeci de mii de Sikhi; bărbați înalți, cu turbane de mătase colorată, cu bărbi de războinici, încinşi cu brâuri scumpe, cu pumnale şi iatagane; femei cu pijamalele lor neprețuite, în culori ce odihnesc privirea, cu cosițele negre şi parfumate pe umeri, cu talpa piciorului roşită; copii cărora proporțiile turbanelor albe şi albastre le dau un aspect de paji orientali la bal mascat.

Cum ajungem în fața porții cheiului, trebuie să ne descălțăm. Pantofii îi lăsăm în grija unor oameni prodigioşi, care îți recunosc imediat încălțămintea printre cele câteva zeci de mii de perechi aidoma şi înapoiază, pantof după pantof, în vârful unui baston. Scoatem de asemenea țigările pe care le avem asupră-ne şi le încredințăm aceluiaşi paznic al papucilor. Dacă am fi avut cu noi alcool, cât de puțin şi sub orice formă, ar fi trebuit să-l lăsăm şi pe el; căci religia Sikhilor nu îngăduie niciun fel de atingere de tutun şi alcool.

Pătrundem conduşi de cercetaşii sikh, care sunt însărcinați să explice vizitatorilor străini istoricul templului şi mersul ceremoniei. Cu picioarele goale, ocolim cele patru cheiuri, înainte de a apuca pe podul de piatră ce leagă templul de uscat. Şi fiecare îşi are brațele încărcate cu flori şi de pretutindeni se

înalță mireasma aceea intoxicantă a ofrandelor vegetale. Dar cercetaşii noştri ştiu să ne facă loc. Înainte de un sfert de ceas, iată că am ajuns la poarta templului. Pas cu pas, cu răsuflarea ritmată de emoție, cu trupul prins între sute de trupuri – înaintăm. În mijlocul templului, în fața Cărții Sfinte, un covor întreg e încărcat cu flori. Depunem ghirlandele cu o plecăciune şi un preot cărunt, un *guru*, rupe câte un boboc de la buchetele ce împodobesc cartea şi ni le dă.

Templul Sikh e singurul templu indian în care sunt acceptați toți oamenii, de orice religie şi de orice rasă ar fi ei. O clădire simplă, fără idoli şi fără draperii. O încăpere centrală, sobru decorată, în mijlocul căreia, pe un tron, se află *Guru Granth*. La o anumită pagină din această carte sfântă, în fiecare sărbătoare, câte un *guru* citeşte din învă-

țăturile înțeleptului şi vajnicului Nanak. În restul încăperii – flori şi mirodenii. În această zi, cea mai mare pentru Sikhi, templul întreg e covârşit de flori. Şi oamenii nu dăruiesc flori numai templului, ci şi lacului. Deja pe meterezele cheiului se înşiră mici candele de lut ars, pe care le vor aprinde în înserat. Sunt mii şi mii de asemenea candele, aşezate pe trei rânduri. De cum apune soarele, copiii încep a le aprinde, una după alta. Când se înserează bine, templul e înconjurat de acest triplu colier de luminițe; iar oglindirea candelelor în lac îl fac să tresară, să pâlpâie asemenea sclipătului unei comori.

Noi ne-am urcat deja pe terasa porții; poartă magnifică din piatră albă care închide şi apără intrarea spre podul ce duce la templu. De aici, de sus, nu ştii ce să admiri mai întâi; feeria copilă-

rească şi fantastică a templului păzit de trei şiraguri de candele sau cetatea care începe să se lumineze. Căci în tot Amritsarul se sărbătoreşte cu lumini vii şi colorate ziua de naştere a lui Guru Nanak. În fiecare casă a rămas cel puțin un om ca să aprindă torțe la uşi, candele la ferestre şi artificii pe terasă. Sunt câțiva nerăbdători care zvârl în văzduh cele dintâi traiectorii orbitoare. Dar semnalul luminățiilor îl dă poarta templului. De aci, când întunericul începe să se închege, pornesc roțile; cu pocnitori şi şrapnele roşii. Îndată, din cele patru turnuri ale meterezelor înălțate la colțurile cheiului, se aprind focuri bengalice. Umbrele verzi se ridică, se aprind şi pier, deasupra lacului.

Obuze în miniatură se sparg mult deasupra capetelor noastre – scânteind în ciucuri stacojii. Sunt unele care se

desfac ca o corolă verde-violet şi se sting cu greu, coborând până deasupra apelor. Sunt altele care îşi lățesc pulberea ca un uriaş voal de mireasă, argintat şi aerian. Unele par traiectorii de jăratec, bici incendiat trosnind şi scăpărând ca un fulger. Altele par potire de sticlă topită suspendate ca printr-o minune printre cioburi şi cristale care cad vertiginos. Oamenii lucrează întruna, ațâțați şi fericiți, căci pentru sufletul marțial al Sikhului, orgia aceasta de trăsnete şi lumini e mai mult decât o sărbătoare religioasă. Pe terase s-au adunat lăzi întregi de explozibile, sute de rachete şi mii de roți bengalice. Orice iluminație europeană păleşte alături de risipa şi măreția focurilor bengalice de la Amritsar. Sunt clipe când oraşul întreg e luminat de verdele sau violetul rachetelor ca sub proiectorul unui teatru prodigios. De-abia mai poți auzi

vorbele vecinului. Vuieşte văzduhul şi se încalecă traiectoriile, se ciocnesc roțile de foc, se sfarmă clopotele de lumină, se amestecă mii de confetti de jăratec. Aproape nimeni nu mai priveşte colierul smerit şi viu îi templului. Însuşi templul parcă s-ar umili cu tot aurul lui veritabil şi masiv sub ploaia aceasta efemeră şi orbitoare. Mulțimea, aşezată cu picioarele încrucişate ca orice mulțime indiană, nu mai are ochi decât pentru gloria de o clipă a rachetelor. Femeile râd şi se bucură, copiii se agită violent, bărbații se încălzesc cu mâinile pe pumnale. Unii, mai calmi, mestecă alune americane sau frunze de *betel* – dar tot cu privirile în sus. Numai templul şi cu preoții au rămas aşa cum erau şi în timpui zilei. Numai ei sunt senini şi tăcuți – alături de o mulțime delirantă.

Stau sus pe terasă şi încep a obosi tot

privind jocul copilăresc şi fastuos cu care acest norod viril îşi sărbătoreşte *gurul*. Alături de mine stau şi doi englezi. Numai doi, din toată cetatea. Îşi fumează pipele de la începutul iluminației. Îşi comunică impresii scurte, pe care le savurează îndelung. Şi nu ştiu de ce, mă bate o undă de tristețe. Mi se pare mie sau într-adevăr e un simbol templul de aur, templul bătrân şi viu, împodobit cu trei coliere de candele, care stă uitat în mijlocul sărbătorii – pentru că oamenii privesc cu desfătare numai exploziile de o clipă ale focurilor bengalice? Dar poate mi s-a părut numai. Căci a doua zi, între mormane de zgură şi cenuşă, între flori putrede şi hârtie colorată, stă, strălucitor şi senin, aşa cum a fost de trei sute de ani, Templul de Aur.

JAIPUR

Vagonul trenului care se îndrepta spre Ahmedabad a fost detaşat în Jaipur la ceasul trei dimineața. Şi când m-am deşteptat, păuni albaştri şi involți îşi încercau aripile în pervazul ferestrelor. M-au deşteptat şi luminile lovite de albastrul lor, m-au deşteptat şi cârâitul lor strident. Eram singur în compartiment. Şi mi-a trebuit să stau mult pe gânduri, ca să aflu unde am ajuns. Poate în Gwalior, poate în Ujain, poate în Ahmedabad... gândeam eu, fericit şi leneş.

Vagabondam de câteva săptămâni, fără niciun itinerar, din India centrală până la fruntariile Rajputanei. Cu o seară mai înainte, mă întorceam din Fatehpur-Sikhri, cetatea moartă a lui

Akbar, magnifică şi vacuă, de la marginea Agrei. N-am ştiut atunci că revedeam pentru ultima dată cea mai nostalgică şi mai obsedantă cetate a Indiei moghule. Mă întorceam cu gândul că voi reveni a doua zi de dimineață, pe acelaşi drum cu măcieşi în floare şi cu maimuțe, odihnind sub aceiaşi oleandri părăginiți şi mângâind în treacăt aceleaşi fântâni ruinate. Drumul de la Agra la Fatehpur-Sikhri e presărat cu ruine, aşa cum numai în jurul celor şapte cetăți din Delhi poți întâlni. Dar m-am întors, mi-am plătit hotelul, şi m-am dus la gară fără niciun gând, fără nicio intenție.

Să plec, atât. Aproape la întâmplare am ales Jaipurul, la marginea deşertului. Şi în noaptea aceea am visat acelaşi vis de romanță grotescă, de tragedie halucinantă pe care îl visează probabil orice vizitator mai îndelungat al

Indiei centrale. L-am uitat, acum. Dar mi-aduc aminte cât de fireşti mi s-au părut mie lucrurile scrijelate de albastrul păunilor şi tăcerea aceea ciudată, de colț de gară indiană. Parcă aş fi trăit altundeva.

Puțin câte puțin soarele a început să bată pieziş, păunii au fugit ca să se ascundă sub umbra arborilor *mango* şi eu mi-am adus aminte că sunt în Jaipur. Curios, nu venea nimeni să mă deştepte. Vagonul fusese izolat pe o linie din dosul gării şi oamenii îl uitaseră acolo. Am scos capul pe fereastră să chem vreun *chaprasi* cu ceai. Au venit numai hamali, mai frumoşi şi mai marțiali decât în celelalte oraşe pe care le văzusem până atunci. Unul din ei s-a oferit să facă şi pe ghidul. Iar în timp ce eu mă îmbrăcam, el îmi insinua jumătate în *hindhustani*, jumătate în *urdu*, farmecele oraşului.

— „La noi, *sahib*, englezi nu, scump nu. Aici fete, danțuri, muzeu de Maharajah făcut. Avem armată, avem mărci, avem Zoo.

— Mergi cu mine, Sahib!...

Şi am mers cu el, dar de astă dată nu m-am căit. Căci ghidul meu mi-a arătat şalurile cele mai stinse şi batistele cele mai vii din Jaipur, şi mi-a arătat oale şi statui de piatră, aşa cum se făceau sub ochii mei în atelierele de sub Poarta Roşie, şi mi-a arătat colțuri din cetate pe care turistul nu le vede, căci turistul e mândru. El îmi aduce şi geamantanul! Ne-am suit într-o *tonga* şi am pornit pe şoseaua prăfuită, aliniată cu mango şi *shivavriksbu*. Trăsurica intră într-o curte cu *chaprasi* mulți cu turbane poleite şi pijamale albe; o clădire feroce, jumătate americană, jumătate rajpută.

— Ce-i asta, *chokra?*

— Hotel, *sahib*.

— Şi cât costă?

— Douăzeci de rupii, *sahib*.

— Mână înapoi...

Şi ca să nu creadă cumva că n-am bani nici să-i plătesc micile lui servicii, îi şoptesc cu o mutră tainică şi confidenţială, care îl fascinează.

— M-am săturat de hotele, *chokra*. Noaptea asta dorm în oraş, dorm undeva în Jaipur...

— *Very well Sir!* o dă el pe englezeşte, ca să-l audă birjarul.

Şi aşa am intrat în Jaipur, cu *tonga* sunându-şi clopoţelul în faţa fiecărui car cu boi ce întârzia de-a curmezişul şoselei, în faţa fiecărei cămile şi în faţa fiecărui convoi de familii rajputane ce nu învăţaseră încă să traverseze o stradă citadină.

— *Chalo babu, chalo ma!*... striga el victorios, de câte ori era gata să treacă

peste vreun sătean cu sacul încărcat sau peste vreo rajpută cu vase de lut pe umeri. Am încetinit trapul când ne-am apropiat de bazar.

Intrând în oraş, m-a izbit frumuseţea proaspătă a Jaipurului, cetate cu totul de piatră roşie, cu creneluri în stil rajput, cu străzile principale largi, însorite, pe care curgea mulţimea aceea atât de vie şi de ciudată: bărbaţii cu şaluri de cămilă pe umeri şi mândri ca cetăţenii unui stat liber, fără englezi, împărţit de un maharajah; femeile, cu glezna grea de brăţări de argint negru, cu profilul prelung, arian, cu urechile goale sub coafura despletită şi cercei mari, enormi, lovindu-li-se de obraji în mers. Cu cât sunt mai sărace, cu atât mersul li-e mai elegant, căci costumul se apropie tot mai mult de nuditate, până ce ajunge, pe şoselele dinspre marginea cetăţii, cu sânii goi şi o fâşie

de pânză vişinie în jurul coapselor.

Rar vezi câte o femeie care să nu poarte nimic pe cap; şi din pricina acestei poveri pe care trebuie s-o echilibreze prin forfoteala bazarului şi sub arşiţa câmpului, umbletul lor ajunge atât de ritmic, de armonios şi de personal, încât ai impresia că e dans. În salt, genunchii lor împung fâşia de pânză şi conturează nuduri pe fiece clipă schimbate. Capul li-e dat peste spate, braţele se rotunjesc ghirlandă în jurul vasului de pe umăr sau de pe creştet, mişcările coapselor ajung extraordinar de ritmice. Şi la fiecare pas, brăţările tresar sau se lovesc într-un fel deosebit, neghicit şi neînchipuit – într-atât de adulmecătoare muzica aceasta robustă şi primitivă a brăţărilor.

De pe fiecare stradă principală se vede zidul de apărare al cetăţii, urcând pe colinele aspre, împrejmuind fortul aşe-

zat pe coamă. Din loc în loc, porți frumoase, simple, roşii, pe sub care trec cămile odihnite şi *tonga* iuți, cu cai cu pompon şi clopoței. Bazarul începe chiar din inima oraşului, de pe strada regală ce duce la Palatul Maharajahului, şi se continuă tortuos şi luxuriant către Poarta dinspre miază-noapte. Începându-ți preumblarea tihnită printre aceste comori şi minuni – repede te biruie ispitele şi intri la un anticar cu manuscrise rajpute şi legături din Bagdad, la un colecționar de săbii cu mânerul suflat sau bătut cu pietre scumpe, la un vânzător de lămpi. Iată aici aurarii şi argintarii, cu tarabele doldora de paftale lucrate cu sula, de lămpi pentru uleiuri scumpe, de brățări înşirate pe un corn de fildeş, de pahare zimțuite în aur, de tabachere bătute în peruzele, de inele groase, grele, vândute cu gramul, cu safire cât unghia. Iată

alături bijutierii, ținând pietrele scumpe în talere de abanos, pietre câte sunt pe fața Asiei şi pe coastele Malayei: grămezi de turcoaze ca boabele de rodie, bucăți de jad de agathe, casete de fildeş pline până în vârf cu perle, sticluțe de jad şi calamfir cu apă de roze şi ulei de iasomie, zei de opal, elefanți de fildeş şi maimuțoi de abanos – toate minunile şi arabescurile Indiei musulmane le găseşti în vitrinele şi rafturile bijutierilor din Jaipur. De aici pornesc darurile zemindarilor şi maharajahilor, de aici se aprovizionează Persia şi Malabarul, cu nestematele şi şalurile din Jaipur se momesc femeile deşertului.

Trec din dugheană în dugheană furat de luxurie, amețit de *attar*, înfiorat de atingerea şalurilor acelea de mătase ca pânza păianjenului, de covoarele din păr de cămilă, lucrate cu fir de argint şi

cu umbre mate de jur-împrejur.

Într-un atelier, introdus de ghid, asist un ceas la operația aceea meschină şi dumnezeiască a colorării unui şal-batist; zeci de fete lucrează, tăcute şi atente, cu mătasea albă între mâini, muind cu grijă colț după colț în altă oa-lă cu văpsele. Lângă perete, şiruri în-tregi de oale cât o candelă, fiecare cu altă văpsea, aşteaptă. Fetele îşi trec una alteia şalul şi din bucata anostă de mătase albă, rigidă şi lucioasă ca o ro-chie de mireasă, iese o minune ca aripi-le de fluture, elastică şi frivol scămo-şită. Cu violențe şi nuanțe surprinză-toare.

Dar atelierele de marmură şi tehnica aceea populară dar robustă, crescută în canoanele artei primitive indiene, de unde ies idoli groteşti de marmură albă cu fețele colorate în smalț. Krishna lu-crat în marmură neagră, amorfe şi

candele pentru parfumuri? Dacă ai apucat să intri într-un atelier, apoi nu scapi până nu vezi alte câteva duzini. Eşti aşteptat în stradă şi cum ieşi te înhață, politicos, alți maeştri sau alți neguțători, îți întind cărți de vizită mari cât o carte poştală şi încărcate ca un afiş, te silesc să te apropii de dugheana lor şi cu toate protestările, cu toate ironiile sau mitocăniile tale, te îndeamnă sigur, te copleşesc sub politețe, îți cer onoarea de-a vizita numai „două minute" tezaurul şi te împing în cele din urmă, victorios, în atelier. Acolo îți aduc scaun, îți oferă țigări şi *betel* şi aşezați pe vine în fața ta îți răscolesc mormane de şaluri, de covoare, de batiste. Cu greu rezistă un european. De politețe, trebuie să cumperi măcar un şal-batist de mătase...

Buimăcit de gloria bazarului, m-am suit iarăşi în *tonga* şi am pornit spre

grădina publică şi Muzeu. Şi una şi alta, creațiile Maharajahului, izbândite din educația lui europeană. Grădina e ca toate grădinile indiene, loc de reculegere, de trândăvie şi de întâlnire între bărbați. Femeile când vin, vin stoluri. Grădina publică e în acelaşi timp şi grădină zoologică precum şi curte a muzeului. Se află câteva duzini de cuşti cu tigri locali, lei, leoparzi şi urşi. Maimuțele, în aer liber, sunt legate de un lanț în pomi şi marea lor distracție e să se hârjonească cu câinii şi veverițele. Pe câini îi oboseşte repede, căci de câte ori încep să latre, maimuțele sar la loc în pom. Dar veverițele le urmăresc din creangă în creangă şi spectacolul e apreciat de o bună parte din privitori.

Muzeul posedă poate cea mai bună colecție de vase şi statuete rajpute, dar ceea ce e unic aici e o admirabila ilustrație în ceară a tuturor pozițiilor asce-

ţilor indieni şi a mijloacelor de autochinuire. Vezi aici asceți spânzurați de picioare cu capul deasupra unui foc pe care ucenicul întru sfințenie nu-l lasă niciodată să se stingă. Şi vezi altul spânzurat de păr într-un pom, altul cu o mână ținută de doisprezece ani în sus, mână de mort. Toate aberațiile, fraudele şi tâmpeniile ascetismului popular indian expuse cu dibăcie şi obiectivitate în vitrinele de sticlă.

Ies din Muzeu cu cele dintâi semne de oboseală. A trecut de miezul zilei şi deabia am început să aflu ce trebuie văzut în acest prodigios şi fascinant Jaipur. În grădină, oamenii au început să se retragă la umbră. Vezi dintr-odată, după conduita lor, după privirile lor, după vorba pe care o adresează unui alb, că nu sunt sclavi: mândria cu care îți spune oricine de pe stradă: „Noi avem un rege, noi suntem stat inde-

pendent, la noi nu e ca în British India.” Poate că sunt mai obraznici, mai tâlhari, mai cruzi cu frații lor din British India, dar îi preferi...

Păunii se găsesc pretutindeni în Jaipur şi te întâmpină din gară, cu frumusețea lor sacră, albastră, mândră. În parc se numără cu sutele, pe toate crenelurile, prin toate boschetele, pe pajişte, peste tot. Aştepți seara privindu-i, fără nerăbdare. Te obişnuieşti repede cu Jaipurul. Sub ochii tăi viața se schimbă în mai puțin de jumătate de ceas. Strada regală e acum luminată – şi luminile oricărei cetăți orientale îți sugerează fără voie un foc bengal. Treci furat de umbrele caselor acelea cubice, cu terase întotdeauna enigmatice.

Dacă eşti de câteva zile în Jaipur, cunoşti fără îndoială adresele celor mai vestite case de dans, clădiri majestuoase şi totuşi discrete, în care nu eşti lă-

sat să intri decât cu ghidul tău şi în care eşti prezentat dimineața. Căci ca să alegi dansul pe care vrei să-l vezi noaptea – trebuie să vizitezi pe patron încă de cu ziuă. El te va pofti într-o odaie cu covoare multe, îți va întinde *betel* şi țigări *Gold Flake* şi te va întreba – după inevitabile incursiuni în viața ta privată – ce fel de dansuri pofteşti şi cât eşti dispus să plăteşti grupa de dansatoare.

Prețul poate ajunge până la şapte mii de lei – 100 de rupii – pentru trei ceasuri de muzică şi dans, cu patru perechi de dansatoare. În Jaipur, dansatoarele alcătuiesc o castă aparte şi sunt crescute de mici cu o cultură şi o politețe specială: pot vorbi curent englezeşte, pot cânta cu mai multe instrumente, ştiu să aprecieze o stofă veche, un obiect de artă şi ştiu cum să se poarte cu fiecare clasă de oameni. Numai învățarea politeții şi a umbletului politi-

cos le ia câțiva ani. Aşa că patronul nu primeşte pe oricine să le vadă dansând.

În acea dimineață el îți arată – pe nişte lavițe speciale – diferitele costume care vor fi îmbrăcate şi dezbrăcate de dansatoare. Îți explică ce melodii se vor cânta, îți arată instrumentele de orchestră – şi dacă vede că te pricepi puțin în muzica indiană, te întreabă în ce *raga* doreşti să fie cântată melodia cutărui sau cutărui dans celebru.

Seara trebuie să te prezinți la ora fixată şi banii ți-i ia patronul. Orice consumație trebuie plătită tot înainte, iar la țigări nu ți se mai aduce restul, căci orice rest se consideră bacşiş. Eşti introdus în camera dansului.

Te afli singur. Orchestra e aşezată înapoia unei perdele: două viori, *vina*, un soi de țambal şi o tobă scundă. Dansatoarele apar toate deodată, cu sfiala mărită pentru că eşti european,

ținându-se de mână – şi se plimbă agale prin cameră, ca să le admiri costumele.

Unele costume sunt adevărate minuni şi înspăimântător de scumpe; câteodată se ridică la o jumătate de milion de lei, numai fir şi mătase nemaivăzută, cu coliere şi nestemate. După ce te-au îmbiat cu țigări sau băuturi – bat din palme ca să înceapă muzica. Stau toate lângă perete şi îngână muzica, săltând foarte uşor talpa piciorului. Apoi două din ele se desprind. Vin spre mijlocul încăperii cu mişcări de brațe unduite, parcă ar legăna un prunc nevăzut. Din picior bat nefiresc de uşor, aşa că numai o părere de clinchet metalic descoperă brățările de argint. Începe dansul național rajput, pentru care cele două fete au venit în costum special: *sari* de mătase galbenă, pieptar strâns, întunecat, şi şal roşu. Părul le e înnodat în

două cosițe, pe umeri. Amândouă pornesc aplecându-şi trupurile spre stânga, într-o mişcare precipitată, parcă le-ar răsturna – şi când brațele s-au plecat, lovesc din palme şi saltă înapoi. Mişcarea se repetă în timp ce fetele păşesc în direcții opuse şi trasând două cercuri ce se întretaie – iar muzica grăbeşte din ce în ce mai mult ritmul, până ce plecările şi ridicările par nişte sbucniri şi căderi de o neînțeleasă armonie.

E peste putință să redai dansul acesta, numai ritm şi numai sugestie. Muzica se stinge deodată, surd, fără preliminarii şi ecou – şi fetele se opresc, tot atât de neaşteptat, în mijlocul odăii, cu trunchiul şi cu brațele în aceeaşi poziție inițială. Cine ar putea descrie un dans rajput? Cum să poți sugera mişcările acelea de cobra somnoroase, mişcări de muşchi lungi, mai mult in-

tenție decât gest, întretăiate de tresăriri mâniate de idol însuflețit prin minune, mişcări de trunchi întreg curmate din seninătatea capului? Dans după dans, descoperi alte ritmuri, alte prodigii de simplicitate, alte unduiri chemătoare, agonizante, revoltate, poruncitoare.

Programul a fost astfel întocmit ca dansurile cu mai puține şi mai umile vestminte să fie cele din urmă. Iată roata de țărănci rajpute, grup de şase fete învârtindu-se şi lovind palmele în jurul unui foc nevăzut, şi simplu îmbrăcate, ca cea din urmă femeie din provincie. Şi apoi vine dansul final, dansul nudului, neaşteptat de somptuos, aproape regal: dansatoarele şi-au păstrat bijuteriile şi brățările de argint de la glezne. Pe trupurile lor alb-arămii argintul pare o patină de gheață. Le-ai crede izbucnite din pământ, aşa cum stau înfipte pe picioarele greu-argintate. Par idoli cu

umblet de vis, sau o ghirlandă de Asparas, acele nimfe cereşti care încântă prin muzică şi dans eternitatea zeilor indieni. Mişcările lor, anevoie le-ai fi crezut cu putinţă pentru un trup omenesc; înfiorări şi gesturi schiţate timid, o interiorizare tot mai perfectă a ritmului, până ce se localizează şi străluceşte într-un singur centru. Iar când se opreşte orchestra, împietresc şi ele, în aceeaşi atitudine prin care au început dansul, şi-ţi apar deodată goale şi absente – ca şi cum ar fi fost şase statui însufleţite de zâne şi împietrite din nou odată cu zborul lor, odată cu tăcerea.

ÎN RAJUPUTANA

Amber, 2 februarie 1930

De la Jaipur la Amber, drum uscat printre cactuşi şi ghimpi, suind pe lângă colinele cu turnuri de apărare; câțiva kilometri, cu *tonga*, şi, deodată, cetatea veche cu palatul răsfrânt în lac, largă îmbrățişare a oraşului, panoramă de şesuri nisipoase străbătute de caravane. Pe şosea, cămile mânate de cămilari rajpuți, asini purtând donițe, copile. Ghidul meu, care nu tace, îmi explică genealogia răposatului Maharajah. El a avut o sută de neveste şi treizeci de copii; dar la moarte nu căpătase încă niciun copil legitim, aşa că a urmat la tron nepotul său de frate, acum în vârstă de 22 ani şi bucurându-se numai de o soție. Actualul Maharajah

este un domnitor modern.

Numai palatul său a păstrat grădini de 1001 de nopți, pavilioane numai din frunze şi liane în care apa țâşneşte din cinci părți odată, răcorind şi parfumând până la enervare văzduhul. Palatul poate fi vizitat de oricine, plătind la fiecare uşă bacşişuri grase.

Un observator de marmură albă, care te orbeşte cu cadranele lui de marmură răsturnată, cu constelațiile şi scările lui de zăpadă; te-ai crede într-un cimitir în deşert, într-o carieră de piatră părăsită. După observator, cutreier la întâmplare o duzină de cămări împărăteşti, văd apoi Durvarul, văd trăsurile Rajahului, grajdurile – unde vizitiii şi cămilarii obraznici fac glume în *hindi asupră-mi*. Din nou, alături de ghid; în *tonga*, încerc să-l ispitesc să-mi spună cum privesc cetățenii Jaipurului pe englezi. Îi dau țigări şi îl las să-mi vorbească de-

spre femei. Dar cum îl întreb de englezi, zâmbeşte cu tâlc, scuipă şi-mi spune: „Aici Maharajah, aici englezi nu!” Şi revine asupra farmecelor soției lui de-a treia, Radha. Căci, deşi el este musulman, s-a căsătorit şi cu două hinduse, două indiene tinere care îl plăteau cu două rupii pe zi; amândouă erau văduve, deşi nu aveau decât 17 ani, şi pentru că în hinduism ar fi fost considerate îngropate de vii şi nu s-ar fi putut recăsători, au ales un soț mahomedan.

Mă gândesc că suflul uman, regenerator, al islamismului nu s-a comunicat decât tot prin panică şi violență; convertiri forțate, convertiri prin lubricitate. Femeile ghidului meu au murit, apoi, lăsându-i bani. Regretă pe cea dintâi soție şi laudele îi sunt neprecupețite: i-a adus zestre şi feciorie izbânditoare…

Mă gândesc asupra fraternității hindus-musulmane în Statele Independente, la adăpost de instigațiile administrației britanice. Totuşi, o fraternitate prin luxurie, prin furnicație.

De comparat unirea visată de Akbar, înfățişarea mistică a unui Kabir. Astăzi schimb de văduve, dublări de soții. Dar, totuşi, nu e mai puțin o apropiere...

Amber e peste măsură de frumos, cu elefanții care urcă lent pe la poarta principală şi cămilele ce se îndreaptă spre Bikaneer. Lacul, în mijlocul cetății, încălzit de soare, întunecat de ziduri. Ce coridoare urcând în serpentină, cu ferestre lucrate în traforaj de marmură şi odaia aceea cu mozaic de oglinzi: oriunde te-ai fi uitat, îți întâlneai chipul rotunjit şi oval, şi dacă aprinzi un chibrit, din mii de mâini scapără aceeaşi lumină, mai palidă,

mai pâlpâitoare. Când te mişti, parcă s-ar schimba un decor magic şi alte decoruri ar cădea şi s-ar înălța electric.

De la fereastră – fereastră de turelă, dăltuită, joc de raze, căci odaia e vecină sălilor de baie ale sultanilor – zăreşti jos lacul trist (e trist pentru că amurgeşte sau pentru că Amberul şi-a pierdut gloria de Capitală rajpută, definitiv cucerită de Jaipur? cu pod de piatră conducând de la o parte a Palatului la alta. Pe poartă, magnific şi blazat, intră un elefant cu baloturi de paie. O clipă poposeşte, trompa legănându-se între zidurile porții. Cămilarul parcă ar ghici ezitarea lenevoasă a elefantului şi-l împinge. Probabil că se amendează baliga de la poarta principală a cetății vechi…

Sus, în dosul traforajului de marmură, încercam să mă satur de minunile dealurilor vinete sub apus, cu roşul deşertului spre miazănoapte, unde ză-

ream caravane plecate spre Bikaneer. Fiecare cămară o întrecea pe cealaltă. Obosesc de atâta mirare şi de atâta bucurie.

Simt deodată o toropeală – şi nimic nu mă mai loveşte. Zadarnic îmi spun că nu voi rămâne mult în Rajputana, că trebuie să culeg cât mai multe viziuni ca să am apoi de unde să-mi amintesc. Zadarnic. Mângâi pereții, şi deşi recunosc că sunt neasemuit de frumoşi – asemenea cămărilor Fortului din Delhi – nu-mi pricinuiesc voluptatea aceea din primele zile la Agra şi Fatehpur Sikhri. Parcă mă ispiteşte o ciudată şi timidă tristețe: că i-am văzut şi pe ei – şi mi-a rămas lumea mai săracă, lipsită încă de o surpriză…

Dar sunt stupide reflecțiile acestea. Poate că eram numai obosit. În camera de baie a principeselor, ultimii vizitatori spărseseră o sticluță cu *atar*. Uleiul

parfumat învia pietre, acolo. Poate femeia care a spart flaconul a făcut-o dinadins: ca să alunge pustiul din cămara aceea de zâne, cu colonade de agată.

Ies la un balcon. Parcă nu-i atât de frumos ca balcoanele din Agra, din Delhi – dar e mai viril în aripa lui neagră, scut şi luminător al Palatului. De jur-împrejur, se văd turnurile de pe dealuri – iar mai departe, acolo poate unde a căzut seara, marginile deşertului. Sau poate mi se par mie, căci le aştept?...

Întoarcere pe lună, fumând alene în fundul trăsuricii, ascultându-mi tovarăşul. Zidurile roşii ale Jaipurului sunt acum crem, asemenea nisipului. Lumini multe la ferestrele de jos; ferestrele de sus ferecate. Se face răcoare pe nesimţite. Orice femeie întâlneşti de acum pe străzi poartă brăţări la glezne,

pieptar de aur şi ochii îi sunt înecaţi în atropină. Dansatoare.

Ajmer, 5 februarie

Am ajuns aproape de miezul nopţii, pe un ger straşnic, şi tremur mult în *tonga* până ce ajung la singurul hotel „Rajputana”. Sărăcie deprimantă, hotelierul anglo-indian care se laudă că are bunici la Glaskow; vorba lui politicoasă şi poză de mare antreprenor, deşi sunt singurul oaspete, ocupând una din cele două camere ale hotelului. Odaia din faţă, care dă în stradă, e strălucit luminată şi masa veşnic pusă. Dar celelalte odăi sunt jalnice, murdare, fără saltele. Familia hotelierului, cu copii mulţi care te privesc printr-un ochi de geam dimineaţa, când eşti încă în pat, – doarme alături. Îi auzi vorbind în şoaptă, îi auzi dezbrăcându-se,

văitându-se în ascuns; noaptea auzi mişcările lor sub polog. Țânțari. Un câine mare şi negru tot venea din camera gazdei, iar o femeie îl tot fluiera şi îl ademenea. Deprimare penibilă, în acest oraş sub dominație britanică. N-am mai întâlnit demult atâta mizerie şi grandilocvență mercenară ca la hotelul „Rajputana”. Rar se abat călătorii pe aici. Ultimul venise şi plecase la 10 ianuarie…

…Vizită în oraş, cu *tonga*. Ce păcat că Ajmer e atât de puțin cunoscut. Are ritmul cel mai oriental şi aspectul cel mai cinematic din câte am văzut până acum. De data aceasta, iată un oraş cu un stil pur; casele europene sunt în apropierea cantonamentului. Restul – case albe cu terase cubice, blocuri mari de lumină printre boschete de brazi pitici şi cocotieri. Ulițele sunt înguste spre bazar, culorile tot mai violente,

hainele fetelor încep să se fixeze în galben şi fiecare fată stă gata să râdă, gata să-ți întoarcă privirea înapoi cu o mirare şi mai jucăuşe decât a ta. Bazarul e parfumat cu roze şi iasomie. S-au deschis fiole la un neguțător de uleiuri persiene. Îmbată sute de paşi împrejur.

Moscheea lui Akbar e imensă, argintată şi aurită. O privesc din curte, din şcoala pe prispele căreia copilăresc sute de musulmani. Nu se îngăduie necredincioşi înlăuntru. Paznicul, un mahomedan de peste optzeci de ani, de o frumusețe albă, tagoriană. Avea un album unde scriseseră mâini ilustre – de regi, de miniştri, de învățați şi de artişti; iar alături, portrete şi fotografii, trimise din toate părțile lumii. Mica lui comoară, pe care o arăta fiecărui nouvenit, cu mai multă bucurie decât arăta moscheea. Chipul lui de profet şi poet a atras pe orice pictor care a trecut prin

India. Îl întreb care portret preferă. Îmi arată zâmbind ca de o glumă capul unui *ullama* decupat, dintr-o gazetă. „Dar acesta nu e chipul tău”, îi spun. „Un copil a crezut că sunt eu, şi mi l-a dăruit. În mintea lui, eu eram sfântul. De aceea iubesc acest portret care nu-i al meu”.

La un kilometru spre marginea cetății, lacul cu pavilioane de marmură albă, cu bănci de piatră între chiparoşi, lacul care dă Ajmerului o vedenie de basm. Flori şi fluturi necunoscuți, parfumuri necunoscute. La ce bun dacă voi rămâne numai o zi? Aici, în pacul acesta, obişnuia să vină Shah-Jehan să se odihnească. Pe fiecare bancă s-au scris poeme.

Rămân ceas după ceas, fără să privesc nimic – numai lacul neclintit, netulburat, oglindind pavilioanele cu acoperişuri dințate.

În Ajmer, tinerețea femeilor e mai chemătoare. Nu te mai simți jignit de rasa ta. Le poți privi fără să te suspectezi de impolitețe. Le poți urmări. Sânii aproape goi.

Udaipur, 7 februarie

Oraşul cu zid de apărare, cu poduri şi grădini, cu lacul Pichola, cel mai frumos lac din Rajputana. Am uitat de oboseala drumului, de deprimarea cumplită cu care se întâlneşte la răstimpuri orice vagabond. Am uitat că nu voi sta decât câteva zile în cetatea aceasta de fantezie cinematografică. Mă opresc pe câte-o bancă şi mi se tot pare că privesc vreo placardă colorată pentru reclamele lui Thomas Cook. *Visit India!* parcă îmi spune Udaipurul din tabloul lui Cook. Şi dreptatea o are el. Căci Rajputana constituie adevărata li-

nie pitorească, India în care ai vrea să stai o lună de miere. India în care să te odihneşti şi să priveşti.

Nimic în aceste cetăți rajpute din eforturile plastice şi responsabilitatea întunecată sau luxurianta arhitectură din India de sud sau de est.

Pe care poartă să intru mai întâi? Aleg pe *Chand Pol*, „Poarta lunii", deschizându-se pe podul ce trece deasupra lacului, dezvelind ochiului parcuri şi terase, creneluri de castele, bărci cu pânze albe şi confeti de forme umane împletindu-se dincolo de poartă.

De la „Poarta Elefantului" *(Hathi Pol)* mă îndrept spre templul lui Jagannath, suind pe acel rând de trepte de piatră, cu un elefant de fiecare parte. Elefanții se opresc undeva în dosul templului, sunt păstrați în Palatul Maharanei, urcă dealul din afara cetății, cu poveri, cu stăpâni, cu vagabonzi.

Nu pot vedea palatul Maharanei; ar trebui să cer în prealabil permisie. Rămân tot timpul în parc, primprejurul templului. Serbările de aci sunt celebre, cu torțe pe lac, cu orgii şi lamentații, cu bărci luminate şi artificii. Totul a contribuit să facă la Udaipur un oraş de basme. Dar, acum în urmă, un oraş de cinema. Cu câteva zile înainte a plecat o trupă indiană care a turnat aici două filme istorice.

Un clar de lună dureros de concret, de parfumat. S-ar spune că treci nu prin noapte luminată de lună, ci printr-o pondere magică, vrăjită şi pipăibilă. Din fiecare colț al străzii, ai altă impresie despre Udaipur. Acum pare stins, cu desăvârşire stins. Acum pâlpâie de lumini. Acum mocneşte deochiat, ca un oraş scufundat cândva prin farmece.

Bikaneer, 10 februarie

Vreau să scriu numai atât: că Bikanirul se află în fund de deşert, după zece ore de drum de fier printre nisipuri (vezi caravanele pe fereastra vagonului, vezi călăreți curajoşi în zare) şi că totul, totul e roşu, nisipul, muntele de piatră pe care stă cetatea, şi nisipurile, şi casele, şi terasele.

Bikanirul îți apare deodată, din zarea către care înaintezi de zece ceasuri, înălțat, creneluri pe munte cu totul şi eu totul în aramă. De la roz la purpură; Bikanirul e muntele fermecat al lui Sindbad marinarul.

E tot ce mi-a plăcut mai mult în India, minune unică şi intrare neînchipuită. Bucuriilor mele nu le vor corespunde în afară decât aceste linii de caiet de drum.

Nu voi vorbi de Bikir nimănui, nicio-

dată.

CROCODILI

(dintr-un jar nai de vânătoare 1931)

Camping în junglă, lângă Sahibgange

…Ieri seară am părăsit Calcutta şi am ajuns în zori la Sahibgange, în provincia Orissa. De astă dată, nu voi mai cutreiera ruini, nici nu voi cerceta temple. Mă aflu în plină junglă, într-un ținut locuit de Santali, triburi sălbatice, animiste.

Zorii m-au prins într-o sală în care nu deosebeam decât umbre îngrămădite pe jos, una lângă alta. Sala de aşteptare a gării. Mă întrebam ce-ar fi: târgoveți sau lucrători, indieni sau santali. Am adormit pe chaise-longue cu taina aceasta, amăgindu-mă. Când m-am

deşteptat un ceas mai târziu, contemplam un spectacol pe care orice european ar fi dat mult să-l întâlnească într-o Indie pitorească. Sala era ticsită cu câteva familii bengaleze. Probabil că veneau de departe şi erau istoviți de oboseală, căci revărsarea sfioasă a luminii nu i-a deşteptat. Lângă perete, dormind pe aşternuturi improvizate, aproape goale, cu busturile nude şi cosițele răsfirate, cinci femei tinere, ciudat de frumoase în paloarea aceea obosită. Sari le atârnau înnodate pe şolduri…

Din călătoria mea în susul Gangelui, spre gura râului Kursi: ostroave de nisip alb, plăgi sorite şi dezolate şi corul bucătarilor antali înghesuiți în partea din urmă a vaporului. Nu le înțeleg limba, iar ei *hindustani* nu ştiu. Tipuri non-ariene, întunecați şi naivi; mun-

cesc zece ceasuri ca salahori la căile ferate şi nu capătă decât patru *anna* (16 lei). Dar se mulţumesc cu foarte puţin. Nu sunt vegetarieni, pentru că nu sunt hinduşi. Cu arcuri şi săgeţi, doboară orice pasăre, de la barză la cioară, şi o frig. De aceea e atât de dezolat ţinutul acesta. Trebuie să mă afund în junglă, ca să găsesc iar forfoteala păsărească a Indiei.

Tovarăşii mei de vânătoare sunt toţi anglo-indieni, funcţionari la Căile Ferate şi insipizi ca toţi anglo-indienii. Doi sunt catolici, unul francmason – dar au adus cu ei, *coolies*, şi un santali fermecător de şerpi şi tămăduitor de muşcături rele. Sceptici şi blazaţi, bătându-şi joc de „those poor savages”, îmi vorbesc toată dimineaţa de tămăduiri miraculoase realizate de vrăjitori santali. Vorbesc, beau bere cu sandwichuri şi privesc malurile albe, încercând să desco-

pere crocodili.

Vaporaşul înaintează greu; e de la Navigaţia Fluvială, învechit şi trist, purtând câţiva albi pe puntea din faţă şi zecile de robi pe puntea dinapoi. Cântecul lor nu are melodie. Melodia le-o împrumută zgomotul elicelor.

...Râul Kursi se varsă în Gange la un colţ de deal surpat, de pe care se poate vedea câmpia nisipoasă şi albă, pe deoparte, jungla tot mai deasă şi întunecată, de cealaltă.

Câteva colibe îngrozitor de sărmane. Pescari şi barcagii, unii *pariah*, alţii sălbateci trecuţi la hinduism. O femeie în zdrenţe pisează orz pentru turte. Bărbaţii cos plase de aţă smolită. Dar tristeţea e covârşitoare. Cu greu pot prinde peştele în apele acestea infectate de delfini şi crocodili şi când îl prind, nu au cui să-l vândă. Sate nu sunt prin

apropiere, iar până la Sahibgange peştele s-ar strica. Se bucură de două ori că ne-au văzut că vom ucide crocodilii şi că le vom cumpăra peştele.

La gura Kursi-ului se joacă zeci de delfini. Câteodată, vreun peşte puternic sare din apă, improaşcă, şi-l vezi urmărit de un delfin. Nu scapă niciunul din colții delfinului. Încercăm zadarnic să împuşcăm spinările brune şi înăsprite sub osânză. Glonțul lunecă şi se stinge, în apă sau sub piele.

Barca noastră ne încarcă bagajele, cortul, merindele, pachetele cu cartuşe şi aşternuturile. Avem un bucătar – care ne fierbe necontenit ceai, căci altă apă decât a râului nu avem, şi tot ce e mai bună când e băută ca ceai – doi *coolies* şi doi jupuitori de piei de crocodili. Barcagiii lopătează alene, căci apele dogoresc. Porniți pe mal, le-am pierdut repede urma; nu le mai auzim

smucitura vâslelor, nu le mai ghicim glasurile. Înaintăm într-o tăcere tot mai caldă, tot mai nouă. Pe un mal al râului, începe jungla; celălalt mal rămâne deschis, un sân de nisip mâncat de bălți pe care mişună crocodilii.

Aşa mi se spusese şi aşa aşteptam să văd. Nu mişunau chiar de la gura râului şi nu mişunau dintr-odată, cum auzisem. Au trecut aproape două ceasuri de umblet încadrat, cu răsuflarea ținută a novicelui şi cu pasul atent deasupra ramurilor – până când brațul tovarăşului dinainte s-a oprit şi ne-a îndemnat să ne tupilăm în iarbă. Primul crocodil. Nu zăream nimic decât un soi de potcoavă, pe celălalt mal, aproape de apă.

Aşteptam toți. Bubuitura se auzi exterioară şi străină în junglă, urmată de plescăituri din colțuri unde nimeni n-ar fi bănuit crocodili; movile de nisip

umed, chiar pe malul împădurit, pârâiaşe ascunse sub verdețuri, trunchiuri putrede. Dar glontele nimerise şi toți am privit cu entuziasm prima victimă a celui mai norocos dintre noi. Aflându-se pe malul celălalt, n-am putut observa spasmul crocodilului. Fusese lovit în țeastă şi glontele îi sfărâmase şira spinării. Rămăsese balaur cu labele groase, lăbărțate de trup, fără să mai ajungă apa în care şi-ar fi dat drumul la fund şi ar fi plutit apoi stârv umflat, câteva zile, până la marginea vreunui ostrov din Gange.

Barca va ajunge în acest loc numai după un ceas. Jupuitorul îi va culege pielea, o va freca cu sare roşiatică, o va împături într-un sac umed şi o va trânti în fundul bărcii. Vulturii vor avea grijă de stârv.

…Jungla e aci mai rară, fără păsări,

cu şerpi mulți în malul ierbos. Tovarăşii îi omoară cu bastonul. N-am întâlnit, încă, cobre şi nu e timpul să stricăm cartuşe. De altfel, nu avem la îndemână decât carabine cu două gloanțe, numai pentru crocodili.

Pe cel de-al doilea l-a ucis cineva de pe malul celălalt. Se afla înaintea noastră şi nu-l vedeam. Acelaşi semn cu mâna şi ne-am tupilat. Primului glonț i-a urmat un al doilea. Atunci am alergat, ca să găsim bestia cu spinarea sfărâmată şi cu grumazul găurit, împroşcând sânge, încercând să ajungă râul. Un balaur din copilăria mea cu Niebelungi – aşa îi țâşnea sângele. Beția pe care am simțit-o, ispita de a deschide pumnii în sângele acela aburit. Dar ceilalți nu mă ştiu şi nu m-ar fi acceptat astfel. Şi nici crocodilul nu e mort. Coada şi-o repede ritmic la dreapta şi la stânga. O lovitură peste

picior şi ar fi destul să rupă osul pentru totdeauna.

...De atunci, împuşcăturile se țin lanț. La fiecare cot al râului, alt adăpost însorit, cu spinări brune, noroioase. Alte pânde, aceeaşi palpitație, ochirea îndelungată în ceafa cât o buturugă şi glonțul care porneşte smucind arma. Un monstru lovit în cap de trei ori găseşte puteri să se piardă în râu. Nu avea ruptă şira spinării.

În patru ceasuri, nouă crocodili pe mal şi alți câțiva pierduți. Lângă ultimul vânat, aşteptăm istoviți barca. Fumăm şi tragem în toate păsările care ne trec pe deasupra, ca să avem hrană pentru *coolies* şi barcagii. O pasăre cu aripile lungi, roşii, cu ciocul lung, cade inertă şi dezumflată. O aşezăm lângă crocodil şi iar aşteptăm. Soarele bate prea tare ca să mai nădăjduim alți cro-

codili ucişi. Barca se apropie lent şi se îndreaptă spre noi cu aceeaşi leneşă batere de lopeți ca şi cum s-ar fi apropiat de un crocodil ucis. Un *collie* sare jos pentru pasăre; cei doi jupuitori de piei îşi ascut cuțitele înguste. Asist la o operație admirabilă, o adevărată ilustrare a manualului perfectului jupuitor de piei.

Stârvul nu se zvârle. Căci îndată ce un crocodil a fost ucis, în înaltul albastrului se poate deosebi zborul în rotocoale al câtorva vulturi. Acei câțiva ajung curând legiune. Cât timp se jupuia crocodilul, vulturii se adunau pe pomii din apropiere, se coborau pe ramuri tot mai joase, săreau apoi pe pământ şi aproape se repezeau la stârvul cu pielea jupuită numai pe jumătate. Dar nu-i gonea nimeni, după cum nimeni nu ucide pe aceşti curățitori ai Indiei. În aşteptare, se resemnaseră şi-

şi ghemuiseră capetele în pene, ca să se apere de bătaia soarelui ce cobora. O legiune de mici Napoleoni – aşa ni s-a părut fiecărui alb, vulturii cu capetele înfipte între umeri. Câţiva deschideau drăgăstos aripile, mari de un metru, şi apucau sub ele, frăţeşte, pe vreun vultur vecin. Acela primea indiferent protecţia şi patronarea.

Pielea a fost împăturită şi noi ne-am suit în barcă, să continuăm pe râu călătoria, până la primul popas. Dar nu ne depărtasem bine de mal, când trupul alb şi penibil al jupuitului se pierdu sub năvala vulturilor. Soseau unii peste alţii, smulgeau halce, sfârtecau cu ghearele, scormoneau tot mai adânc în pântece, şi fugeau la câţiva paşi să înghită, să spargă oasele, să ciugulească. Ţipete croncănitoare, aripi zbătute, pogorâri şi ridicări însângerate.

Vulturii purificau.

Am ajuns la cinci după-amiază la locul fixat pentru camping. După-amiaza am petrecut-o în discuţii cu tovarăşii. Unul din ei cunoscuse pe colonelul Lawrence. Ţigări şi ceai mult – şi lene deplină. Mâine ne vom scula în zori.

Acelaşi camping

Aseară, pe neaşteptate, am făcut toţi baie în Kursi, în acelaşi râu pe malurile căruia vânaserăm ziua întreagă. Şi ceea ce mă uimeşte: nimănui nu i s-a părut actul acesta un gest curajos. Ci numai higienic, căci transpirasem din belşug, şi eram cu adevărat obosiţi.

Înaintăm alţi zece kilometri pe Kursi. Nu mai ştiu câţi crocodili s-au adunat. Vânătoarea e lipsită acum de pasiune. Numai atunci când a trebuit să căutăm cu cangea un crocodil căzut într-un

ochi mort din râu. Ne-am antrenat din nou. Râul e prea mic ca să putem vâna din barcă. Trebuie să batem malul ca şi până acum.

Întâlnim un grup de santali care ne cer un crocodil ucis proaspăt, ca să-l mănânce diseară. Făgăduim pe primul venit şi într-adevăr li-l dăruim. Nu mă surprinde că mănâncă şi carne de crocodil. Aflu despre santali lucruri sălbatice şi dezgustătoare. Ei prind câteodată, mai ales după retragerea apelor de inundație, câte un pui de crocodil, pe care îl cresc cu broaşte şi şerpi, până ce ajunge destul de mare ca să poată fi tăiat cu folos. Dar nu-l ucid, pentru că nu au ce face dintr-odată cu atâta carne. Iar de păstrat, nu o pot păstra, pentru că nu au gheață. Şi atunci fac un lucru simplu: în fiecare zi taie câte o bucată din coadă din crocodilul legat cu un soi de lanț. Crocodilul se zbate,

sângerează, dar nu moare. A doua zi i se taie altă bucată, a treia zi încă una; apoi e lăsat câteva zile, până ce se tămăduieşte rana... Un crocodil poate rezista astfel până la zece zile. Santalii noştri povestesc cât e de gustoasă carnea crocodililor prizonieri.

...Azi-noapte, un şacal rătăcit şi lihnit venise până la cort după câteva bucăți de peşte rămase. Flămând, le-a mâncat ca un câine, după ce i le zvârlisem din cort. Am auzit până dimineața alte urlete, mai sus de pădure, acolo unde poate începe dezolarea câmpiilor Orissei. Aproape niciun sărac din această provincie şi niciun dobitoc din sălbăticiile ei nu are ce să mănânce.

...Pieile sărate de crocodili au început să miroasă a şerpi descompuşi, a Dumnezeu ştie ce scârnăvie. Şi nu au trecut decât primele zile de vânătoare.

JURNAL HIMALAYAN, 1929

Kurseong, 8 mai

De la Siliguri iau trenul de linie îngustă, un tren miniatură cu cinci vagonete... Îmi găsesc numele scris pe o carte de vizită, într-un compartiment cât un dulap.

Vecinii mei: o artistă indiană care seamănă uimitor cu Indira Devi şi trei persani. Cel dintâi... Nu, nu e bine să însemn şi amintirea nopţii din expresul East Bengal Company. Dacă ar fi fost numai spectacolul familiilor europene părăsind Calcutta pentru „change” – caravană de servitori hinduşi purtând baloturile gospodăriilor aristocratice – dacă ar fi fost numai pitorescul unei gări indiene sau conversaţiile cu tovarăşii ce-şi farmecă insomnia nopţii tro-

picale cu brandy, aş fi putut începe acest *Jurnal* cu dimineața de la Siliguri.

...Plecarea. Mă conving, încă o dată, că plecarea singură soluționează acele serii de sentimente pro şi contra pe care slăbiciunea îngâmfată a modernului le-a numit problematică sufletească. Trecerea, într-o singură noapte, din arşița Bengalului în limpezimile de la Siliguri. Ca orice călător în India, îmi port patul cu mine. Aceasta dă un aer de intimitate canapelei şi o atmosferă de hotel compartimentului.

Medicul scurt şi gros (coincidență literară) ducea la Darjeeling un coş cu fructe. N-am avut nimic de obiectat când şi-a cerut voie să lase coşul sub canapeaua mea. Miezul nopții. Luminile stinse. Numai fluierul discret al ventilatorului şi țipetele vagoanelor pe şine. (Nu ştiu dacă am scris că nu poți călători noaptea pe drumurile de fier

indiene fără să ai, la fiecare clipă, senzația penibilă a deraierii).

M-am deşteptat în urma unor neobişnuite senzații tactile. Am apucat unul din obiecte şi, fără să fie lumină, am înțeles că era scorpion. Invadat de scorpioni... Nu prea mulți dar destui, în orice caz, ca să mă înspăimânte. Dacă aş fi sărit din pat, aş fi strigat şi aş fi aprins becul – n-aş fi rezolvat nimic. Pentru că oricât de repede aş fi sărit, cel puțin un scorpion ar fi avut timp să mă înțepe. Am urmat, atunci, sfatul unui învățător al meu: „când viețuitoarele primejdioase se apropie, porunceşte-le să fugă". Şi, cum era de aşteptat, scorpionii s-au retras, unul după altul. (Cititorii culți sunt rugați să se scandalizeze pentru acest fapt superstițios).

Dimineața am povestit întâmplarea, medicului. Acesta e sigur că am fost invadat de gândaci, nu de scorpioni.

De la Siliguri la Kurseong, distanța e mică, dar drumul greu. Trenul urcă şi coboară munții copleşiți de junglă. În câteva ceasuri, ajungem la 5000 de picioare; puțin față de Kinchinjanga, dar destul față de câmpiile Bengalului. Drumul e – fără entuziasme şi fără sentimentalism – cu adevărat unic. Priveliştile alpine pălesc alături de el. Cutia de metal suspendată deasupra prăpăstiilor elvețiene nu mai pare, aici, senzațională. Himalaya se înalță într-un surprinzător albastru, cu orgia vegetală în văi, cu muchii pietroase şi nori albi pe creste. Nu am întâlnit, încă, aspectele ei maiestuoase, singuratice. Vedem zăpada prea sus ca s-o credem reală. Nici frigul nu e prea aspru. Dar diversitatea fără de seamăn a Himalayei… Trenul se strecoară anevoie printre stâncile şi podişurile revărsate de pe

culmi. Drumul e chinuitor de şerpuit, acum alunecând la marginea prăpastiei, acum întunecat de pădure, acum copleşit de neguri. Negurile fumegă ca dintr-o căldare şi se risipesc cu o uimitoare repeziciune.

Pe alocuri, calea ferată e susținută cu îndârjite eforturi. Colina e tencuită, valea e diguită. Şivoiul prăpastiei se precipită pe treptele de piatră. Altminteri, odată cu dezghețul, drumul săpat cu milioane de rupii ar fi fost înecat de pietriş şi sufocat sub arbuşti.

Întâlnim cantoane de lemn, cu paznici în vestmintele asiaticilor munteni. Tăcerea e, câteodată, atât de pură, încât fără voie te întrebi dacă trenul există aievea sau e numai zvonul lumii din tine. Pentru că liniştea era atât de ireală, încât fierăria şi cărbunii nu o puteau alunga. Numai amintirile şi ispitele şi fierberea unui suflet ar fi putut să iro-

sească minunea Himalayei.

...Artista semăna cu Indira Devi. Aceasta e singura însuşire pe care i-am surprins-o. Tot timpul a privit pe fereastră. Păstra, încă, timiditatea femeii recent emancipată din *pur dah*. Un miracol, curajul ei, să călătorească singură până la Kurseong. Fusese, totuşi destul de feminină, scriindu-şi pe cartea de vizită a geamantanului: „actress”.

Persanii erau volubili şi neastâmpărați. Veneau la Darjeeling pentru câteva zile şi au început să se amuze din gară. La Kurseong eram prieteni.

Încă înainte de a coborî din tren, am fost amețiți de fetele care se ofereau să ne ducă bagajul (care e femininul pentru „liamal”?). European, crescut în cultul eternului feminin, eram destul de încurcat în alegere. Pentru că erau

prea multe fete care îşi ofereau serviciile – şi bagajele mele prea puține. Alergau la fereastra compartimentului şi luptau cu coatele împotriva concurentelor. Majoritatea sikimeze, minore sărace, dar cu brățări de argint. Dacă nu aveau prilejul să apuce vreun geamantan, ieşeau înainte şi cereau „bacşiş” (cuvântul e acelaşi). Cunosc, de-acum, un nou obicei asiatic: acela de a cere bani fără a-ți aduce servicii şi fără a cerşi propriu-zis.

Bacşişul e aici şi un act gratuit, aşa, ca de la un maharajah, care dă bani pentru plăcerea de a da şi pentru a auzi în urmă serii nesfârşite de *salam*. Copiii te întovărăşesc pe străzi – evident, în bună parte goi – şi poartă mâna la frunte, apoi o trântesc pe genunchi, strigând: *„Sahib, bacşiş! Sahib, bacşiş!”*

Fetele poartă bagajul într-un fel ciu-

dat. Îl leagă cu o frânghie, îl aşază pe spate şi îl susțin cu fruntea, cu ajutorul unei fâşii de scoarță.

Kurseong: trenul ajunge printr-o stradă destul de largă şi bine întreținută; vile cu stil împrumutat şi cu „paping guesto"; populație amestecată şi informă. Întâlnesc grupuri de englezoaice, cu inevitabilul baston de munte şi cu privirile atât de departe, încât s-ar fi crezut la câteva mile deasupra Kurseongului, în munți.

Vizită la colegiul catolic; preoți belgieni şi francezi, care vorbesc sanscrita tot atât de fluent ca şi latina.

Se întunecă. N-am găsit nicio vilă care să mă mulțumească. Am căutat la marginile Kurseongului, pe colinele cu flori agățătoare. Mă întorc pe jos prin pădure. După apusul soarelui, cerul se înseninează ciudat. Ochii mi se opresc pe creste necunoscute, depărtate, reci.

De câte ori schimb brusc clima – fizică sau spirituală – mă năpădesc atâtea senzații şi gânduri străine, încât trebuie să fac serioase eforturi ca să-mi regăsesc orbita şi centrele de echilibru. În asemenea ceasuri, mă desfată revizuirile da conştiință. Slăbiciune modernă: se revizuieşte ceea ce e deja schimbat, mort.

Discuție cu Father T. asupra sensului existenței în creştinism şi în hinduism. Asistă şi un profesor de fizică, bengalez. E ciudat cât de profund crede acesta în metempsihoză sau, cel puțin, în transmigrația sufletelor în trupuri umane. Observ că profesorul de fizică e mult mai dispus decât Father T. să accepte miracolele. Preotul catolic e de un scepticism rafinat şi ironic în tot ce priveşte pseudo-misticismele, esoterismul, mistagogii şi neospiritualismul. Nu admite minunea. Pentru că, spune,

Dumnezeu alege întotdeauna calea firească, ştiinţifică, în manifestările şi revelaţiile sale. În miracole cred scepticii şi preudo-scepticii; adică toţi cei ce nu au priză directă asupra realităţilor. (Comentariul acesta îl fac eu)

Poate creştinismul e singura religie care a disociat credinţa de miracol. Şi în el se deosebesc numai două mari minuni: Christos şi permanenţa creştinismului.

VILEGIATURA LA DARJEELING

11 mai

...Toate drumurile, în Darjeeling, duc la Grădina Botanică. Aceasta e o porțiune îngrădită, cu câteva specii veştede, bănci şi o seră sărăcăcioasă în care se găsesc, printre altele, muşcate.

În general, grădinile botanice îmi repugnă mai mult chiar decât un ierbar. Ierbarul e un instrument de lucru, o piesă de laborator, un obiect destul de ştiințific conservat, ca să mai păstreze ceva din trufaşa naivitate vegetală.

Dar o grădină botanică? Numai un veac stupid ca al XIX-lea – cu rădăcinile în veacul emancipărilor, alimentat de superstiții şi de o mitologie timorată – putea concepe astfel de monstruozități. Grădina în sine nu e monstruoasă. Mi-

cile ei păcate decorative nu provoacă şi nu justifică revolta. Ceea ce e barbar e semnificația grădinii botanice, e ideea ce şi-o fac modernii despre ea, e valorificarea plantei prin botanică, adică prin ştiință. Iar, cum obiectele ne ating, nu prin sine, ci prin semnificațiile lor – iată de, ce o asemenea grădină îmi repugnă. Ca să mă exprim grosolan o serie de gânduri ce nu-şi au loc aici: mă supără atitudinea, ce se întâlneşte şi în alte manifestări moderne, de a *reconstitui natura*. Contact direct cu natura – aşadar, putere de a o plăsmui – nu are decât Dumnezeu (care a creat-o) şi n-o au decât animalele (care sunt parte din însăşi natura). Omul aparține unui regn divers.

De altfel, aici, grădina botanică nu e nici frumoasă, nici maiestoasă. Simplu colț din imensul parc ce străbate Darjeelingul colaborând în valea cu

scări de piatră.

...Aşezat pe coline, pe terase săpate în munte, Darjeelingul te sileşte să faci excursii ca să cumperi jurnale, chibrituri sau fructe. Numele său înseamnă „oraşul trăsnetului” – dar eu l-aş numi, ca şi pe Bangalore din Sudul Indiei, „oraşul grădinilor”. Cu excepția pieții şi cazărmilor – peste tot inundă florile. Macul creşte aici înalt şi sângeriu, alături de flori necunoscute mie, cu frunze crestate, portocalii, cu parfumul tare al buchetului asiatic. Negura crestelor coboară atât de des încât a ajuns familiară şi supărătoare ca fumul. Când acoperă Darjeelingul, vizitatorii se retrag pe terasele vilelor sau hotelurilor. E imprudentă orice aventură pe străzile pietruite şi accidentate, străzi ce urcă şi coboară asemenea scărilor unei clădiri barbare.

Negura şi ploaia au dat naştere unui obicei ciudat. Oamenii nu-şi părăsesc locuinţele fără trench-coat, umbrelă şi ochelari de soare. Dacă la hotel „Mount Everest” e senin, jos, în târg, sau pe terenul sportiv, e negură. Iar până să parcurgi distanţa, se întâmplă să plouă de două ori. Cei care suferă mai serios sunt jucătorii de tenis, siliţi să-şi întrerupă partidele, să strângă plasa, aşteptând, revenind, blestemând.

Spectacol grotesc şi reconfortant pentru un mizantrop: bărbaţi cu umbrele şi cu pelerine de ploaie. Umbrelele sunt made în England: mari, negre şi imposibile.

12 mai

...Târgul de duminică. Pentru un iubitor al tipurilor şi curiozităţilor Asiei Centrale, târgul din Darjeeling e un în-

ceput şi o ispită. De cu noapte se ridică corturi şi barăci. Majoritatea neguțătorilor sunt bhutanezi şi sikkimezi sau indieni veniți din Bengal. În dumineca aceasta n-am recunoscut decât un târgoveț din Assam. Se întâlnesc cumpărători şi vânzători Lepcha, Paharia, Kasmirieni, Limbu.

Bhutanezii şi Sikkimezii vând legume, mălai, vestminte, sare şi fructe. Mai exact, femeile bhutaneze şi sikkimeze sunt acelea care vând. Încă nu le pot distinge prea bine. Dar cele din Bhutan au o frumusețe ciudată. Ovalul feței se îngustează neverosimil spre bărbie, înfățişând linia seducătoare a figurinelor japoneze şi a păpuşilor de porțelan. Ochii strălucesc viu în orbite înguste, deosebind lesne pe asemenea femei de indienele cu privirile languroase ale ochilor de bou (epitetul e o laudă poetică de mare preț şi e surprinzător de

just).

Iubesc Asia cu cât mă apropii de centru. Prefer Rajputana Hyderabadului şi Kashmirul, Bengalului. Femeile din vecinătatea Himalayei capătă proporțiile minore ale mediteraneenilor. Mişcările, sunt mai iuți. Costumul nu e frumos, dar are un aer indescriptibil, amplificat de brățările de aur greu, de bijuteriile cu lucrătură fină de cerceii mari cât o farfurie, de aripioarele aurite fixate pe nări. Când o femeie râde, albul dinților sub aurul podoabelor îți dă o senzație ciudată, parcă ar fi răsărit deodată un idol. Cu cât privesc mai mult statuile şi imaginile icomice asiatice, cu atât podoabele şi vestmintele feminine îmi apar mai puțin groteşti, mai intime.

E un adevăr banal faptul că englezii vor să se simtă, în orice ținut sau climă s-ar afla, „at home". Mă întreb dacă spleenul acestor insulari colindând

globul după senzații inedite nu e, într-un anumit sens, o legendă. În orice caz, englezii, care rămân mai mult timp în locurile „sălbatece”, nu cruță niciun efort ca să-şi metamorfozeze habitatul într-un colț din Anglia.

Darjeelingul e reşedința de vară a guvernatorului Indiei. Aceasta spune mult. Sunt terenuri pentru tenis, săli de dans, cinematograf. Dacă n-ar fi personalul de servici în costum indigen – hotelurile ar părea europene; adică, tot atât de hidoase ca şi în Europa. Civilizații – cu sensibilitatea opacă simbolului şi ritmului lăuntric proiectat în mediu – se simt bine în Himalaya, pentru că se simt „at home”.

Poate nu sunt singurul care am suferit de barbaria Darjeelingului. Darjeelingul, totuşi, nu e mai puțin fermecător. Şi are o mare calitate: în jumătate de ceas scapi de el, te afunzi în junglă.

De altfel, e semnificativ faptul că n-am cunoscut, nici n-am auzit până acum de vreun vilegiaturist care a vizitat Sikkimul sau nădăjduieşte să-l străbată. Şi, totuşi, e atât de aproape. Şi drumurile, după câte ştiu, nu sunt tocmai, tocmai înspăimântătoare.

N-am fost, încă, la inevitabilele garden-party pe care familia şi intimii guvernatorului le realizează săptămânal în scop de binefacere. Darjeelingul sărbătoreşte zilele acestea o sută de ani de la descoperirea sa.

Vizitatorii sunt puzderie. Mai toți frecventează centrul, odios ca toate centrele confecționate.

Vilegiatura la Darjeeling, oferă, pentru europeni, două avantaje: aceea de a fi în vilegiatură şi de a fi la Darjeeling. A spune că ai petrecut o lună în „oraşul trăsnetului”, echivalează cu un adevărat titlu. E ceva mai mult decât ai spu-

ne la Bucureşti că ai petrecut vara în Elveția. Am socotit întotdeauna Darjelingul un punct de plecare, prețios prin situația lui privilegiată nu prin viața comodă şi scumpă (aristocratică) ce o oferă. De fapt, el e privit drept limită, posedând toate superlativele în sine, fără altă posibilitate de depăşire. (De altfel, aceasta e adevărat pentru orice stațiune de vilegiatură. Civilizația unifică).

Nu-mi repugnă Europa – superbă şi nemuritoare realitate – ci prozelitismul stupid al europenilor. Tot astfel, Asia e suspectă şi nesuferită în Europa, nu prin substanța ei – ci prin propaganda pseudomistagogilor.

Cunosc o duzină de vilegiaturişti. Amestec surâzător de obişnuiți ai hotelurilor cosmopolite şi de familii de fermieri modeşti, care înghit stingheriți şi

timizi. O bună parte sunt cultivatori de ceai din ținutul Darjeelingului, îmbogățiți prin scăderea ceaiului singalez. Nu se simt bine decât când pornesc pe cai spre „Tiger Hill”. Îi recunosc lesne, cu pălăriile lor mari, cu biciuşca lungă şi pipă. Reconfortant spectacol, alături de grupurile călăreților de lux, țepeni şi emoționați, străbătând de trei ori Darjeelingul în mare ținută, înainte de a porni spre coline.

Caii sunt mărunți şi senini, purtând copiii în şa cu balcon sau baloturi uriaşe. Urcă fără să răsufle şi, de câte ori poteca se îngustează primejdios, e prudent să închizi ochii şi să te laşi în voia animalului cu instinctul sigur şi cu pasul precis.

Mă împrietenesc cu doctorul De, inspectorul Sanatoriului, şi cu un tibetan bătrân, care a întovărăşit pe Sir Jagadis Bose în toate expedițiile bota-

nice în Himalaya. Tibetanul vieţuieşte în Darjeeling de douăzeci şi cinci de ani, şi a slujit pe comisarul expediţiei engleze în Tibet, din 1904. Ştie multe, dar povesteşte puţin. Poartă ochelari moderni şi vorbeşte toate dialectele Indiei de Nord. Noaptea trecută, câştigat de atenţia şi ţigările mele, mi-a povestit cum au fost zdrobite regimentele tibetane în 1904, în coasta unor munţi cu izvoare calde. Un tibetan fanatic a ucis pe aghiotantul comandantului expediţiei; calul generalului fu de asemenea ucis. Atunci, englezii au deschis focul. Tibetanii coborau în pâlcuri, decimaţi. Au început să fugă şi, dacă focul ar fi continuat, ar fi fost vânaţi până la unu. După aceasta a urmat cunoscuta conferinţă dintre China, Anglia şi Tibet, la Simla – şi s-a stabilit postul englez permanent (de protecţie) la Lhassa.

13 mai

E adevărat: Darjeelingul e oraşul trăsnetelor. Noaptea aceasta m-am convins. Era atât de frig, încât tremuram sub două pături de lână. Apa de spălat trebuia încălzită. Ceaiul îngheța în pahar. Singura mea bucurie era faptul că nu am plecat la Kalimpong. Noaptea aş fi petrecut-o într-un bungalow, ud şi înfometat.

Nu regret spectacolul munților fulgerați. Orice drum mai lung în Himalaya cuprinde, inevitabil, şi o după-amiază sau o noapte de trăsnete.

Încep să mă gândesc tot mai mult la Kinchinjanga.

PE „COLINA TIGRULUI”

Ghum, 13 mai

...Drumul urcă până peste şapte mii de picioare. Dimineaţa am petrecut-o herborizând; magnolii, orhidee, lauri, rhododendroni şi licheni. Nu eram singur. Eram cu noul meu prieten, doctor în Nagpur şi botanist înnăscut.

— Well, începu doctorul, India nu e interesantă decât prin flora ei şi îndeosebi prin criptogame. India fără licheni e o ţară sălbatecă, lipsită de interes şi de valoare ştiinţifică.

— Bine, dar cultura? mă împotrivii eu.

— Oh! my goodness! cultură în junglă! Cum pot fi culţi oamenii care cred în transmigraţia sufletului în... cum îi spune? în metempsihoză?

— Totuşi şi Pythagora credea, încercai eu să-l ațâț.

— Aceea şi tabla înmulțirii e incorectă. N-ai observat cât de aproximativă e înmulțirea lui nouă prin trei şi prin el însuşi?

— Nu, mărturisii eu candid.

— Of course, pentru aceasta trebuie un ochi de botanist. Botanica e singura ştiință care are sensul în sine; aici, botanica nu serveşte la nimic practic, botanica propriu-zisă, fireşte, aceea a lichenilor. Restul e pomicultură, agricultură, horticultură şi, probabil, puericultură.

— ?...

Lichenii sunt fenomenul cel mai interesant în India. După aceea, eu socotesc Himalaya. În al treilea rând, monsunul, That's all. Restul, pagode, temple, every thing... sălbateci şi îndrăciți...

Drumul nostru nu era prea uşor şi dialogul era întrerupt de lungi tăceri. Nu încerc să-l reconstitui: nici n-ar fi prea interesant, în întregime. Spicuiesc, totuşi câteva maxime şi observații de ale doctorului, asupra lichenilor, Indiei şi vieții. Ele se adaugă la voluminoasa colecție de fraze şi crezuri, încă inedită, conținând mii de atitudini şi de exclamații pe care o îmbogățesc cu fiecare nouă cunoştință.

„Raiul e în Grădina Botanică din Java”.

„Grădina cea mai frumoasă e o seră, iar sera cea mai perfectă, o colecție de lamele microscopice”.

„Stejarul e interesant prin paraziții criptogamici”.

„O plantă nu e interesantă decât după ce moare”.

„Omul e o plantă emancipată, plus sistemul circular”.

„India e o grădină botanică rău îngrijită”.

„Existența se rezumă în pori şi în rădăcini”.

„India a produs pe cel mai mare botanist, Mahavira (sec. VI. î.Chr.), fondatorul Jainisismului. Mahavira a interzis consumarea vegetalelor. Al doilea mare indian e Sir Jagadis Bose, botanistul. Buda a fost, probabil, un escroc”.

„Când savanții vor izbuti să transforme plantele, botanica va ajunge teologie”.

„Chimia e o pseudo-ştiință, pentru că a produs războiul chimic.”

„Războiul e atroce, dar în colonii e civilizație.”

„India, fără guvernarea Angliei, n-ar fi ajuns atât de însemnată în botanică.”

„Dacă englezii n-ar stăpâni India, indienii s-ar epuiza în războaie interne. Comunicațiile ştiințifice ar fi rupte. In-

dia modernă e o creație a Angliei, după cum India antică e o creație a Greciei. Nu există propriu-zis India înainte de Alexandru.”

„Viitorul Indiei stă în plantațiile de ceai”.

„Orice plantație e duşmană botanicii, pentru că distruge paraziții”.

Evident, spusele doctorului nu trebuiesc socotite decât sclipiri dintr-un humour necontenit şi viu. Altminteri, prezența lor în acest Jurnal ar fi inutilă.

Ajungem, încărcați de plante, la marginea lacului din munte. Pe drumul bătut, nu ne-ar fi trebuit mai mult de o jumătate de ceas. Noi am făcut patru ceasuri, urcând pieptiş şi coborând în toate văgăunile. Doctorul îşi schimbă ierbarul himalayan la fiecare doi ani. Caută exemplare magnifice şi e intere-

sat cu deosebire de rădăcină. „Dacă cea dintâi plantă ar fi renunțat la rădăcină, bagatalizează doctorul, ar fi ajuns om. Drumul omului către Dumnezeu se va efectua prin suprimarea picioarelor. Totul prin mâini, chiar cu riscul de a ajunge fluturi.”

La marginea lacului ne odihnim. E frig, se apropie negura. Lacul e cimentat, apa e limpede. De aici pornesc tuburile care alimentează Darjeelingul. În mijlocul pădurii, în vârf de munte, lacul pare o minune. Comunic entuziasmul meu doctorului. Mă priveşte cu neascuns dispreț.

„Un lac fără nuferi, fără ierburi.. Un lac incert, un pseudo-lac. De ce să-l numim lac? Baie; aceasta e o baie cimentată. Probabil, copiii din Ghum se scaldă în el, iar noi bem apa în Darjeeling... Dumneata, adică, pentru că eu consum de cincisprezece ani so-

da-water…”

Ne grăbim să coborâm. Neguri tulburi se ridică din vale. Doctorul coboară fără să vorbească, gânditor şi abătut.

Rămânem în Ghum, pentru că mâine în zori pornim spre Tiger Hill, să contemplăm Everestul în răsărit.

Colina Tigrului, 14 mai

…Fiecare călător are cel puțin o preferință şi o antipatie. Adesea, amândouă sunt inspirate din cărți; cărți de geografie sau romane sentimentale. Gândiți-vă câți adolescenți sunt îndrăgostiți de Napoli şi gândiți-vă la cunoscutul adagiu care se află la obârşie.

În ceea ce mă priveşte, Everestul a fost întotdeauna centrul antipatiilor mele geografice. De când am citit cea dintâi descriere, am preferat pe Kinchinjanga. Evident, motive se pot

găsi, dar fundamentul acestei alegeri e pur şi simplu capriciu, lirism, fraudă gratuită. Everestul e prea mult fotografiat şi fiecare magazin de ştiinţă populară păstrează un clişeu.

...Aceasta nu înseamnă că nu eram nerăbdător să-l văd. Noaptea am dormit incomod. Era prea frig şi doctorul polemiza prin somn. La trei dimineaţa, servitorul bhutanez ne-a deşteptat. Nu aveam timp de ceai. Tremuram de frig şi de emoţie. Emoţia nedesluşitului; plecăm, noapte, Himalaya, străini, inedit... Aceeaşi tulburare nedesluşită a plecărilor înainte de zori, a plecărilor pe care le-ai visat noaptea.

În curte ne aşteptau caii şi stăpânul lor, un tibetan posomorât şi liniştit, fumând ţigara fără să o atingă cu buzele.

Şi apoi, drumul. Urcam o alee accidentată şi arbuştii îşi scuturau roua.

Zăream umbre largi de munți, ghiceam creste înzăpezite acolo unde lumina alburie se accentua. Linişte. Acea linişte neasemănată a Himalayei. Paşii cailor se stingeau, piereau ca un nimic în mare.

Am ajuns, pe platou cu un sfert de ceas înaintea răsăritului. Cer clar, nefiresc, alb. Văi nesfârşite, încolăcite, negre. Pădurile urcau asemenea muşchiului pe stânci. Ne-au ajuns încă două grupuri, venite direct din Darjeeling. Cu deosebire o miss brună era emoționată. Clima Himalayei e atât de incertă şi nestatornică încât rareori îngăduie să fie văzute piscurile.

Căutam, nerăbdători, aşteptând soarele. Creste albe, în dreapta şi în stânga lor. Dar, deasupra spinării împădurite din fața noastră, în direcția Nepalului, un vârf înghețat ne-a atras de la început privirile. Lămurirea ghidului l-

au confirmat: Everestul. Pată albă, clară, depărtată. E o minune că se vede de aici, la o sută patruzeci de mile. Privim, privim şi pata sticleşte în soare, prezentă şi inaccesibilă, pură ca zăpezile Nepalului, înaltă şi resemnată, singură şi bătrână, în tăcerea acelui soliloquiu inuman care se țese de la obârşia timpului.

Revelația s-a sfârşit, indiferentă, acoperită de neguri. Ne-am trezit iarăşi pe platou.

„Colina Tigrului”... Îmi place numai numele. Loc deschis şi comod, ridicat ca o frunte cu iarbă şi cu piatră.

Doctorul ierborizează. Domnişoarele prepară ceaiul şi servesc biscuiți din cutii anevoie deschise. Conversația ajunge inefabil la schimbarea de adrese şi la întrebări asupra tenisului. Doctorul îşi continuă paradoxele asupra botanicii. Gândurile fiecăruia ajung terne

şi cotidiene ca un dejun.

La plecare, doctorul îmi şopteşte:

— Pe colina aceasta n-a fost niciodată un tigru.

FUNERALII LA LEBONG

Lebong, 18 mai

...De două zile sunt oaspetele unui fermier, bogat în plantații de ceai. Vila e aşezată la capăt de stâncă, deasupra şoselei. Privită de jos, pare un castel ciudat, fără strategie şi fără metereze. Ferestrele sunt pereți, balcoanele sunt terase, grădina e parc. Toate aleile şi potecile munților se împreună la poarta vilei.

Din cămara oaspeților, dimineața, zăpezile Himalayei se văd cu o nefirească limpeziciune. Viziunea nu durează mai mult de un ceas.

Zorii sunt urmați de ceață. Cerul se înseninează, soarele coace tufele de ceai – dar crestele rămân în negură. Arareori îşi descoperă gheața şi zăpezile

în timpul zilei.

Numai cinci mile depărtare de Darjeeling, spre miazănoapte; cai priveliştea e cu totul schimbată. Coastele cu ceai au un aspect surprinzător. S-ar spune că sunt păduri de rhododendroni neînfloriți. Tufele cresc până aproape de văi. Din terasa vilei, văile par prăpăstii, iar lucrătoarele cu coşuri, miniaturi.

Vila e, întotdeauna, aproape pustie. Fermierul porneşte în zori, călare, cu biciuşca scurtă, cu casca şi cu pelerina de ploaie. Îl întâlnesc la breakfeast, precipitat şi binedispus. Apoi pleacă iarăşi. Copiii au fiecare câte un poney şi un servitor adolescent. Galopează pe aleea principală, cu servitorul alergând în urmă, tras de coada calului. Nu obosesc şi nu se supără când plouă. Îşi continuă cavalcada prin ploaie, iar băiatul răsuflă zgomotos şi-şi face toaleta

nasului în goană.

În cea dintâi zi, nu m-am coborât. Era prea frumos. Vila aceasta cu arhitectură europeană între brațele junglei, la margine de stâncă, transfigurează viața într-un mister asiatic sau într-un film. În după-amiaza aceea a plouat. Ploaie scurtă de munte, cu neguri calde, fără vânt. Am rămas singur cu locotenentul Potter, şeful cantonamentului de la Lebong. Biblioteca era vastă, dar cărțile puține. Am cercetat împreună harta Sikkinului şi posibilitățile de a trece frontiera pe la Tonglu. Adevărul e că poliția din Darjeeling nu mă lasă să plec singur iar, tovarăşi pentru un drum de trei săptămâni, niciodată mai jos de zece mii de picioare, n-am găsit până acum.

Trabucele din frunze de tutun burmez se sfârşesc în parc. Nu ştiu de ce, alături de violenta bucurie a norilor sparți

de lună, un sentiment straniu îmi înfrigurează sufletul. Vila ardea cu cele şaizeci de becuri. Şi, în timp ce ascultam – fiecare cu gândurile noastre – viața junglei, prezentă, răsuflând în frunze şi târându-se în şerpi – vila se înălța goală, străină, rece şi frumoasă ca o bijuterie.

Drumuri prin pădure, de la Lebong spre piscuri. Poteca îşi face loc printr-o vegetație pocnind de sevă, cu scorburi, cu rădăcini aeriene, cu ferigi uriaşe. Arbuştii se împletesc ca un zid, florile fac eforturi către lumină, muşchiul creşte involt şi afânat ca un covor rugi-niu, lianele atârnă, pretutindeni, verzi, albăstrii, străvezii ca o țesătură de păianjen sau groase, țestoase, cu noduri şi cu scoarță, cu mugurii cât cărăbuşii, cu cârcei elastici, purtând cuiburi, larve, fluturi adormiți, molii, prăfuite, noroi şi rouă.

Cu deosebire îmi place o specie de ferigă, cu ramificații nesfârşite, crescând înaltă ca un arbust, acoperind stâncile ca o draperie. Ferigile ruinii dau acelaşi aspect de floră geologică, contrastând ciudat cu trandafirii de munte, agățători, purtând buhretele asemenea florilor de ceară.

Şopârlele roiesc; mari cât o vrabie, cafenii, cu picioare lungi şi coada scurtă, cățărându-se pe copaci şi înşelând ochiul ca un cameleon.

Şerpii se întâlnesc cu deosebire prin văi. Am zărit un cuib lângă o stâncă cu soare, dar eram prea departe ca să disting dacă erau sau nu veninoşi; şi cercetări n-am făcut. Cunosc destul asupra unor şerpi ai junglei, ca să fiu prudent.

Vizită la o mânăstire buddhistă şi nouă, cu inscripții în tibetană, alături de

versiuni engleze, cu lumină electrică şi copii sărăcăcioase după frescele de la Lhassa şi Giantse. Anumite cadre sunt făcute pe hârtie de desen, ca acuarelele. Tot ce era de văzut erau statuetele în aramă şi bronz reprezentând pe Buddha, pe Lakshmi, pe Shiva. Mânăstirea, ca toate mânăstirile tibetane, nu păstrează un buddism pur, asemenea celui din Ceylon sau Japonia. E mai degrabă lamaismul, amestec înspăimântător de buddhism mahayanic, animism, demonism tibetan şi influențe mongolice.

Mânăstirea, nu mai veche de optzeci de ani, era păzită de un călugăr tânăr într-o robă albă şi lungă care îi dădea un aspect de misionar catolic. Destul de incult, tânărul om ştia să explice rostul tuturor zeilor din sanctuar şi nu înțelegea pali, limba textelor canonice.

Am părăsit mânăstirea plictisit şi de-

cepționat. Am luat drumul prin satul de munte, ce ducea la Darjeeling. Satul se numea încă Lebong. Casele erau europene şi indiene, străzile canalizate, iar cişmelele moderne funcționau prompt. Cu toate acestea, Lebongul din munte are un violent caracter asiatic, himalayan. Străzile sunt accidentate, cu trepte de piatră albă. Felinarele caselor erau tainice. Femeile cu şaluri, venite să care apă, în pofida cişmelelor mecanice, păreau grupuri arabe din tablourile veacului trecut. Şi drumul meu, deşi numai la câteva mile de Darjeeling, avea toată primejdia şi toată ispita unui drum de frontieră asiatică. Încă din curtea mânăstirii auzisem strigătele şi detunăturile, uralele şi jazzul unei cete nevăzute, oficiind undeva în sat şi trăind ceremonia unei înmormântări tibetane. Ceata se afla în jurul unui altar buddhist, luminată de

câteva facle şi lumânări. Oficianţii aparţineau sectei roşii lamaice. De pe terasa unei case, am privit ceremonia, din amurg şi până la căderea nopţii.

Trei bărbaţi în robe purpurii, cu pălării conice, ascuţite, roşii, citeau precipitat, cu un ritm straniu, dintr-un manuscris tibetan. Erau litaniile pentru sufletul mortului. Erau fraze pe care goana lecturii cântate le transformau în sunete simple, guturale, grupuri consonantice întretăiate de acompaniamente vocalice. La răstimpuri, lectura se condensa în strigăte. Aceasta era, probabil, un semnal. Oamenii de alături, cu fluiere, trompete, tobe şi tălăngi, intrau atunci în acţiune.

Preotul în robă cu umbre aurii, cu aceeaşi pălărie înaltă, asemenea unui con, dându-i aspect de mag, începea să râdă şi să chiuie. Un auxiliar, cu braţele goale, hohotea şi dansa grotesc,

avântând o sabie. În acelaşi timp, un altul descărca o puşcă veche, asemenea celor din Afganistan. Râsetele erau falşe, strigăte – şi vacarmul părea demonic. Preotul avea o faţă brăzdată şi largă, cu un zâmbet drăcesc, cu ochii sticlind de o bucurie răutăcioasă.

După aceasta, cei trei continuau să citească laolaltă, iar ceilalţi se linişteau.

În timpul sarabandei, omul cu sabia lovea un arbust înfăşurat în paie şi în ierburi. Probabil că aceasta simbolizează trupul mortului, care se nimiceşte ca să dea libertatea sufletului în paradisul lui Avalokitesvara. Când ritul s-a repetat de mai multe ori, preotul a aprins câteva lumânări şi, cu prilejul unei noi sarabande, a dat foc arbustului. Jazzul, pocniturile, râsetele, chiotele, ţipetele, dansul, gesturile – căpătară acum proporţii sălbatice. La lumina

flăcărilor, ceata de oficianți în veşminte sângerii păreau duhurile unui coşmar primitiv. Fețele aveau reflexe dilatate, demonice. Un entuziasm barbar şi grotesc însuflețea ceata sărbătorind, trecerea din viață a fericitului tibetan. Curând, râsul falş de la început ajunse râs sincer. Râdeau şi hohoteau cu toții, învârtindu-se fără simetrie în lumina focului, bucurându-se de minunea mortului şi de plata ce o vor lua pentru ceremonie.

Am privit cu pasionată atenție fața preotului. Niciodată nu am văzut realizată mai perfect expresia râsului sardonic. „Omul acesta părea un nebun inteligent. Câteodată, zâmbetul crispat pe fața largă mărturisea o ironie profundă, inumană."

Alături de funeraliile din Lebong, ceremonia brahmană la care am asistat la Calcutta, cu ofertele vegetale şi cu

untul dăruit focului, pare de o cerească linişte şi de o inocentă complicaţie.

ÎNTR-O MÂNĂSTIRE. ZOK-CHEN-PA

Ghum, 25 mai

...În Ghum, după-amiaza, e întotdeauna ceață. Satul e bhutanez, femeile sunt frumoase şi nimeni nu pricepe o boabă englezeşte. Aceasta înseamnă că trebuie să-ți aduci un ghid din Darjeeling; unul din acei ghizi asiatici care sunt câteodată serdari – adică şefi de expediție himalayană, îngrijind de *coolies* şi luându-şi răspunderea siguranței călătorului în Sikkim – iar altădată sunt *bearer*, servitori particulari în hoteluri.

Am plecat fără ghid, dar a trebuit să-mi improvizez unul, ca să găsesc mânăstirea. E cea mai mare în districtul Darjeelingului; aşadar, în tot Bengalul.

Încă din Ceylon aflasem de ea, de când un tovarăş buddhist mi-a dat cele dintâi indicații practice asupra lamaseriilor din Himalaya răsăriteană.

Drum prin sat bhutanez; copii care urmează din instinct pe orice străin, ulițe neînchipuit de răsucite, negustori cu prăvălii asemenea tarabelor pe prispă, femei la sfat, lături vărsate în drum din curte, tibetani cu cozi negre şi lucioase, cu cizme înflorite şi mustățile asemenea ungurenilor, coolies, purtând coşuri cu ardei iuți, banane, săpun şi cartofi. Miros de opaițe alături de mirodeniile asiatice. Fetele cu aceiaşi cercei mari de aur şi aceleaşi aripioare pe nas. Coliere de o grosime neaşteptată, scurte şi aurite. Veşminte în culori stinse, cu şaluri albăstrii înfăşurând capul.

Drum prin negură, către un podiş apropiat şi necunoscut. Dealul în care

e săpată cărarea pare un umăr de munte. De-a stânga drumului, prăpastia cu poteci ascunse, cu stânci şi cu smocurile verzi ale tufişului himalayan.

Ghicesc apropierea mânăstirii prin flamurile tibetane; prăjini înalte, purtând rugăciuni, vrăji, farmece şi imprecații tipărite pe un soi de hârtie pufoasă, sau scrise pe pânză. În negură, pădurea de flamuri părea viziunea unei vegetații de mărgean sau barba şi unghiile acelui strigoi chinez pricinuitor de furtuni. Ajungem. Templul se află în locul de cinste. Structura templelor buddhiste, cu streaşina largă şi dreaptă, cu două ferestre de-a dreapta şi de-a stânga intrării. Alături, o căsuță încuiată păstrând relicve şi vase sfinte. Apoi, locuințele călugărilor, cu scări de lemn conducând în cămări întunecate, posomorâte şi reci.

Întâlnesc numai puțini călugări. Res-

tul se află – după obiceiul buddhist – în împrejurimi, colindând satele, căutând singurătate, adunând pomeni şi luând parte la necazurile comunității.

Sunt călugării „sectei roşii” (Zok-chen-pa), purtând robe roşii şi slăvind un Dalai Lama cu totul şi cu totul în roşu... „Secta roşie” nu e numai un nume şi nu depinde numai de un veşmânt. De ea se leagă anumite pagini de glorie din viața religioasă a Tibetului. Artiştii ei au creat minunile colorate ale Iluminatului în mijloc de ceruri. Chiar magia sectei roşii nu e cu desăvârşire sălbatecă – aşa cum se crede prin Universități – şi poate chiar simbolul veşmântului nu e primar şi superstițios.

...Cea dintâi conversație se leagă prin tălmaci, cu un tibetan încruntat şi neîncrezător, care îmi dă, totuşi, toate informațiile cerute asupra unei anumite părți din ritual, informații pur tehnice,

care nu-şi au locul în acest caiet.

În galeria îngustă din fața templului, ard lumânări. Templul e luminat de ferestre şi de candele. E, fără îndoială, unul din templele cele mai frumoase ale sectei roşii, deşi nu e grandios. Minunile lui se surprind după câteva ore, în picturile murale sau în lucrătura înflorită a statuilor de bronz sau în bibliotecă.

Cel dintâi lucru ce atrage şi țintuieşte luarea aminte e o statuie uriaşă a lui Gotama Buddha, măsurând împreună cu piedestalul cinci metri. E cunoscuta poziție pe care Buddha o avea sub arborele iluminării. Fața e rotundă, ochii lungiți spre tâmple, buzele unui surâs de sculptură gandharică. Poarcă coroana asemenea stăpânitorilor lumeşti pentru că mulțimea exprimă în categoriile ei ceea ce sfinții exprimă prin tăcere. E înveşmântat sumar cu fâşii de

mătase, împodobite cu ghirlande şi buchete de flori artificiale.

În jurul statuii uriaşe, nenumărate statuete de ale zeiței favorite a Buddismului, Tara şi imagini iconice din pantheonul mahayanic, crescut din efervescența devoției populare, alimentat de fluviile hinduismului bhaktic, desfigurat de infuzia elementelor transhimalayene. În fața chipurilor de bronz retrăiesc istoria buddhismului în India, degenerat şi corectat, tradus şi neînțeles, pogorât din cerul „legii celor douăsprezece cauze” cu implicații de înghețată metafizică, în valea caldă şi schimbătoare a religiozității. O revizuire, de la Discursurile lui Buddha la Lalita Vistara; şi apoi am trecut şi am uitat. Poate contemplația pantheonului mahayanic n-a fost lipsită de melancolie. Dar am luat obiceiul să nu mă uit înapoi şi să nu mă întristez.

...De partea dreaptă, în biblioteca cu rafturi lungi şi scunde, se află *Kanjur*-ul, enciclopedie religioasă în o sută opt volume, cuprinzând peste o mie de cărți, traduse din *Tripitaka* buddhistă.

De partea stângă, într-o bibliotecă mai vastă, *Tanjur*-ul în două sute de volume, formată din comentarii metafizice, logice, cărți alchimice, magice, texte de ale sfinților tibetani, de ale filosofilor mahayanici, cu deosebire Nagarjuna, şi tratate *prajnaparamita*.

E, cred, ediția în lemn de la Lhassa, tipărită pe fâşii înguste, volante, păstrate între două capace şi înfăşurate cu un şiret.

Se găsesc, însă, ca în orice mănăstire mare, nenumărate manuscrise. Am putut vedea o excelentă pagină din traducerea tibetană a *Bhagavadgitei*, scrisă în cerneală aurie pe pergament. Apoi am răsfoit un tom enorm, cuprinzând

istoria populară a lui Buddha, scris acum pentru veacuri, cu caligrafie perfectă, cu fantezii interliniare. Un alt manuscris, tradus din nepaleză, conținea câteva miniaturi colorate, fermecătoare ca orice miniatură de manuscris original, şi sufletul meu de colecționar fără noroc a suferit aşezându-l, pios, la locul lui în raft. Se aflau, de asemenea, câteva manuscrise nepaleze şi altele scrise în devanagari *ancient style*. Probabil că nu le citea nimeni.

Cu un raft mai jos de zei, se află *stupas* de aur, imaginea acelor monumente pe care buddhiştii le-au ridicat pe urmele celor dintâi predicatori. Lucrătura e neasemuit de fină, cu aur mult şi greu. De asemenea chipurile zeiței Tara se disting printr-o lucrătură minuțioasă, completă, în laturile postamentului, fină şi exactă în crestăturile filiforme ale aureolei cruciale care

constituie un soi de fundal.

Surpriza a fost picturile murale. Cu ajutorul lămuririlor acelui lama încruntat şi ale unui ucenic care nădăjduia bacşiş – am descifrat doi pereți, împrospătându-mi multe scene din viața lui Srong Tsan-Gan-Po, auzind nume şi fapte noi de *Gurus* (învățători), recapitulând existența fără seamăn a lui Milarepa, poetul criminal, magul şi ermitul pentru care păstrez o veche pasiune.

Cu deosebire o scenă centrală e neîntrecută, reprezentând pe Milarepa în munți cu o aureolă purpurie, aşezat cu picioarele încrucişate pentru meditație, cu mâna la urechea dreaptă, simbolizându-l aplecat să asculte şi să tâlcuiască sunetele „neauzite" ale naturii. Cei care cunosc ceva asupra teoriei şi magiei sunetului, asupra *mantrei* înțeleg că simbolul atât de evident repre-

zentat în statura magicianului care a ajuns criminal tocmai prin exercițiul *mantrei*, e o justificare şi o verificare prețioasă.

Lama care mă întovărăşeşte nu e nici prost, nici incult; dar tâlcuitorul nostru încurcă inocent şi traduce primitiv. De altfel, cum întrebările mele se accentuau în jurul Tantrei, nu cred că aş fi aflat prea mult. Aş fi avut acelaşi răspuns şi aceeaşi invitație: „Lucrurile nu se spun la drumul mare; cine vrea să cunoască, rămâne cincisprezece ani cu noi". Acesta e un leit-motiv care nu e strigat şi proclamat. Simplu prilej de meditație sau comparație cu „esoterismul indian" al teosofiei europene, care posedă societăți şi casieri, ține conferințe, aleargă după neofiți şi publică volume în o sută de limbi – toate pentru comunicarea adevărului „esoteric".

Lama e mişcat de zelul meu şi e flatat

de cunoştinţele mele. Îmi dăruieşte un nimic, un tablou reprezentând pe Buddha cu ceruri albastre. Poate a făcut aceasta ca să-şi „adune merit”. Sau poate a păcătuit şi el, lăsându-se emoţionat de acest străin venit de peste mări şi ţări ca să afle scripturile Iluminatului. A păcătuit împotriva *indiferenţei*. Indiferenţa, detaşarea senină de lucruri, de fructul acţiunii, acest dar genial al Asiei – alături de care spiritul olimpic pare teatral şi îngâmfat.

...Se întunecă cumplit. Ard lămpile ca opaiţe în ceaţă. Găsim drumul anevoie şi coborâm înfriguraţi. Iarăşi senzaţia de izolare, de aruncat de Dumnezeu, de singurătate şi agonie. E frig, e întuneric. Încep să mă gândesc cu dor la hotelul din Darjeeling. Cu tabloul lui Buddha sub braţ, drumul meu părea drum între două drumuri. Ucenicul zâmbi şi se scuză:

— Bacşiş!...

CÂND VINE MONSOONUL

Jorepokri, 31 mai

...Ar trebui să descriu caravana mea şi Serdarul din Bhutia Basti. Patru *coolies* îmi poartă bagajele pentru nopţile friguroase din Sikkim şi alţi patru hrana. Dincolo de Ghum, până la Pamianchi, nu vom găsi nimic de cumpărat. Sikkimul mi se pare acum depărtat în neguri de neatins. Ziua aceasta petrecută în ploaie, în ceaţă grea, pe drumuri ude şi pietroase, mi-a sfâşiat entuziasmul. Nu sunt obosit. Sunt mâhnit de atâtea privelişti pe lângă care am trecut fără să văd. De-abia zărim la câţiva paşi. Şi ploaia obosea hamalii, stingea ţigările, închidea ochii.

Vom vedea Sikkimul?...

Serdarul e şi bucătar. Îmi pregăteşte ceaiul, aşa cum îl beau tibetanii: cu lapte, cu unt, cu sare. Cea dintâi ceaşcă am luat-o ieri, la Ghum. E de culoarea cafelei cu lapte şi are gustul supei. În Tibet, majoritatea locuitorilor consumă patruzeci-cinzeci de ceşti pe zi, dar nu sunt puțini acei care înghit şaptezeci. Eu îmi beau cupele obligatorii pentru că e frig şi umezeală. Pustiu. Nu mai iese nimeni din casă. Nu voi vedea oameni decât la bungalow.

Ca să pot fuma, mi-am improvizat un cort din două pelerine de ploaie. Cortul propriu-zis, purtat de doi hamali cu rândul, zace indiferent, ud, masiv. Nu-l vom mai desface decât după ce vom trece de Phallut.

Singura privelişte pe care mi-o amintesc astăzi: o coastă cu pădure şi apoi alta, şi încă una; iar sus de tot, noroi acoperind zăpezile. Oh! blestemată cea-

ță. Şi eu o lăudasem cândva... E drept, numai în ceață simt duhurile vegetale, chemate de agonia luminii, însuflețind jungla. Zăresc la doi paşi, înainte înapoi nu mă uit. Brazii sunt mult prea negri şi lianele mult prea mari. Îmi ascultam respirația, minunându-mă de vastitatea ei. Flacăra chibritului căpăta aureolă. Deosebeam valurile de ceață revărsate din vale şi aceasta îmi da o stranie senzație că acolo e începutul. Care început?...

Trebuie să mai repet că toate întrebările, în junglă, îşi amână răspunsul?...

Ceaiul e rece. „Serdarule, Serdarule!” mă tângui eu, amenințând. El înțelege prea puțin englezeşte, iar eu vorbesc prea puțin hindustani. Dar eu am dicționar. Şi nu mă pot opri să nu zâmbesc, ud şi înfrigurat cum sunt, dându-mi seama de grotescul situației; răsfoind un dicționar ca să pot explica ser-

darului că vreau ceaiul fierbinte…

…Noapte. Furtună şi ploaie. Trăsneşte apocaliptic. Mă trezesc din somn şi începe să-mi pară rău că am plecat…

Tonglu, 1 iunie

În sfârşit, atingem unsprezece mii de picioare. Aceasta înseamnă că ceața începe să scadă. E frig şi la colțuri, vânt. Dar plouă, plouă, plouă.

În timpul popasurilor am ierborizat şi am verificat brusca schimbare de floră.

Ploaia are un singur avantaj: goneşte şerpii. Am trecut printr-o regiune bântuită. În Europa tot auzeam de injecții împotriva muşcăturilor de şarpe. Da, există injecții, dar serul îşi pierde eficacitatea după două-trei ceasuri. Cu alte cuvinte, ca să poți scăpa de o muşcătură veninoasă, trebuie să te afli la Calcutta sau la Bombay, să te urci imediat

într-un taxi şi să alergi la spital, unde serul se prepară în câteva minute. Aceasta e tot, dar e dureros de puțin.

Al doilea avantaj al ploii e că grăbeşte hamalii. Aceşti coolies sunt incerți şi greu de stăpânit. Orice străin ce vrea să viziteze Sikkimul trebuie să-şi angajeze un serdar. El semnează un contract la poliția din Darjeeling şi îşi ia toată responsabilitatea expediției. Am întâmpinat destule piedici la oficiul sikkimez din Darjeeling, tocmai pentru că sunt singur şi nu cunosc suficient hindustani sau nepali.

Seară. Bungalowul e curat, primitor, cald şi nu prea scump. O casă de lemn, cu paznic care controlează paşaportul şi cere plata înainte. Paturi de lemn, fără aşternut. Aşternutul se află într-unul din acele baloturi purtate de coolies. Cumpăr vreascuri şi buturugi ca să fac foc. Sunt singur. Plouă nă-

prasnic. Serdarul fierbe orez şi eu desfac bunătăți din Darjeeling. Darjelingul mi se pare acum depărtat, în altă lume, cu lumină electrică şi englezi.

...Serdarul îmi serveşte o cină incertă, dar caldă. O iau numai pentru că e caldă. Vasele sunt noi, de aluminiu şi îmi amintesc atâtea drumuri din adolescență, când dormeam pe creste sau plajă, în jurul unui foc păzit de prieteni răspândiți acum pe toată fața pământului. Atâtea cine vesele, în farfurii de aluminiu spălate dimineața cu nisip. Şi acum sunt singur ca un cuc, şi plouă, plouă...

Sandakphu, 2 iunie

Am văzut Kinchinjanga! Am văzut Kinchinjanga! Am uitat toate necazurile, şi toată ploaia, şi toată ceața. Am ajuns la bungalow pe seară. De pe

culmea muntelui (numele e frumos ca o legendă), am surprins, fără greutate, şirul gheţarilor la nu ştiu câte zeci de mile depărtare, albi şi bătrâni. Am putut privi în voie, pentru că bungalowul era aproape şi serdarul fierbea cinci pumni de orez.

Am împărţit ţigări şi pesmeţi hamalilor. Am fotografiat Kinchinjanga de şase ori, dar cum sunt un nou venit în această artă şi cum e seară târzie, nu-mi îngădui prea multe speranţe.

Dimineaţa a plouat. Dar drumul din apropierea amurgului a fost neaşteptat de clar. Privirile se scoborau în văi lungi, pe platouri verzi, cu brazde de ceai. Se zăresc, încă, locuinţele şi plantaţiile câtorva fermieri.

Ar trebui să scriu multe asupra zilei de azi. Şi povestirile pe jumătate înţelese, pe jumătate ghicite ale serdarului nu sunt lipsite de geniu. Da, de geniu.

Acest Saidali e cel mai celebru scornitor de minciuni frumoase din tot ținutul...

...Cea dintâi noapte liniştită. Nu e prea frig. Pot să rătăcesc pe potecile din jurul bungalowului. Sunt singur şi aici patul e tare, aşternutul ud, focul puțin – dar pot face baie în voie, cu toate împotrivirile serdarului.

El doarme în odaia vecină, împreună cu paznicul. Şoptesc şi fumează până după miezul nopții, căci aici e alt obicei. Nu se pleacă la drum înainte de opt dimineața. Nu există teama să te „prindă soarele în chiept". Aşadar, serdarul nu se grăbeşte să adoarmă. Nici eu nu mă grăbesc. Lampa fumegă. Lumânările mele pâlpâie. Mă dor ochii. Pentru că nu pot citi, fac gimnastică. Sunt aici şapte paturi goale şi un pat cu aşternut. Fac tumbe dintr-unul în altul; şi fiecare ştie că alt exercițiu mai desfătă-

tor, pe pământ, nu se află.

De ce doarme serdarul alături? Pentru că doctorul indian din Darjeeling mi-a atras luarea aminte; sunt oameni pricepuți, care ştiu să-şi adoarmă stăpânii cu prafuri turnate în ceai, şi se strecoară noaptea, şi răpesc rupiile. Dar eu păstrez banii într-un geamantan. Şi uşile sunt zăvorâte. Iar patul meu nu se află în dreptul ferestrei. Acelaşi doctor mi-a spus: „păzeşte-te să dormi în dreptul ferestrei; toți străinii călători în Sikkim care au murit, au fost găsiți împuşcați în pat”.

Undeva în junglă, 3 iunie

În drum spre Sabargham…

De ce am plecat? Stau sub cort şi scriu. Plouă, neguri. Serdarul mă asigură că acesta e monsoonul, deşi îl aşteptam numai după o săptămână, la

Pamionchi.

Nu mai văd nimic. Coolies cârtesc. Mi-e teamă să nu-mi lase bagajele în ploaie şi să se întoarcă.

...Aşteptăm de trei ceasuri. Sfat cu caravane. Serdarul vorbea aspru şi ameninţa. Dar coolies sunt îndârjiţi. Cer să ne întoarcem la Sandakphu. Câţiva sunt răniţi de lipitori. Picioarele lor goale sângeră. Smulg lipitorile, după ce le ard cu vârful ţigării. Pe potecă adesea alunecam din cauza lipitorilor. Şi ploaia! Chiar când se opreşte pentru câteva minute, plouă din pomi, de pe liane, de pe stânci. Cumplită vreme! „Serdarule, Serdarule!”

Trebuie să ne întoarcem la Sandakphu.

Mai pot scrie ce am văzut? Unde mă aflu acum, nu ştiu. Gândurile aleargă de la un capăt la altul al lumii şi de la

începutul vieții mele la sfârşitul pe care l-am văzut aproape, aproape.

Mi-amintesc un drum în junglă, un drum lung de coşmar, cu răsuflări înecate de ceață, cu tuse de ploaie. Nu gândeam nimic, nu speram, nu-mi aminteam. Ca să scurtăm drumul, am coborât la vale, de-a dreptul prin junglă, şi țepi ascunşi ne sângerau, şi frunze mari ne zgâriau şi corole cu apă multă ne udau. Umblam, umblam...

Şi, deodată, ne-am oprit. Nu ştiu de ce, dar toți ceilalți ştiau; Ploaia încetase, dar ploaia nu ne mai înspăimânta acum. Auzeam un zgomot ciudat, stins, foşnit. Ca paşii unui cortegiu de umbre pe covor de muşchi. Ce Dumnezeu înseamnă aceasta? „Serdarule! Serdarule!”

Şi atunci am înțeles spaima lor. Căzusem prea jos în vale, în drumul lipitorilor. Şi lipitorile înaintau, coloane,

mii şi zeci de mii.

Nu le vedeam. Nu auzeam decât târâşul lor umed şi nu vedeam decât frunze tremurate.

Cine a spus că tigrul sau leul sau cobra sunt animalele cele mai temute ale junglei nu cunoaşte jungla în început de monsoon. Bestiile acestea blânde te ucid odată. Dar lipitorile? Se apropie – şi nu poţi fugi. Le vezi – şi nu le poţi lovi. Dacă eşti înspăimântat – eşti pierdut. Pentru că omul înspăimântat fuge în vale şi în vale e agonia lungă, cu sfârşit fără sânge.

Ascultă!... Ah! dacă aş putea scrie! dacă n-aş fi scris atâtea lucruri comode şi imaginare în viaţa mea!... Ascultă cum am ascultat şi eu. Mi-au îngheţat întâi urechile, apoi gâtul, apoi picioarele. Cum aş putea rechema sunetul stins, funebru, rece – al legiunilor negre şi lipicioase? Câteva m-au atins şi

îmi priveam degetele mânjite cu sânge. Am vrut să fug, am vrut să fug în vale. Numai serdarul m-a scăpat.

Urcuş pe coasta mărăcinoasă, sub ploaie, cu lipitori pe mâini, pe trup, pe față. Întâi mi-am sfâşiat cămaşa, ca să strivesc limba de piele neagră ce-mi scrijela sânul. Apoi mi-am rupt umerii cămăşii, apoi ciorapii. Alunecam şi lăcrimam, îmi scrânteam degetele şi-mi zgâriam genunchii cu pantaloni în zdrențe.

Sus, pe poala lăsată, ne-au întâmpinat alte convoiuri de lipitori. Am privit îngrozit pe serdar. Şi, fără voie, gândul îmi torcea în lumină şi umbră, viață.

...Ce a urmat şi cum am scăpat? Nu ştiu. Fuga. Am fugit ca duhurile, ca strigoii. Cu toate strigătele şi bicele serdarului, hamalii au lăsat bagajele şi au fugit; iar noi am fugit cu ei.

Aceasta a fost tot. Astăzi, Himalaya era înaltă, iar lipitorile mărunte, mărunte. Şi omul le privea nedumerit şi fiecare se ruga şi blestema în limba lui.

Aceasta a fost tot.

MĂNĂSTIRI ŞI PUSTNICI DIN HIMALAYA (1930)

DE LA DELHI LA HARDWAR

...Luni, 29 septembrie, ajung în Hardwar. Noaptea am lăsat în urmă Delhi cu semilună de argint pe cerul verde, văzduh prodigios şi ireal, despicat săgeată de moscheea Jami Masjid. Trepte de marmură albă şi cum sui ostenit de drum şi minunat de moschee, zvonul bazarului te cheamă înapoi, negustori de statuete şi vânzători de şaluri îţi apucă mâinile, lămpile lor cu acetilenă te orbesc, copiii alergându-se pe trepte şi balcoane te lovesc, ghidul te imploră: *„Sahib! Sahib!”* La portal, un om cu barbă îţi aduce papuci. Jami

Masjid… Cea mai faimoasă moschee din India; cupola cea mai perfectă, turnuri cu balcon în cele patru colţuri, metereze pentru femei şi mii de porumbei odihnindu-se în amurg. Înălţată deasupra bazarului, masivă şi suplă, priveşte fortul lui Shah Jehan de pe malul Jumnei.

— Vino să-ţi arăt „Moscheea de Perle”, Sahib!

— Altă dată, altă dată, serdarule…

„Moscheea de Perle”, în Fortul lui Shah Jehan, grădinile şahilor moghuli şi bazinul de mozaic cu jet-a-eau parfumat, chioşcuri cu iederă şi păuni şi aleea roşie în iarbă, apoi sala de recepţie, *Diwan-i-Am*, lucrată în marmură, traforaj ce filtrează lumina… Le-am văzut, le-am văzut. Dimineţi sticloase şi orbitoare ale toamnei indiene. *Diwan-i-Am*, cu coloanele de marmură şi tronul lui Shah Jehan. Închideam ochii şi-mi

reaminteam memorialul lui Bernier asupra recepțiilor din timpul lui Aurangzeb. Îmi aminteam povestea lui Austin de Bordeaux, care a lucrat în mozaic de pietre scumpe cele mai însuflețite păsări şi chipuri ce se pot vedea pe zidurile unui palat moghul; Austin care s-a îndrăgostit de o principesă şi aventurile lui în coridorul secret, subteran, între Delhi şi Agra... Şi apoi *Diwan-i Khas*, sala de audiențe private, unde se afla „Tronul păunului” miracolul de nestemate, cu totul şi cu totul de aur, safire, rubine şi perle, prădat cu Nadir Shah în 1739. Pe plafonul sălii stă scris în persană:

Agar Fardaus bar ru-i-zamin ast

Hamin ast wa harnin ast wa hamin ast.

„Dacă e cumva un Rai pe fața pământului.

Apoi acesta e; oh! acesta e! acesta e!”

Boschetele şi iedera neagră, bazine lungi, cu trepte, amintindu-mi Taj-Mahal din Agra. Terasă laterală spre malul apei.

Câte cetăţi în Delhi… Ziduri de cretă; apoi alte ziduri, posomorâte, cărămizi umede, cactuşi crescuţi în şanţuri; acesta e zidul oraşului bătut de tunurile lui Nicholson, împotriva insurgenţilor sepoy, în 1857.

— Să-ţi arăt mausoleul lui Humayun, Sahib!…

— Am văzut, serdarule…

Maşina alerga din Pahar Ganj spre ruinele lui Firozabad, năpădite de bălării şi arbuşti tari la secetă. Spre Purana Kila („fortul cel vechi”), ridicat de Humayun… În cele din urmă, la Mausoleu. Îmi amintesc iar de Agra, după cum Jami Masjid îmi amintea moscheea de marmură albă din Fatehpur

Sikhri, cetatea moartă; Akbar se ruga în acea minune fină şi minusculă. Cum aş descrie Mausoleul lui Humayun, bloc de marmură albă susţinând cupola centrală, şi etajele, balcoanele, chioşcurile laterale? Din turnuri, Delhi se întinde printre dealuri, frunziş verde astupând şarpele de lumină al Jumnei; tăcerea pietrelor care au răsunat cândva de gloria Moghulilor, care, au privit nebuniile lor, păcatele şi senzualitatea, cruzimea şi înţelepciunea lor. Tăcere arsă, străbătută numai de ţipătul păunilor în zbor; dar fiecare turn, fiecare lespede comunică senzaţia aceea sugrumătoare a crepusculului, a sângelui şi a morţii.

— Mausoleul lui Humayun, Sahib!...

— Oh! serdarule...

Îi dau ţigări şi îl invit într-o ceainărie. Aş vrea ca serdarul meu să cunoască poveşti ce nu se citesc în cărţi, poveşti

cu Mariam, soția lui Humayun, sau cele şapte principese care se adunau pe înserat în grădina *Bu Halima*. Aş vrea ca serdarul să-mi spună adevărul asupra duhurilor din Kutb-ul-Islam, moscheea ruinată, alături de ruinele unui templu indian şi de faimosul Kutab-Minar. Dar serdarul începe prozaica poveste a lui Alaud-din şi îmi recită traducerea versurilor sanscrite scrijelite pe „turnul de fier". E un farmec, pentru mine, tovărăşia aceasta de ruine indiene şi musulmane, moscheea magnifică ce n-a putut fi sfârşită tocmai pentru că musulmanii ruinaseră templul indian cu gândul de a întrupa gloria Profetului. Pe tavanul coridorului templului se disting încă basoreliefuri inspirate din viața lui Krishna. O inscripție arabă din moschee pomeneşte de douăzeci şi şapte temple păgâne, „idolatre", care au fost dărâmate pentru a aduna materia-

lul giganticelor arcade şi coloane. De bună seamă, templele idolatre erau hinduse şi jaine. Dar nu amănunte arheologice, nici rezumate discrete ale abătutei istorii a Moghulilor, îi ceream eu. Cu un an mai înainte auzisem admirabile legende asupra ruinelor din Delhi, superstiţii legate de cele „şapte capitale”, amintiri şi folclor din răscoala sepoyilor.

Ghidul meu era pe atunci, un indian scund şi taciturn, recitindu-şi corect ritualul în faţa monumentelor, dar econom la vorbă şi penibil de bănuitor, îndată ce ajungeam în stradă. Totuşi, pe seară, începuse să-mi povestească. L-am întrebat şi el povestea. Multe şi multe nimicuri, broderie în umbra cetăţii. Apoi, deodată, o seriozitate sinceră, întunecată, adâncă. Poate a fost vina mea; îl întrebasem despre revolta sepoyilor. De ce n-ar spune? Familia lui

e veche în Delhi. Unchiul lui era stăpânul unei țesătorii bogate, cu caravane în Sind şi Kurdistan, cu lucrători dibaci aduşi din Murshidabad. Asediul cetății de către generalul Nicholson, foametea, setea, apărarea îndârjită; despre acestea, oamenii bătrâni din Delhi pot, încă, povesti destule. Când englezii au pătruns în cetate, a început măcelul. Pe bună dreptate, pe bună dreptate, gândea unchiul lui. Dar de ce să rişte necinstirea femeilor? Omul şi-a adunat soția, surorile, cumnatele şi slujnicele şi le-a întrebat dacă acceptă captivitatea. Ele l-au implorat să le ucidă. Omul a lucrat din greu, pentru că era singur; dar când englezii au ajuns în dreptul casei lui şi l-au împuşcat, n-au avut nimic de robit: ei au găsit patrusprezece trupuri de femei cu capetele retezate. Numele acelui om, unchiul lui, e bine cunoscut şi mult lăudat acum, în

toată provincia...

Iar serdarul meu, în ceainărie îmi povesteşte venirea lui Ala-ud-din... Dacă ar fi ştiut el cât de însetat de taine eram... Delhi, ultimul oraş cu viață mixtă şi incertă, ultimul oraş cu lumini electrice şi tipografii, ultimul popas civilizat în drumul meu himalayan.

M-am oprit ca să văd procesiunea zilei întâi de Durga Puja şi să revăd Jami Masjid. M-am oprit cu tot riscul de a fi poftit la „baia turcească”, unde doi băieşi îți frâng oasele şi te spală fără săpun, turnând găleți de apă rece şi de apă fierbinte, răsucindu-ți fiecare încheietură, jucându-ți cu călcâiul pe spate şi trăgându-ți gâtul – iar apoi te întreabă câte „fete” vrei... Cu tot riscul de a fi socotit „britsh” şi a întâlni pretutindeni primire înghețată, incertă şi zeflemitoare.

Am ajuns în Delhi de data aceasta,

într-o criză politică maximalizată brusc şi primejdios. Şi cu toată organica mea indiferenţă pentru politică, eram suspectat mai la fiecare pas. Dar era ultima mea încercare. Îndată ce procesiunea avea să treacă pe bulevardul principal, eram liber. Încă o noapte de tren şi dimineaţa avea să mă deştepte la poalele Himalayei, izolat definitiv de orice agitaţie şi insipid confort. Era ultima mea seară în India musulmană, cu semilună în ceainării şi semilună de argint pe cerul verde. Iar serdarul...

— Ce eşti tu, hindus sau mahomedan?

— Creştin, sahib...

...Cu numele de Josef... Dar păstrându-se toate instinctele asiatice dinaintea conversiunii, prezentându-mi o duzină de leneşi în coridorul moscheii cu titlul de „mare preot”, şi sugerându-mi inocent bacşişul de la o jumătate rupie

în sus.

Am întrerupt proza descălecării lui Ala-ud-din. În tonga, am pornit spre Fort, apoi m-am îndreptat să asist la procesiune. Imaginile zeiței Durga, în care împodobite şi cu ghirlande electrice, urmate de convoiuri cu facle, artificii şi ofrande de flori. Delhi e un oraş specific musulman, dar de data aceasta mahomedanii întovărăşeau procesiunea hinduşilor, studenți cu insignă „naționalistă" şi „voluntarii" congresului păstrând ordinea, corectând circulația vehiculelor, având inițiativa uralelor, care nu se adresau întotdeauna către Durga, ci mai mult pentru şefii politici de închisoare.

Toate acestea sunt semne precise; India cea nouă, plămădită subteran, unitatea nedezmințită a acestui continent grandios şi înmărmuritor, balaur adormit ce se deşteaptă; sfârşitul farmecu-

lui. Şi totuşi mă năpădea o uşoară tristețe aflându-mă acolo, singur, asistând la cortegiu şi întâlnind privirile lor ațâțate, reci, jignitoare, concentrate asupra „albului"...

Anevoie de găsit loc în tren. Toate trenurile sunt acum supraaglomerate din cauza vacanței Puja şi a marilor reduceri pe orice cale ferată. Acesta e timpul când indienii călătoresc, vizitându-şi satele de obârşie sau aducându-şi familiile la un loc sfânt, în munți de preferință Hardwar şi împrejurimile. Ei călătoresc înghesuiți, cu copii, femei şi nenumărate bagaje, cratițe, oale, fructe şi pahare. Negăsind loc în clasa II, sunt nevoit să călătoresc într-un compartiment „interclass" (inter II-III). Vecinii mei sunt toți indieni şi mă bănuiesc toți a fi misionar. Misionarii sunt singurii europeni care călătoresc în „interclass", se interesează de indieni,

de tradițiile şi filosofia lor, ajung familiari cu ei şi, fireşte, încearcă să-i convertească, pe orice cale.

Călătorim în noapte. Cu cât ne depărtăm de Delhi, vântul se înteţeşte; se face frig. Trenul e greu, e prea încărcat, iar maşina insuficientă. Opriri mai la fiecare stație, şi din noapte răsar oameni grăbiți, cu aceleaşi bagaje complicate şi minuscule invadând compartimentele. Când nu găsesc niciun locşor, se refugiază în clasa III, căci mai toate vagoanele sunt de clasa III. Aici nimeni n-are dreptul să refuze.

Oamenii se urcă pe bănci, pe etajere, iar copiii adorm în vârful bagajelor. Sunt de tot felul, de toate castele. Şi mai toți călătoresc spre Hardwar…

HARDWAR

Acesta e locul cel mai sfânt pentru pelerinaje. Gura Gangelui – scăpat din strânsoarea munților – se pierde izbânditoare apoi apele se calmează deodată. De aici se detaşează mult lăudatele canale ale Gangelui, cel mai mândru începând din Khankal şi ajungând până la Rurki şi mai jos. Aici se ține, o dată la doisprezece ani, acea faimoasă sărbătoare sacră şi națională, Kumbh-Mela, când se adună până la patru milioane de pelerini şi credincioşi, se țin predici şi se răspândesc sectele noi, se schimbă păreri şi se împrospătează unitatea spirituală a Indiei.

Încă de astă-iarnă, de când am asistat la Mela din Allahabad, mă hotărâsem să petrec câteva luni sihăstriile himala-

yene din jurul Hardwarului. De numele locului auzisem până şi în descrierea lui Hiuen-Tsiang, călugărul chinez care a zugrăvit de minune India secolului VII după Christos.

De Hardwar vorbesc toți cei ce dovedesc oarecare interes pentru religiozitate şi respect pentru acei atleți morali ai ascezei şi solitudinii; aşadar, vorbeşte întreaga Indie. Hardwar e lăcaşul mântuirii pentru cei năpăstuiți de soartă sau însetați de marea libertate. Până mai acum câțiva ani, când un om săvârşea vreun fapt ireparabil, fugea spre Hardwar şi se retrăgea în pustnicie. Nimeni nu-l întreba de unde vine şi adesea criminali de rând ajungeau mari pustnici, căutați de pelerini şi dăruiți de mulțime. Acum, lucrurile s-au mai schimbat; totuşi, sumedenie de necunoscuți vin zilnic în Hardwar sau în împrejurimi, încercând să se aciu-

iască pentru totdeauna.

...Ajung dimineața, îndată după revărsatul zorilor. E răcoare de-a binelea, deşi munții sunt pitici. Spre Gange, spinările munților se încalecă, se întunecă; acolo e drumul către înălțimile himalayene, spre Badri Narayan, vestitul templu şi loc de pelerinaje, aproape două sute de kilometri drum de munte, în vecinătatea izvoarelor Gangelui, pe frontiera tibetană. Acolo, la Badrinath, voi ajunge eu la primăvară, când se vor fi topit zăpezile, şi de-acolo Tibetul, cu drumurile bătute cândva de călugării buddhişti ducând „Legea” către inima Asiei, şi mai departe, în China, în Mongolia. Pe aici e drumul cel mai scurt şi mai puțin obositor, căci trecătorile sunt largi, iar caravanele de pelerini în permanent schimb între Tibet şi Indii.

Găsesc *dok-bungallov*-ul, în apropierea gării, unde paznicul e musulman şi

prepară cele mai pipărate mâncări cu berbec. A încercat poate o ciudată surpriză întâlnind primul european care să refuze friptura. Am fost prudent, mulțumindu-mă cu orez fiert şi nesărat şi cu vegetale preparate în grabă de musulman, căci luni de acum înainte voi suporta regimul mânăstirilor indiene, unde chiar ouăle sunt interzise.

Şoseaua e largă, cu plopi şi stejari, coborând masivă prin crângurile şi plantațiile de orez, aceleaşi în toată regiunea. Din gară, închiriez o tonga, trăsurică elastică şi iute, cu două roate, un coviltir primitiv, şi un cal. Sunt singurul european în acest orăşel sacru, şi astfel toți mă privesc uluiți, şi mai toți încearcă să mă înşele. Aproape de fluviu, tonga se opreşte. Străzile sunt aici înguste, cu lespezi colțuroase albite de ape, casele în piatră roşcată – şi toată lumea se îndeasă pe aceeaşi stradă, ce

duce la scăldătoarea principală, după cum toată mulțimea se îndreaptă la Benares, spre „templul de aur". E de-abia opt dimineața, dar strada e plină; oamenii se grăbesc pentru abluțiunile matinale. Mă descalț la zece metri, de-părtare de cheiul larg, cu trepte, care poartă în toată India, acelaşi nume de *„ghat"*. Oamenii se îmbracă îndată ce se îmbăiază, iar rufele lor picură, aşa că locul e noroios de trecut pentru cel care n-are de gând să facă o baie totală în Gange. Îndeosebi, apariția mea în haine europene stârneşte curiozitatea şi entuziasmul mulțimii, căci vizita mea respectuoasă e un omagiu adus Gange-lui. În timp ce mă descalț, cercul se strânge. Când pornesc spre *ghat* convo-iul mă urmează, iar un *saddhu* (călu-găr în robă portocalie) mă întreabă, într-o englezească alterată, din ce țară vin. Îi răspund că sunt „francez" şi

atunci călugărul începe să vorbească franțuzeşte... Surpriza e de nedescris în mijlocul ascultătorilor. *Swami* mă lămureşte că a apucat calea renunțării, *sanyasi* în ultimii ani, dar mai înainte a fost lucrător şi voluntar în corpul indian din Franța: a făcut războiul, încheiat, pe frontul francez, l-a bătut câtva timp gândul să se stabilească în Egipt, apoi s-a întors în India...

În timp ce-mi împărtăşeşte viața lui „mondenă”, ajungem pe chei. Priveliştea e tulburătoare; apele verzi ale Gangelui se lărgesc deodată ca într-un lac de smaragd, o insulă cu vegetație de junglă în mijloc şi coastă de deal stâncos pe mâna stângă, de unde Gangele se coboară din ghețari.

Orbit de soare, fluviul se întinde aici ca un lac fermecat iar *ghat*-ul de piatră albă se coboară cu trepte albe până departe în adâncul apelor. Afluența cre-

dincioşilor pe chei e pitorească, venind cu familii, cu copii şi slugi, unii după alţii scăldându-se în *doti* de cânepă, înghiţind o gură de apă şi schimbându-şi *doti* cu o dexteritate admirabilă. Un pod conduce dinspre cheiul principal către al doilea *ghat*, mai în adâncul Gangelui. Mulţime de femei – frumuseţi din Sind cu pijamale de mătase şi voaluri albe: sau din Kathiavar, cu obraji râzători, şi pieptar de catifea în broderie de argint; sau din India Centrală, mărunte, arse de soare, cu brăţări grele de aur în jurul braţelor şi brăţări de argint, lacăte în jurul gleznelor; sau femei din Bengal, cu acelaşi zâmbet mieros, pe jumătate ascuns de umbra voalului, cu *sari* albastre, petrecute deasupra coafurei, îmbătate de parfumul tămâiat al uleiurilor şi esenţelor.

Grupuri, grupuri, se precipită către *ghat*, întovărăşite de bărbaţi frumoşi,

înalți, curioşi şi rău crescuți. Cerşetori, oameni sfinți, fachiri şi *saddhu* cerşesc, oferă sfaturi şi servicii sau se propun călăuze. Unii sunt norocoşi şi găsesc credincioşi care primesc *mantra (formule sacre)* şi îi răsplătesc cu bani de nichel. Ca pretutindeni în India, majoritatea fachirilor şi *saddhus* ce se întâlnesc pe *ghat*, sunt farseuri, leneşi, cerşetori de rând pe care nu-i respectă nimeni, dar pe care îi ajută mai toți, din cauza sfințeniei locului.

Mă întorc în stradă şi pornesc pe şoseaua care taie coasta muntelui, înaintând o bucată de drum paralel cu fluviul, apoi cotind de-a dreptul prin pădure, spre Rishikesh. Vizitez două temple curioase, amândouă în peşteri. Cel dintâi e sus, în munte, şi urc o scară de fier până ce ajung. Nu pot intra înlăuntru, dar înțeleg că nu are mare importanță, îngust, rău cioplit şi fără

imagini venerabile. Al doilea e de un pitoresc rar; fața peșterii e văpsită cu roşu. Iar bazinul e săpat în piatră şi primeşte apa din izvoare. Se poate vedea foarte bine simbolul de piatră neagră al lui Shiva, simbolul erotic printre ghirlande de iasomie şi petale de trandafir, ofertele femeilor ce se scaldă la uşa templului.

Aici cunosc un tânăr dezghețat şi instruit, a cărui meserie e să trateze muşcăturile de şerpi şi scorpioni. Enigma aceasta, fatală pentru toxicologii europeni, a fost soluționată demult în India, şi pe diferite căi. În Orissa, de pildă, am întâlnit oameni vindecați de muşcăturile cobrei prin muzica monotonă a acelor medici-vraci rătăcitori. Majoritatea tratamentelor se fac, însă, prin ierburi himalayene, cunoscute numai sihastrilor şi kavirajilor. Tânărul meu a trebuit să stea vreo şapte ani în

aceste locuri până ce şi-a găsit un meşter priceput şi a învăţat a recunoaşte plantele de leac. „Secretul” se vinde câteodată, medicilor din Sud, dar, după spusa tovarăşului meu, singurul tratament eficace e cel al kavirajilor şi rishilor himalaieni.

...Kankhal se află la cealaltă extremitate a Hardwarului, drum de două mile de la *ghat*, pe şoseaua îngrădind case albe, mari, bogate, şi grădini cu chiparoşi. Şoseaua ţine câtva timp pe marginea canalului cu ape verzi, repezi. Grupuri de drumeţi şi pelerini se întâlnesc la orice ceas de zi şi pe orice direcţie. Ei umblă nepripit, cu ochii mari deschişi, salutând pe fiecine şi neabătuţi nici de arşiţă, nici de frig.

Templul lui *Daksheshvara*, celebru în întreaga Indie, cu ziduri vechi, umede, cu plopi uriaşi şi salcâmi. Intru lăsân-

du-mi pantofii la poarta curții; umbră de stejari, linişte. Gangele curge prin fața templului, dar nici valurile lui, nici strigătele maimuțelor ce sar printre pomi – nu tulbură liniştea aceea sacră, nefirească. Câteva bătrâne pioase poartă grija altarelor mici, căci sunt multe şi vechi, alături de templul lui Shiva. Ruine, coloane de cărămizi arse, lauri şi viță sălbatecă, liane cu flori brumării, veverițe. Vin pelerini şi se îmbăiază în Gange, îşi ung frunțile cu aurul prafului sacru. O fată tristă, tăcută, vinde flori pentru ofrande. Florile sunt în parte scuturate, aşa că ofranda consistă într-o mână de petale şi câțiva trandafiri. Cer şi eu şi primesc petalele pe o frunză de banan. Le ofer zeiței Lakshmi, pentru că altarul ei era mai sărăcăcios şi flori mai puține pe piatra neagră. Bătrânele mă privesc ca şi cum aş fi săvârşit o minune. Sunt puțini albi

care ajung până aici; şi mai puţini acei ce oferă ghirlande de iasomie şi petale parfumate zeilor arieni.

În altă zi am vizitat templul *Gangadwara*, în altă zi acea bibliotecă minunată, într-o casă albă, cu grădini, bazin şi bănci de marmură. Panditul e bătrân şi conversaţia în sanscrită. Îmi arată un manuscris extraordinar al voluminoasei *Hari-vamsa*, fiecare pagină lucrată cu miniaturi marginale şi portretele zeilor în centru, portrete de o fineţe rajpută, cu o graţioasă exactitate şi unele detalii înmărmuritoare. Manuscrisul cuprinzând vreo mie de file, cu peste cinci mii de portrete, şi fiecare pagină avându-şi o ornamentaţie-filigran deosebită – a fost cerut de mai multe ori de către British Museum în schimbul a unsprezece milioane lei. Proprietarul bibliotecii şi al şcolii e atât de mândru de manuscris, încât a refu-

zat oferta, cu toată sărăcia sa şi a ţării.

În altă zi, vizită la colegiul arian *Gurukul*, câteva mile depărtare de orăşel. E gloria *Ary-Samaj*-iştilor, acei reformatori energici ai Indiei, puritani şi combatanţi, care îşi cresc copiii în idealul vedic, zece ani departe de casă, trăind în colegiu, în aer liber. Viaţa lor e de o perfectă puritate, exaltând virginitatea, cultul Dumnezeului imaterial, respectul pentru India şi tradiţiile sale – şi inoculând dispreţul pentru idolatrie, creştinism semitic, religiozitate feminină şi afemeiată, moralism teosofic şi dominaţie britanică. *Gurukul* nu e numai un colegiu temut, de unde se întorc adevăraţi arieni şi perfecţi sanscritişti; e, în acelaşi timp, şi un focar naţionalist. Când l-am vizitat, jumătate din profesori se aflau în temniţă, pentru că luaseră parte la revolta civilă. Ceilalţi profesori purtau *Khadar;* e inu-

til să adaug că nimeni nu fumează, nu atinge „stârv”, nici ceai, cafea şi intoxicante. Hrana lor e lapte, miere, vegetale. Portul lor e cel al indo-arienilor vedici.

Aici se vorbeşte cea mai superbă sanscrită în India de Nord. Şi cu toată atitudinea lor ofensivă, reformatoare, intransigentă, nu sunt deloc intoleranți. Din cea dintâi zi a vizitei mele m-au invitat să conferențiez asupra religiilor comparate. Cu greu m-au lăsat să plec. Politețea lor cere ca găzduirea să se întindă două, trei săptămâni. Şi numai făgăduința mea de a mă reîntoarce, precum şi conştiința că prezența mea într-un colegiu „aryanist” mi-ar putea dăuna, mi-au îngăduit să scap.

...Nopțile erau pe atunci fără pereche. Luna de argint, poleială lunară pe mesteceni, pe iarba covor de țiuitori necunoscute, iarbă incertă, adăpost de

şerpi. Stelele par bijuterii în cerul himalayan, colier de pietre, oază. Văzduhul e aici imaterial, cerul e aproape, mestecenii *zvelţi* şi eleganţi: decor.

RISHIKESH

De la Hardwar, drumul taie prin pădurea cu maimuțe, apoi coboară o vale seacă, străbate jungla de bambuşi până ce intrăm într-o poiană întinsă unde iarba înghite omul cu cal cu tot. Traversăm un afluent al Gangelui, ape reci, verzi, cu zvon asurzitor printre lespezile albe. Stejari, imenşi, mesteceni, tot mai puțini bambuşi.

Urcăm iarăşi. Trecem de linia ferată. Munții sunt acum aproape, atât de aproape încât barează priveliştea piscurilor înzăpezite. Himalaya cu ghețari şi peşteri albastre se ascunde sub spinările munților pitici, grei de junglă, sfârtecați de ape. Şoseaua se îmbunătățeşte cu cât ne apropiem de Rishikesh. Intrarea e magnifică; templul lui

Shiva pe mâna stângă, ridicat de Swami Purnananda chiar în acest an, cu un simbolism arhitectonic înmărmuritor, globul de cristal în vârful săgeții de pe cupolă mărturisind tragica incapacitate a rațiunii de a traduce divinul în categorii şi valori – templu cu ziduri albe, cu poartă albă în grădina florilor pe care ucenicii Sfântului le vor împleti ghirlande. E dimineață şi mirodenii au ars pe altar; şoseaua primeşte aroma, apoi totul se pierde în praful ridicat de cireada templului Sikh. Traversăm praful cu greutate, căci e praf indian, suspendat în văzduh, pondere iritantă şi statornică. Tovarăşii mei se împart fiecare pe la templul sau ermitajul său. Sunt toți vizitatori de popas scurt, veniți să petreacă în atmosfera sacră câteva ceasuri sau câteva zile.

Rămân în mijlocul drumului, cu bagajele la umbră, blestemându-mi în gând

hainele europene, care adună privitori de pretutindeni. De la un *ashram* (retraite) sikh, un *saddhu* în robă galbenă vine să mă întâmpine, întrebându-mă dacă am unde să stau şi unde să mănânc. Încep să înțeleg dificultățile ce mă aşteaptă; aici nu se vorbeşte decât *hindi*, limbă din care nu înțeleg mai mult de o jumătate de duzină de cuvinte. Ştiința mea pe *bengali* şi sanscrită nu mă ajută. Englezeşte nu ştie nimeni din gloată. Ne înțelegem cu multă bunăvoință, eu împletind *urdu* cu *bengali*, ei reducând *hindi* la rădăcinile sanscrite. Accept invitația călugărului sikh. Poposesc un ceas în *mandir* (templu), unde mi se aduce belşug de apă şi să mă spăl şi delicioase mâncări de Hindustan cu rodii, banane şi migdale. Migdalele sunt aici simbolul găzduirii, al reverenței, al dragostei divine. Discipolul aduce migdale maestrului spiri-

tual şi acesta îi dăruieşte – din însuşi darul lui – o mână de migdale; iar dacă e discipol favorit, *guru* curăță cu îngrijire o migdală şi i-o dă direct în gură. Acesta e semnul suprem al dragostei învățătorului.

Îndată ce sfârşesc de vizitat *ashram*-ul, chem doi pierde-vară din şosea ca să-mi poarte bagajele şi mă îndrept către *dokbungalow*. Paznicul e fonf şi hindi ajunge pentru mine o taină cu şapte lacăte. Nici o boabă englezeşte, dar îmi aduce regulamentul *bungalowului*, din care înțeleg că trebuie să am permisie de la „Inginerul Districtului"ca să pot ocupa o cameră. N-am niciun permis. Paznicul explică, repetă şi în cele din urmă înțeleg că trebuie să telegrafiez domnului inginer. Las bagajele în tindă şi pornesc spre oficiul poştal – o dugheană cu gratii – ca să telegrafiez şi să cer permis; răspuns plătit, se înțe-

lege. Mulțime de trecători, călugări, femei şi vagabonzi mă înconjoară, urmându-mă hipnotizați până la gardul de sârmă al *bungalowului*. Paznicul descuie una din camere – acele odăi albe, simple şi fermecătoare, cu tindă largă şi chaise-longue, aşa cum sunt pretutindeni în Himalaya, pentru uzul funcționarilor britanici şi peregrinajul cu bagajele după mine ia sfârşit.

Se înserează: seară pripită, cu lună – umbrele stejarilor imenşi, Gangele alb la capătul grădinii. Pustiu. Paznicul e în coliba lui atât de departe încât strigătele mele din prispă nu-l turbură. Câteva vaci, un câine, doi nepoți, un foc – peisaj ciobănesc –, dacă n-ar fi umbra junglei de cealaltă parte a Gangelui, şi atmosfera intraductibilă a Himalayei revelată în orice foşnet, în stele, în tăcerea ce se pogoară neştiut în suflet până ce îl stăpâneşte.

Sunt singur în bungalow. Încep să mă plimb în curtea nesfârşită, o margine fiind şoseaua, cealaltă malul înalt al Gangelui. Malul e mai degrabă o râpă cu bălării şi veverițe, pietros şi supărător. Gangele e fermecat de lună; se zbate în ochiuri şi capcane brumării, se întinde lac, şuvițe, ramă de oglindă, trece de albia fără plajă cu muntele răsturnat de cealaltă parte, apoi se îngustează în chei şi poleiala i se pierde în junglă.

Mă latră câinele şi paznicul vine alergând; ghicesc că locul e plin de şerpi, căci cuvântul e acelaşi: *sarpa*, şi paznicul îl strigă ostil până ce îl înțeleg. Peste tot sunt şerpi, în acest ceas de seară. Mă întorc la bungalow. Linişte şi apoi, deodată, liniştea e deşirată de clopotele templelor; clopote cu ecou scurt, cristalin, fără melancolia bisericilor ortodoxe, fără solemnitatea catedralelor: ritm de

alarmă, ciocănele bătute sincopat, crescendo, oprite brusc, ecoul gâtuit de mâini îmbrăţişând clopotul.

Mai toate casele, în Rishikesh, sunt *ashram*. Unele din ele mari cât o cazarmă, zidite în cărămidă brună, cu sute de odăi pentru vizitatori; altele asemenea vilelor albe, cu terase vaste coborând în amfiteatru spre şosea. Oricine poate afla găzduire în camerele goale, iar hrană de la *cherta*, bucătăriile ashramelor. Sunt aproape o mie de odăi, numai în Rishikesh, pentru găzduirea vizitatorilor, dacă ei sunt *yatri*, adică veniţi cu intenţii religioase. Din aprilie până la sfârşitul lui octombrie, categoriile de *yatri* abundă pretutindeni şi congestia ajunge câteodată atât de mare, încât nu se găseşte loc de dormit nici în curte. Inutil de adăugat că în timpul *Kumbh-Melei* din Hardwar, – când se adună până la trei-patru mili-

oane de pelerini şi *yatri* – Rishikeshul atrage toţi aceşti vizitatori şi corturi se întind pe mile întregi în junglă sau pe malul Gangelui. Atunci se ridică sute de colibe şi adăposturi din trestie de bambus iar după plecarea pelerinilor întregul *camping* prezintă un aspect dezolat sau pustiu, de tabără devastată.

La Hardwar vin oamenii pentru temple şi scăldătoarea sacră; la Rishikesh, retrăite milenară, e paradisul eremiţilor. Donaţii se fac anual din toate colţurile Indiei pentru întreţinerea asceţilor, *brahmacarin*-ilor, *saddhus, pandits, swamis, nagas*, şi în general a oricărui suflet religios. Hrana e puţină – turte de secară, cartofi fierţi şi acel inevitabil terci vegetal, *dhol* – şi fiecare *saddhu* trebuie să şi-o cerşească, de două ori pe zi, ducându-se la o *chetra* pentru turte, la o altă *chetra* pentru cartofi, la o a treia pentru *dhol*. Astfel că mândria

şi convențiile societății pe care a părăsit-o, se macină prin umilirea zilnică. Numai când un *saddhu* e bolnav, i se îngăduie lapte, iar la festivaluri, fiecare primeşte dulciuri şi fructe. Majoritatea, fireşte, sunt dăruiți de *yatri*, în „sezon” cu pânză pentru robele galbene, cu zahăr pentru ceai şi gologani de nichel, pe care *saddhus* îi păstrează pentru a agonisi un pelerinaj la Benares sau Puri. În tot districtul nu se ucide nicio vietate, nimeni nu mănâncă ouă, iar Gangele e plin de peşti colosali pe care ermiții îi hrănesc cu firimituri. Şi totuşi nimeni nu e bolnav, nici slăbănog; sunt *naga* ce umblă zilnic douăzeci de kilometri prin pădure, sunt *saddhu* care se deşteaptă înaintea zorilor şi citesc voluminoase tratate sanscrite până seara – şi toți aceştia trăiesc în acelaşi regim vegetal de zeci de ani. Mulți din ei, însă, practică *Hatha Yoga*, prin care se

obține o frăgezime perpetuă a țesuturilor şi o elasticitate a oaselor ce prelungeşte prodigios tinerețea; iar alții cunosc anumite rădăcini care uşurează eliminarea toxinelor produse de procesele asimilatorii şi, în acelaşi timp, descarcă remarcabile cantități de energie mintală.

Bazarul e acelaşi ca al oricărei populații din Nordul Indiei, dar e mult mai curat, pietruit şi măturat. Se găsesc dulciuri, gogoşi, trestie de zahăr, fructe de Peshawar; apoi pânză, cuverturi, pături şi vase de alamă pentru uzul călugărilor. Acei *yatri* cu dare de mână, înainte de a porni pentru *darsan* (vizita personajelor proeminente din retraite), se aprovizionează din bazar, căci eticheta cere ca nimeni să nu se apropie de un *saddhu*, cu mâna goală. Chiar cei mai săraci se învrednicesc să cumpere de câțiva gologani zahăr, alune,

migdale şi le oferă călugărilor cu toată ceremonia respectului către *saddhu*. Bazarul e pitoresc, dimineţile, când eremiţii în robe galbene şi portocalii se coboară să-şi ia baia, înainte ca cel dintâi convoi de *yatri* să ajungă la Hardwar. Maimuţele se întâlnesc pretutindeni, pe terase, pe streşini, pe străzi. Cu cât ne urcăm spre munţi, cu atât sunt mai sălbatice, mai diforme şi începe să se observe bine organizarea lor în triburi.

Se întâlnesc prin bazar curiozităţile oraşelor sfinte orientale. Un om îmbrăcat în roşu şi spoit cu cenuşă pe faţă, cu semnele sectei shivaite pe frunte, poartă un templu cu el, un *mandir*, acoperit cu pânză roşie. Un drug pe umeri şi la ambele capete povara templului, cu capişon de pânză. Omul sună un clopoţel, strigă *mantras*, se opreşte în faţa fiecărei dughene şi ca-

pătă ceva în farfuria de alamă.

Altul stă pe o terasă cu ochii înfipți în soare. Poate e orb, căci ziua întreagă o petrece în acel extaz optic, urmărind cu pupilele căscate globul de flăcări. Sunt mulți *naga*, asceții-goi, care își acoperă trupul cu cenușă și-și lasă părul să crească plete. Dar în Rishikesh, loc ferit de exaltări religioase și de degenerescența mistică a Sudului, această clasă de asceți rătăcitori nu sunt prețuiți. Niciun soi de exaltare sau extrem zel religios nu e apreciat în Rishikesh.

Sadhana înseamnă aici solitudine, meditație, puritate și echilibru. Pe orice drum se ajunge la Dumnezeu, îmi spune un *swami*, dar cel mai sigur drum e și cel mai simplu. Omul ignorant a născocit „dificultatea găsirii lui Dumnezeu". De ce să fie greu să-l găsesc, dacă e în mine, dacă e chiar sufletul meu? Așa spune *swami*...

SWABGA-ASHRAM

Se află pe malul stâng al Gangelui, la două mile de Rishikesh, *ashram* fără pereche, întâmpinând fluviul ce ajunge înspumat şi cu mirosul gheţarilor, aşa cum trece de cheile Lakshmanjula. La început nu vezi decât templul alb, sanctuar al lui Shiva, şi câteva căsuţe ascunse printre pomi. Gangele e larg aici, lărgit între coasta de munte invadată de junglă şi plaja ţărmului stâng, plajă cu nisip argintiu pe care se plimbă în înserat eremiţii. Două bărci poartă trecătorii din *ashram* pe cellalt mal înapoi.

Barcagii sunt toţi bărbaţi de munte, voinici, destoinici; ei nu primesc bacşiş, căci sunt plătiţi de *mahant* (superiorul ashramului). Când bărcile sunt amân-

două pe cellalt mal trebuie să chiui, ca să te audă unul din barcagii, şi să treacă Gangele.

Soarele bate din plin apele. Munți de amândouă părțile. Gangele curge, curge, iar în Swarga-Ashram se deapănă aceeaşi viață calmă, monotonă, concentrată, a mânăstirilor indiene. Sunt stânci mari cât malul răsturnat, stânci negre printre care apele se odihnesc în lacuri. Plaja e mărginită de o dună de cactuşi, apoi începe pădurea străbătută de liane lemnoase, unele elastice, altele aspre cu ghimpi, adăpostind vegetația aceea prodigioasă a junglei, muşchi şi ramuri, arbuşti şi spânzurători verzi şerpuind în vânt. Lianele se împletesc pretutindeni, deşi călugării le retează pentru netezirea potecilor, şi deşi oamenii din Lakshmanjula vin de le culeg pentru foc, în fiecare toamnă. Pădurea nu e bătrână, e mai de grabă avangar-

da codrului ce coboară din munte, dar e deasă, plină de veverițe, de şerpi, de păuni şi de pisici sălbatice. Toamna, când seacă izvoarele în munte şi se răreşte jungla, şacalii vin până la marginea ermitajului, după hrană. Le aud, nopțile, urletele penibile şi solitare şi cu cât înaintăm în toamnă, cu atât vin mai aproape. Iar prin peşterile din vecinătate se întâlnesc adesea tigri şi pantere, coborând din munți dinspre Pauri. Noaptea ei vin să bea apă din Gange, dihănii de lumină în bătaia lunii, domni netulburați în ținutul în care nimeni nu ucide.

...Cobor în Swarga-Ashram ca să caut un *Swami* despre care am auzit încă din Delhi, *Swami Shivananda*, de şapte ani în acest ashram. Întreb de el într-o farmacie *ayurvedică* şi un omuleț bătrân se oferă să mă conducă. Omulețul

e în pragul renunțării; a venit să-şi caute locul „meditației din urmă". S-a hotărât să lase familie, feciori şi afaceri, pentru care şi-a risipit viața în muncă zadarnică şi păcate negre. Bătrânul îşi destăinuie viața cu o înmărmuritoare spontaneitate, încheind că viața de familie e o mistificare, că societatea e plină de păcate şi ilustrându-mi pesimismul său cu adorabile scene intime. Pe când era încă tânăr, a călătorit mult în Persia, Afganistan şi Arabia şi a împrumutat pretutindeni obiceiurile țării, mâncând carne de berbec, bând zdravăn şi culcându-se cu trei femei pe noapte, după obiceiul arab. La Basra a întâlnit prostituate romănce şi trecutul, înviind în sufletul lui pocăit, îl face să plângă. Ne oprim din drum ca să-şi potolească plânsul. Un cârd de maimuțe se coboară din pomi şi ne înconjoară, socotind că ne-am oprit ca să le dăm

alune...

Găsim pe Swami Shivananda în *Kutiarul* său pe malul Gangelui, împreună cu un bărbat cu ochi focoşi, impozant, amintindu-mi figura lui Rudolf Steiner, Swami Advaitananda. Acesta din urmă e doctor în drept de la Londra, a călătorit în toată Europa, a citit mult, ajunsese o poziţie socială de invidiat şi a lăsat toate ca să-şi dedice restul vieţii meditaţiei în singurătăţile himalayene. Swami Shivanada, om din Sud, e înalt, spătos, negru şi fericit ca un franciscan urmând *sadhana* vedantină, râzând mult, îşi câştigase prietenia europenilor de seamă din Singapore, unde a practicat medicina zece ani. La treizeci şi cinci de ani i-a murit soţia şi un copil. Atunci a lăsat toate şi a pornit pe jos, dormind pe marginea drumurilor, mâncând gunoaie, cerşind

din poartă în poartă – din Singapore în Himalaya. A fost bolnav doi ani, reumatism şi malarie, dar s-a vindecat prin practicile yoga. Acum e fericit, căci pentru el nu există nici durere, nici moarte, nici despărțire, pentru că dualismul e aparent, iar singura realitate este Brahman-âtman, sufletul, unul şi acelaşi în om şi în Cosmos. Vechi motiv upanishadic, dar surprinzător când îl întâlnesc realizat şi rodit în sufletul unui om de ştiință din secolul XX.

Al treilea *swami* cu trecut social glorios e Swami Narayan, într-un *Kutiar* de piatră albă, chiar alături de templu. El a fost judecător în Gwalior şi, cu cinci ani înainte de pensie – care trebuia să fie cam douăzeci de mii de lei lunar – a renunțat la tot şi a venit în Rishikesh. De atunci a zvârlit hainele, acceptând numai un cache-sexe, şi cu tot gerul din ianuarie, Swamiji a umblat până la

Badrinath, în ținutul zăpezilor veşnice. Doarme pe lemn, se deşteaptă înaintea zorilor şi se scaldă în Gange, apoi se cufundă în *sadhana*.

Nimeni nu ştie pe ce drum a apucat Swami Narayan, pentru că el e legat de jurământul tăcerii, singurul cuvânt pe care îl pronunță fiind mantra „Om!”, salut pe care îl adresează oricui, salutând pe Dumnezeul pe care îl vede în oricine.

Swami Advaitananda e fericit că m-a întâlnit, ca să-mi expună o foarte isteață paralelă între Bergson şi Bradley, pe deoparte, şi Shankara vedantinul, de alta. Swamiji e la curent cu mai toată filosofia modernă, pe care o citeşte în traduceri englezeşti, şi disprețuieşte practicile sau devoția în care sunt antrenați majoritatea eremiților, socotind că singura cunoaştere metafizică, *reală*, efectivă, e de ajuns pentru mântuirea

omului.

Swami Shivananda îmi dă fructe într-o farfurie de aluminiu. *Kutiarul* său: o cămară în mijlocul unei grădini, un pat, o poliță cu vase, câteva piei de leopard şi tigru şi două lăzi cu cărți.

Cât de simplă şi plată ar fi conversația, se desprinde din cuvintele lui *swami* o forță indiscutabilă, o înălțime spirituală manifestată în toate pornirile şi prin toate sfaturile. E aproape un magnetism, o magie, căci ochii celui inițiat în yoga capătă un luciu metalic, hipnotic, priviri pe care nu le poți situa, dar pe care le simți statice, dominante, reci. Swamiji disprețuieşte, ca mai toți în Swarga-Ashram, „puterile" yoghinice, acele exhibiții incerte şi oculte atât de discutate în Vestul superstițios. Yoga lor e disciplină personală, cură a trupului şi agent de circulație în puhoiul mental, asistent imaculat şi puter-

nic în exercițiile de concentrație, meditație şi *samadhi*. Iar cu cât disciplina e mai bine realizată, cu atât discipolul ajunge mai tăcut, mai retras. În cele din urmă, după ani de practică, *sadhana* cere ca el să părăsească orice societate – şi eremitul se retrage spre Tibet. Peşterile din acest ținut sunt pline de asemenea călugări, ce trăiesc din rădăcini şi petrec zilele într-o meditație intransmisibilă, care poate fi simplă aromeală (cum ne place nouă, europenilor, să credem, dar care poate fi, de asemenea, una din acele spețe de extaz static, de posesiune metafizică, contemplații pierdute în Europa odată cu alexandrinii[39]).

Aşa, de pildă, Swami Purnananda din Rishikesh nu doarme niciodată. Nopțile

---

39 Vezi cartea noastră: Yoga Essai sur les origines de la mystique indienne.

lucrează, gândeşte, iar ziua îşi învață ucenicii sanscrită şi filosofie religioasă. După miezul nopții, până în apropierea zorilor, rămâne într-o poziție ciudată, într-un fel de transă yogică, în care se spune că posedă calități profetice, claire-voyance, claire-audience; dar despre aceasta nu ştiu nimic. Fapt e că transa durează numai două ceasuri şi după ritmul respirației cu greu aş crede că doarme.

Mai mult, la deşteptare Swami se dovedeşte a fi soluționat probleme filosofice puse de discipoli sau chiar simple chestii cotidiene. Deşteptarea e sunetul de clopot ce se aude pe tot malul Gangelui, la trei de dimineață. Sunt clopotele templelor şi sanctuarelor, veghe oarbă în noapte, şi e semnul meditației. Se spune că, la acest ceas, fiecare făptură fiind adormită, Krishna se coboară din cer ca să împartă pomeni săracilor,

să mângâie pe cei năpăstuiți, să apere pe cei slabi. În restul timpului, oamenii şi zeii poartă de grijă pământului, dar la trei din noapte somnul i-a cuprins pe toți. De aceea se coboară Krishna din cer, nevăzut, umil, dăruind săracii.

Iar călugării sunt săracii Domnului şi rugăciunea sau meditația lor dinaintea zorilor e blagoslovită...

...Cel dintâi apus de soare în Swarga-Ashram, cu *swamiji* îndreptându-se spre locuința superiorului *(mahant)*. Gangele e însângerat, munții par de purpură, o lumină stranie se strecoară în această vale himalayană, pierdută de lume.

Hotărându-mă să petrec iarna în acest ermitaj, trebuia să cer îngăduința *mahant*-ului. Mi-o dă cu bună inimă, fără să mă întrebe de religie, de naționalitate şi de bani. Trebuie să respect,

însă, legea ermitajului: să lepăd hainele europene, să-mi acopăr trupul cu o robă galbenă sau cu două fâşii albe (semnul studentului, *brabmacarin)*, să umblu în sandale şi să fiu vegetarian. Toate acestea le fac bucuros, căci sunt obosit de vestmântul meu, care atrage atenția, şi obosit de pantofii pe care trebuie să-i descalț la fiecare uşă, să-i încalț ca să traversez curtea şi să-i descalț iar în pragul sanctuarului...

A doua zi mi-am adus din Rishikesh bagajele, am măturat *Kutiarul* dat de *mahant* – cămară solitară cu prispă de ciment şi umbra „pomului lui Shiva", cu un pat de lemn şi o lampă – mi-am încuiat pentru mult timp hainele şi, înfăşurat în cele două fâşii albe, m-am coborât să mă scald în Gange. Douăzeci de paşi printre stânci şi Gangele curge, curge. Ape verzi, reci, cu mireasma tare a zăpezii...

…Au trecut două luni de când m-am statornicit în Swarga-Ashram şi multe lucruri noi am aflat, multe mai am de scris în aceste memorii. Dar pe nimeni n-am întâlnit care să ştie unde se află *Agarttha*…

VIAŢA ERMIŢILQR ÎN SWARGA-ASHRAM

…Bat a doua oară clopotele. E dimineață, dar soarele nu se vede încă, căci răsare de cealaltă parte a munților. Ciori şi păuni; croncănit monoton şi strigătul acela aspru, metalic, deşteptător, al păunilor sălbatici. Jungla e rece şi proaspătă, după vântul de noapte. Gangele cu acelaşi parfum tare al zăpezilor topite.

Ermiții se coboară, în robele lor portocalii pe plajă pentru baia de dimineață. Plonjează complet de câteva ori, cu degetele astupându-şi urechile şi nările, repetând *mantras*. Îşi spală apoi robele, le întind pe stânci ca să se usuce şi se retrag în *kutiarele* lor. A doua oară apar când se aude ciocănitul de la *chetra* şi

pornesc pe cărări, desculți sau în sandale de lemn, cu vasul de alamă al cerşetorului, cerşind hrana. Ei mănâncă cu degetele, ca orice indian, fără să vorbească, uzând numai de mâna dreaptă, căci hrana e ofrandă zeilor din trup şi masa e mai degrabă un ritual. Mâna stângă o reazemă de pământ, şi e socotit o gravă impolitețǎ, în toată India, dacă un oaspete atinge ceva cu mâna stângă în timpul mesei. Restul hranei se aruncă sau se dă vacilor; nimeni nu poate atinge un rest alimentar. Când masa e sfârşită, ermiții se coboară pe plajă şi-şi spală fața, gura şi mâinile. Nu există norod mai curat decât indienii. Baia zilnică e considerată nu necesară, ci indispensabilă. Majoritatea iau două băi complete, în fiecare zi. Înainte şi după mese, îşi spală atent mâinile şi fața, iar după fiecare act impur, de orice natură, repetă abluțiunile

matinale. Fireşte, sunt şi exagerări, printre „ortodocşi”. Ei se îmbăiază şi îşi schimbă hainele după fiecare vizită în străini şi nu acceptă să mănânce decât cu bărbați din aceeaşi castă. Dacă, umblând pe stradă, *umbra* unui „sudra” îi atinge, se întorc din drum şi se îmbăiază, socotindu-se impuri…

Swarga-Ashram e asemenea acelei mănăstiri din Rabelais, unde „fiecare poate face ce vrea”. Nu sunt obligatorii nici serviciile religioase din templul lui Shiva, unde se împletesc ghirlande de florii roşii în fiecare seară. Locuiesc aici peste o sută treizeci de *saddhu*, iar la templu nu vin niciodată mai mult de doi, trei. Nimic nu e obligatoriu pentru cel ce a renunțat definitiv la datoriile lumii. Dumnezeul lor e unul şi acelaşi, dar fiecare îl numeşte după vrere. Unii îl cheamă *Narayan*, alții, *Shiva*, alții *Shankara* şi sunt anumiți *saddhu* care

se mulțumesc cu acea *mantra* divină, *Om*, simbolizând impronunciabila prezență a divinului, oriunde. Când se întâlnesc, urarea lor e aceeaşi: *Om! namo Narayan! (Om!* respect lui Narayan!). Dar dacă se află că vreunul adoră pe Dumnezeu sub numele de *Shankara*, când ceilalți *saddhu* îl întâlnesc, îl întâmpină cu numele: *Shankara! Shankara!*

Vecinul meu e un *naga* (ascet gol) din Punjab, voinic, frumos şi sfânt. El nu cunoaşte nici teologie, nici morală, nici metafizică. Nu cunoaşte nici sanscrită, dar îmi spune că Dumnezeu ar fi cu adevărat meschin dacă s-ar releva numai celor care cunosc sanscrita. *Naga* al meu nu practică o asceză violentă, ci se mulțumeşte cu o simplitate firească, petrecând zilele în lectura acelei imense *Bhagavata Purana* şi în pronunțarea aceluiaşi cuvânt, *Shankara*. Când îl în-

treb despre mântuirea sufletului său, îmi răspunde că însuşi rostirea numelui divin e destul pentru a fi mântuit. Nopțile, însă, el practică yoga respirației *(pranayama)*, şi adesea m-a invitat în coliba lui, după ce răsar stelele, ca să mă învețe această terifiantă tehnică, prin care se prelungeşte conştiința în somn, în somnul fără vise şi chiar în catalepsia nudă. Metoda lui e cea bine cunoscută a şcolii *Hatha = Yoga*, aşa cum se practică în Himalaya şi în Tibet. Îşi înfundă urechile cu ceară, ia o poziție stabilă *(asana)* cu picioarele încrucişate, cu şira spinării perpendiculară (în aşa fel încât plexurile sacru, prostatic, solar, cardiac, faringian şi cavernos să coincidă pe aceeaşi linie mediană începând din *muladhara* şi sfârşită în *sahasrara)*, cu mâinile într-un echilibru indiferent pe genunchi, cu ochii închişi dar cu vederile concentrate în acel

„plex subtil” *(ajna = cakra)* situat între sprâncene şi etmoid.

După ce obţine concentrarea necesară *(pratyahara*, adică anihilarea activităţilor periferice ale simţurilor), o saturează prin repetarea mentală a mantrei *Om* – şi începe ritmarea tot mai lentă a respiraţiei, distanţând tot mai accentuat aspiraţiile până ce ajunge la o aspiraţie în intervalul de patru secunde. Corpul capătă o imobilitate rigidă, câteodată cataleptică, şi se poate constata după ritmul respiratoriu că ascetul doarme, în sensul că toate activităţile senzoriale şi mentale sunt suspendate. În această stare, liberat de obstacolele conştiinţei diurne, treze, *naga* explorează acea inaccesibilă zonă a somnului. De altfel, practica *pranayama* nu-şi are alt rost în afara aceluia de a transmuta conştiinţa veghei în zone care, normal, sunt subconştiente sau incon-

ştiente... Când părăsesc coliba, *naga* păstrează aceeaşi poziție de statuie; niciun muşchi nu tresare şi se pot observa precis etapele respirației ritmice, începând cu umflarea porțiunii inferioare a plămânilor prin retragerea diafragmei, apoi a părții mediane prin ridicarea sternului şi, în sfârşit, a părții superioare prin îndoirea arcului toracic, aşa cum se află în orice trai de *Hatha = Yoga.*

...Libertatea ermiților se întinde nu numai la generalitățile devoționale, ci şi în orice conduită personală. Fiecare poate face ce vrea, se roagă îi place şi respectă credințele oricui. Nimeni nu manifestă acea atitudine definitivă a occidentalilor, că el singur a găsit adevăratul Dumnezeu şi oricine altul e un eretic. Nimeni nu încearcă să convertească (acea superstiție semită a mono-

teismului intolerant şi prozelit). Discuțiile lor sunt asupra lui Brahman, Dumnezeul Unul, Imanent în întreaga creație şi totuşi transcendent ei pentru că e imuabil, necalificat şi indeductibil prin relații. Cărțile lor sfinte sunt: *Bhagavat-Gita, Upanishadele, Imitația lui Christos, Brahma-Sutra*, cu comentariul lui Shankara şi *Yoga-Sutra* a lui Patanjali. Dar ei nu citesc toată ziua, ci meditează, practică şi actualizează spiritualitatea revelată în acele cărți. Mai tot timpul rămân închişi în *Kutiarele* lor, rugându-se; dar rugăciunea nu e întotdeauna devotată, nu e religioasă în sensul creştin al termenului, ci mai degrabă un exercițiu spiritual de purificare interioară şi atletică metafizică. Fireşte, nu toți sunt filosofi, dar mai toți gândesc cu mijloacele lor proprii. Câteodată, gândirea lor e mediocră, monotonă şi pedestră, urmând tiparele

Gitei sau ale literaturii populare religioase, exprimând până la saţietate acelaşi motiv al identităţii foncieare *Atman-Brahman*. Discuţiile cu asemenea *saddhu* sunt obositoare şi sterile, dar nimeni nu poate spune până la ce punct au realizat acel adevăr banal şi până la ce punct „dogma” lor rămâne simplă formulare de vacuităţi.

Ceea ce e surprinzător, însă, e indiscutabila lor sinceritate şi toleranţă fără margini pentru orice crez, de oriunde. Chiar cei mai mediocri *saddhu* sunt întotdeauna însetaţi să asculte despre Isus Christos, Sf. Francisc, Kabir, Guru Nanak, şi oricare alt *guru*, cum numesc ei pe trimişi. De cum m-am stabilit în *Ashram*, ei au venit să mă întrebe asupra creştinătăţii şi le-au plăcut atât de mult povestirile cu Fra Lorenzo (din „Floricelele” franciscane) şi câteva din legendele pioase medievale, încât m-au

rugat să le repet, în fiecare zi. Ei toți socotesc pe Isus Christos fiul lui Dumnezeu şi îl numesc „Lord Iesus”, aşa cum au auzit pe misionari. Dar aceasta nu-i împiedică să considere pe Buddha, Krishna şi alți profeți, egali lui Isus. Ei nu pot accepta limite şi zone geografice în manifestarea divinității. Spiritul lor pantheist e patent chiar în cele mai simpla afirmații metafizice. Dar roadele sunt emoționante. Un bătrân *saddhu*, meşter neîntrecut în vorbirea sanscrită, în cea dintâi zi a întâlnirii noastre m-a îmbrățişat şi a început să plângă, spunându-mi: „toți suntem Unul!” Ei sunt izbăviți de acea curiozitate insuportabilă a europenilor asupra cultului şi nimeni nu m-a întrebat până acum dacă sunt protestant, anglican, catolic sau ortodox. Odată am ispitit pe un *swami* întrebându-i dacă, pentru a cunoaşte pe Dumnezeu, e necesară inițierea în

hinduism. El s-a mirat mult de o asemenea întrebare şi mi-a spus că nicio convertire nu e necesară, iar dacă iubesc hinduismul pot accepta idealurile sale, şi nimic mai mult. A adăugat, însă, că dacă dragostea de hinduism e sinceră, aceasta probează numai un singur lucru: că în precedenta-mi existență am fost indian…

Ei spun: „toți suntem Unul!” şi, ceea ce e important, pun necontenit în practică această afirmație. Se ajută unul pe altul, se despersonalizează în fața prietenilor şi practică *seva* (serviciu). Un *swami*, aproape bătrân, e celebru prin conduita lui. Niciodată nu lucrează pentru sine, deşi lucrează ca un salahor, zi şi noapte. Spală *Kutiarele* vecinilor, spală rufele pentru cei bolnavi, face ceai pentru oricine, aprinde lămpile, e mesagerul tuturor şi e de o modestie şi umilință franciscană. Câteva zile după

stabilirea mea la *Ashram*, a venit şi a răsădit o tufă îmbobocită în fața ferestrei, ca să mă deştept dimineața cu bucuria acelor flori întâmpinându-mi ochii. O dată am întovărăşit la Brahmapuri, câteva mile în junglă, în susul Gangelui, o Miss venită să viziteze Swarga-Ashram. Se aflau acolo multe peşteri şi într-una din ele am întâlnit un *Saddhu* din Malabar, căruia nu ştiai ce să-i admiri mai mult: învățătura sau sfințenia. Ne-am aşezat pe nisipul rece al peşterii şi deşi noi venisem să învățăm ceva de la el, el a început să ne întrebe. Ne-a arătat *Confesiunile* lui Augustin şi a întrebat pe acea Miss dacă a citit *Imitația lui Christos*. Aflând că nu, a sfătuit-o blând: „citeşte-o, Mamă, pentru că e una din cele mai mari cărți ce s-au scris pe acest pământ”... Am roşit atunci, încă o dată, pentru înfumurarea şi păcatele albilor care au ve-

nit să convertească Asia.

PEŞTERILE DIN BRAHMAPURI

...Pe atunci era octombrie, zilele calde şi jungla deasă, cascade verzi prăvălite luxuriant din coaste către albia îngustă a Gangelui. Am pornit cu Swami Shivanada şi un alt *saddhu*, Dayananda, în zori, pe poteca inundată de tufe, pe malul de sus, spre Lakshmanjula. Am trecut podul suspendat deasupra cheilor în care spumegă, albastru, Gangele şi apoi, printr-un câmp de flori, sus pe platou, ne-am afundat în junglă. Poteca se pierdea sub ierburile acelea prodigioase, reptile cu frunza lată, liane târâtoare care-şi au rădăcinile în mal şi lujerii în codru, frânghii umede, vii, senzitive, care se tânguiesc călcate şi izbucnesc de sub picior aseme-

nea omizilor. Arareori vedem soarele în valurile acelea verde-întunecat; îl zăream la răstimpuri în vârf de arbore necunoscut, prin spărturi de cer albastru, zeu incandescent şi plutitor în zarea înşelăciunilor. Poteca şerpuia dezordonat, acum printre bolovanii unui pârâu secat, acum pe sub trunchiuri căzute, uriaşi în giulgiu verde. Moartea vegetală nu lasă impresia aceea deprimantă a toamnei sau crepusculul, ci era un dar al prea plinului vieții, o bucurie a materiei ce se schimbă, palingeneză şi sacrificiu; dans. Iar eu eram fermecat de magia aceasta a ritmului veşnic şi strigările cenuşii schimbate în lujere cu floare albastră le auzeam, şi de pretutindeni mă loveau miresme tari, nude. Umblam toți cu pasul omului intoxicat de junglă, cu respirația amețită de mierea parfumului necunoscut. Pădurea de bambuşi a fost oa-

za simplicității după babilonul de miresme şi forme. Covorul de frunze era aci sobru şi uscat, iar ramurile bambuşilor porneau zvelte, fără imaginație, improvizând un cort imens prin pânza căruia lumina se filtra supusă şi plăpândă ca un august în Anglia. Umblam şi noi mai agale, fiecare cu amintirile noastre, îmblânziți şi împuterniciți în acelaşi timp prin făptura domestică a bambuşilor.

Am ajuns întâi la coliba unui *brahmacarin* nepalez, un bărbat aproape bătrân, pe jumătate gol, care-şi durase o gospodărie ciudată, numai bananieri, portocali şi tufe de *bang*, ale căror frunze fierte sau fumate într-o *huka* de lemn produc o toropeală mult gustată de *saddhus*, căci se spune că facilitează concentrarea mentală şi clarifică meditația. Brahmacarinul ne dăruieşte banane şi lămâi, apoi ne arată culturile

lui de plante medicinale, de care eram cu deosebire interesat. Ştiam deja de o plantă care produce o terifiantă căldură internă, uzată de Swami Narayan, acel *naga* care a luat „jurământul tăcerii” de atâția ani şi înfruntă un ger sălbatec numai cu o zdreanță cache sexe. Şi chiar în drum spre Brahmapuri, călăuzele mele mi-au arătat anumite rădăcini-bulb pe care pustnicii le folosesc drept hrană şi tonic. Numele acestor bulbi e „fructul rishilor”, dar în timp ce un *swami* ordinar nu cunoaşte decât o specie, sunt alții care cunosc cincisprezece, şaisprezece, unele din ele cu puteri miraculoase. Secretul e greu de arătat, iar experiența e primejdioasă, căci majoritatea rădăcinilor-bulbi sunt veninoase. Brahmacarinul nepalez mi-a arătat însă o cultură de „frunza lui Brahma”, o plantă scundă, cu frunze mici şi rotunde, cu gustul medicinal.

Planta aceasta e renumită prin însuşirile ei de fortificarea nervilor. Surmenajul, excesul de concentrare şi chiar unele boli care slăbesc creierul – sunt admirabil combătute prin „frunza lui Brahma”. Ea e cunoscută de mii de ani în farmaceutica Ayur-Veda, iar de curând a fost adoptată de „Bengal Pharmaceutical Vorks” din Calcutta.

Brahmacarinul îmi arătă, apoi, un arbust al cărui suc vindecă muşcăturile de scorpion, apoi o specie de *canapis* care produce o intoxicație asemenea opiului şi alte numeroase plante şi insecte uzate de medicina ayurvedică. În acea noapte, în coliba din Brahmapuri, notele mele se adunau prodigios însemnând taine din ştiința botanică şi farmaceutică a sihaştrilor himalayeni. Multe din plantele culese le-am experimentat fie personal, fie în spitalul din Laksmanjula. Odată am furat *bang* şi

îmi amintesc că am avut o noapte vertiginoasă, căci sensul spațiului se deplasase şi mă simțeam atât de uşor, încât de câte ori voiam să mă întorc pe o parte, cădeam din pat... *Bang* are o curioasă însuşire de a concentra şi adânci gândul, orice gând care domină conştiința în momentul intoxicării. Fireşte, dacă e un gând religios – cum se presupune – meditația e perfectă. Îmi amintesc însă, că avusesem în acea seară o discuție literară cu un vizitator în *ashram* şi noaptea mea a fost plină de coşmare...

Am coborât apoi pe malul Gangelui ca să căutăm peştera unui naga, ascet gol. A trebuit să suim şi să coborâm stânci bătute de soare, pe care se încălzeau şopârle mari şi şerpi de nisip, până ce am descoperit stânca din mal în care se afla peştera ascetului. Soarele ardea neîndurat şi noi suiam pe trep-

te improvizate, ajutați de o frânghie ce atârna din gura peşterii. Am început a striga: *Om! Om! Namo Narayan!* şi ascetul a deschis ferestruica de lemn ce astupa gura peşterii. Era tânăr, palid de înfrânări fără număr, slăbit de arşița ce încingea peştera şi zăpăcit de lumină. Cu desăvârşire gol, cu plete strânse coc în creştet, a venit în gura peşterii să ne vadă. Călăuza mea îmi spune că peştera e plină de şerpi. Încep a descoase pe ascet în sanscrită şi aflu că a fost *pandit* şi studiază acum comentariul lui Vachaspati Misra la *Vedanta = Sutra = Bhashya* a lui Sankaracharya. Nu vorbeşte o sanscrită excelentă, dar îmi arată cărți şi manuscrise, printre care un Kalidasa cu comentariul lui Malinatha, admirabil transcris în cerneli negre şi roşii. Vorbeşte stins, cu ochii ofiliți de întunerec. Se minunează că vin atât de departe,

dar refuză o discuție filosofică, fie pentru că mă socotea un *mleccha* (barbar), fie pentru că era ostenit de vorbire. Ne coborâm jos, asudați şi năruiți de arşiță. Gangele se rostogoleşte albastru printre stânci, un albastru neobişnuit de viu. Pornim iarăşi pe plaja ruptă de stânci gigantice şi micul nostru grup marchează cele dintâi dâre umane pe nisipul necălcat decât de maimuțele coborând să bea din apa Gangelui...

Ajungem la Brahmapuri. O singură colibă din trestie de bambus, solid durată pe un fundament de pietriş, cu două pâraie coborând în ambele coaste. *Swami* care locuieşte vorbeşte perfect bengali, pentru că maestrul său spiritual a fost un bengalez pustnicit în aceste părți ale Himalayei. Îi ascult povestea, odihnindu-mă pe prispa cu rogojini, la umbra arborilor uriaşi. Patru oameni din Laksmanjula lucrează la

plantația de bananieri şi întreaga gospodărie, oază neverosimilă în inima junglei, îmi reaminteşte violent peisagii din Ceylon cu singalezi pe jumătate goi în plantațiile arborilor de cauciuc.

Un trib de maimuțe cenuşii, cu fețele albe, locuieşte chiar în spatele colibei şi *swami* întâmpină multe dificultăți ca să-şi păstreze plantațiile. În timpul zilei, el scoate din colibă piei de leopard şi de jaguar şi le aşază pe trunchiuri. Întreg tribul e cuprins de panică, chiuie, țipă şi se înalță vertiginos către vârful de pomi, sărind din ramură în ramură, cu un zgomot înfricoşat de frunze biciuite, sau încolăcindu-şi cozile de crăci şi oscilând ca un pendul între liane. Niciodată n-am văzut atâtea maimuțe şi atât de sălbatice. Spectacolul mă interesa cu atât mai mult cu cât mă simțeam suspectat din vârful pomilor şi la orice moment puteam fi lovit cu fruc-

te sau ramuri de către şeful tribului, un mascul cu ochi întărâtaţi şi cel din urmă din retragere.

Swami îmi mărturiseşte că le observă şi el de luni de zile şi se minunează de atâta vitalitate. Maimuţoii sunt într-o permanentă agitaţie, cu volte ameţitoare, cu risipă de aventuri amoroase – şi cu toate acestea, deşi hrana lor e puţină şi la voia întâmplării, nu sunt slabi şi se bucură de o longevitate umană. *Swami* crede că vitalitatea aceasta vulcanică se datorează unor rădăcini speciale pe care numai maimuţele le cunosc şi-şi susţine teza amintindu-mi că sihaştrii cunosc parte din aceste specii de bulbi, lucru pe care am fost nevoit să-l accept. El, însă, procedează ştiinţifice; spionează ce plante şi rădăcini mănâncă anumite maimuţe şi le observă conduita zile de-a rândul. Investigaţiile lui sunt pline de riscuri, dar el e

optimist şi nu admite eşecuri; e sigur că în câţiva ani va afla planta miraculoasă... Mă surprinde atitudinea aceasta de cercetător pozitiv în viaţa junglei, pentru că eremiţii ignoră, în general, atât frumuseţile naturii, cât şi legile ei, şi sunt de o neînchipuită indiferenţă la tot ce nu priveşte Absolutul, metafizica şi fizica mântuirii lor.

Gazda noastră aprinse focul pentru a coace turte de secară şi fierbe vegetalele. Noi coborâm pe malul Gangelui, să vizităm peşterile. Sunt mici, ascunse în stânci, create la întâmplare de rostogolirea malurilor de piatră. Găsim pe cea mai pitorească şi cea mai încăpătoare, adevărată peşteră de sihastru, în care a locuit şase luni Swami Ramtritha, acel incomparabil maestru spiritual al Indiei. Intrăm cu greutate şi ne aşezăm pe nisipul rece al peşterii. Acolo am întâlnit pe acel bătrân *swami* din Malabar,

care a întrebat, cu alt prilej, pe o creştină dacă a citit *Imitația lui Christos*. Swamiji tocmai se cobora din piscurile de zăpadă veşnică. Opt luni nu văzuse pe nimeni, afară de cei trei brahmacarini minori pe care îi învăța sanscrita şi filosofia. Eram cel dintâi „din lume”. M-a întrebat dacă regele şi Gandhi trăiesc. I-am spus că M. S. trăieşte, dar că Mahatma e în închisoare. Pustnicul a început a plânge, apoi a râs, un râs ciudat şi sincer. Tainele pustniciei...

Colindăm stânci după stânci. Nisipul arde, şopârle se risipesc la zvonul paşilor şi Gangele curge înspumat de chei. Jungla creşte magnifică, pe ambele maluri. Miresmele ard din colțuri nevăzute. Nimeni nu ştie de unde vin, îmi spune Swamiji. Căci le-au adus corpul neînsuflețit al lui Swami Ramtirtha, pierit în aceste locuri, în apele Gangelui. E, poate, pocăința fluviului...

COBRA NEAGRĂ

...Octombrie a fost sezonul pelerinajelor la Hardwar, Rishikesh şi Swarga-Ashram. Zilnic, grupuri de ţinuturi împrăştiate în cele patru părţi ale Indiei ajungeau la ashram ca să privească pe cei mai desăvârşiţi *saddhu* şi să dăruiască daruri. E obiceiul caracteristic al indienilor, chiar al celor agnostici şi ateişti, să viziteze cu familiile centrale religioase şi să ceară sfaturi de conduită sau să cerceteze pe maeştrii vedantini asupra tainelor dumnezeului interior. În acest fel, ideile şi reformele permează întreaga Indie, vast proces de osmoză spirituală, idei pornite din sihăstriile himalayene şi cutreierând provincie după provincie până la Capul Comorin sau în jungla Asamului. Nu-

mele unui sfânt se popularizează astfel, alături de rezumatul credințelor sale religioase, şi discipolii vin de pretutindeni, fără propagandă şi fără publicitate. Cu cât mai retras trăieşte un *saddhu*, cu atât mai profund străbate personalitatea sa în India, țara balaurului fermecat. Pentru un hindus care trăieşte în societate şi în familie, cei ce au renunțat şi s-au retras în pustietăți sunt asemenea unui zeu, prin simplul act al renunțării. Chiar dacă ermitul e mediocru şi plin de tentații mondene, valoarea sa rămâne intactă. El va atinge într-o zi liberarea după care e înfometat sufletul indian. În timp ce acei care trăiesc participând la instituțiile sociale, sunt osândiți să se nască iarăşi şi iarăşi, în roata dureroasă a transmigrărilor, *samsara*...

Când, însă, un alb, un european creştin acceptă renunțarea monastică,

chiar pentru un răstimp, viața lui ajunge mitologie şi numele său e adorat ca al unui RISHI. Cei dintâi pelerini îi răspândesc numele prin bazare, prin trenuri, prin şezători în jurul focului – şi chipul albului se transfigurează, proporțiile se dilată legendar, spusele lui sunt memorate şi citite, scrisorile lui sunt traduse în cele o sută de limbi ale Indiei. Dintr-un simplu şi mediocru european venit să învețe ceva de la sihastrii himalayeni, el se descoperă deodată idealizat, într-o apoteoză ciudată şi neverosimilă. Oamenii aud de el şi vin, vin mereu, pentru *darsan. Kutiarul* său e invadat de grupuri pioase, bătrâni care îi cer lămuriri asupra *Bhagavat-Gitei*, bărbați care îi oferă mii de rupii, pentru a înființa aziluri şi şcoli religioase, femei care îl acoperă cu daruri – pânză de casă, dulciuri, rodii, săculețe cu zahăr şi ceai, banane şi

migdale – fecioare care se pleacă în nisip şi-i ating cu fruntea sandalele, copii care se cer binecuvântaţi în sanscrită, bolnavi care se cer tămăduiţi, ignoranţi care se cer luminaţi.

Albul se descoperă despersonalizat şi transmutat într-un Binefăcător taumaturg şi angelic. Mărturisirile lui penibile că nu e *nimic*, că nu ştie *nimic*, că a venit în India să înveţe iar nu să predice sunt considerate sfântă umilinţă. Dacă vorbeşte – e privit un Suflet mare, magnanim, care îşi pierde vremea ajutând pe cei ignoranţi. Dacă tace – e privit drept un adevărat sfânt, care a depăşit vorbăria muritorilor de rând. Oamenii se închină atunci în faţa lui, femeile se pleacă şi îi mângâie tălpile, îi ating hainele cu fruntea. Un singur cuvânt îi face fericiţi pentru un anotimp. Ei aşteaptă orice de la acest alb care primeşte să trăiască după cum trăiesc *rishii;*

aşteaptă un zâmbet, o privire sau un vers sanscrit sau chiar numai pronunțarea acelui cuvânt fermecat; *Shanti! Shanti!* (pace). India e înfometată de dragoste, de simpatie sinceră şi dezinteresată, venită din partea celor care au robit-o. O glumă pentru un servitor îl face sclav stăpânului, pentru viață. Oameni învățați să primească numai ura şi dispretul europenilor sunt covârşiți în fața excepțiilor şi cu cât sunt mai ignoranți, mai neştiutori de cele europene – cu atât devotamentul lor e mai sincer şi mai profund.

Am fost cu prilejul unui asemenea grup venit pentru *darsan*, când am văzut pentru întâia oară cobra neagră. Şerpi am întâlnit mereu, în *ashram*, atât vipere cât şi cobra, dar nimeni nu îi atacă aici, aşa că nu sunt primejdioşi. De altfel, e izbitor faptul că nimeni

nu îşi aminteşte să fi auzit cândva de *saddhu* muşcat de şarpe. Peste tot în India se vânează cobra şi pythonul, aşa cum se vânează sălbătăciunile. În toamna trecută întovărăşeam un inginer englez la vânătoare pe țărmurile Gangelui. Pe când traversam jungla aceea indescriptibilă a Bengalului, ne-am oprit deodată amândoi, ascultând un strigăt de pasăre, strigăt ciudat, uman, agonic. Eu nu am înțeles că e spaima unui porumbel sălbatec fascinat de ochii cobrei, dar tovarăşul meu a recunoscut strigătul şi a început să se apropie atent de arborele de unde pornise chemarea. Amândoi am zărit atunci o scenă intraductibilă, aşa cum e întreaga viață a junglei. O cobră gigantică îşi fixase privirile de oțel albastru pe ochii unui porumbel dintr-un arbore vecin. Pasărea a chemat chemarea aceea de noapte care ne-a tulburat,

dar n-a putut zbura. Cobra îşi scurgea fascinarea prin aceeaşi privire de duh teluric, aşteptând. Dar tovarăşul meu, după ce mi-a descoperit drama cotidiană a junglei, a împuşcat cobra. Ne-am apropiat amândoi de porumbelul sălbatec. Era mort şi el, de spaimă...

Altădată, în Calcutta, am descoperit un pui de phyton în sufragerie şi l-a ucis un băiat al gazdei. Dar bucătarul ne-a vestit că „mama şarpelui" va veni căutând răzbunarea. Deşi am râs cu toţii de „superstiţie", gazda a oprit copiii să se joace seara prin grădină. Puţine zile în urmă, în timpul cinei, am auzit toţi un orăcăit de broască, străpungător de metalic şi precipitat. Gazda a recunoscut strigătul broaştei în gură de şarpe. Am ieşit toţi cu felinare şi lămpi electrice pe veranda încărcată de vase cu flori şi arbuşti. Strigătul venea dintr-un colţ al verandei şi cum a zărit

lumini, şarpele, în loc să fugă, s-a oprit încolăcit în loc. N-a fost greu de ucis. Dar era şi el un python...

...Nu văzusem, însă, până acum o cobră neagră, cea mai terifiantă reptilă, care ucide, după spusa indienilor, în două minute. Am alergat, şi eu şi vizitatorii mei, către un *kutiar* vecin unde auzisem larmă şi văzusem oameni precipitându-se cu bastoane. *Swami*, care locuia în *kutiar*, îşi deretica avutul, scuturând pânzele şi măturând odaia, când a descoperit o cobră imensă într-un coş de nuiele. Un *swami* nu poate să ucidă. Datoria lui e să hrănească toate vieţuitoarele, şi adesea lasă o ceaşcă cu lapte pentru şerpi dacă se întâmplă să fie. Dar, măturând odaia, *swami* a lovit fără voie cobra şi a întărâtat-o. O cobră iritată nu pleacă fără să muşte prima fiinţă ce o întâlneşte în cale. *Swami* a încercat s-o gonească cu

bățul, izbutind s-o înfurie mai rău. Odaia era goală, *swami* a trântit uşa, aşteptând să se potolească. În timpul acesta, un englez *saddhu*, Swami Jnananda, care se coborâse din munți numai cu puține zile înainte, a venit în fața *Kutiarului*, unde se adunase gloata vizitatorilor şi a ermiților.

Se spune că un englez nu fuge din fața primejdiei, tocmai pentru că îi e frică de fugă. Swami Jnanananda (pe adevăratul său nume Arthur Yaung) a deschis cu bățul uşa colibei, socotind că va găsi cobra furişată într-un colț, şi, sperioasă. Dar a aflat în față-i gigantica reptilă neagră, fluierând de furie înspăimântată de venin. N-a avut timp de nimic altceva decât să se apere. Şi, din, întâmplare, a sfărâmat capul cobrei de la cea dintâi lovitură de baston. A scăpat o viață de om, fireşte, căci în acest *ashram* nimeni nu cunoaşte leac împo-

triva cobrei negre şi dacă cineva ar fi muşcat, murea înainte să vină lecuitorul din Hardwar. Totuşi, Swami a făptuit o crimă, ucigând, şi toţi ermiţii au fost consternaţi. Am scos trupul cobrei din colibă; măsura aproape doi metri, neagră cum e cărbunele. Am legat-o cu o frânghie şi am aruncat-o în Gange. În acea seară toţi ermiţii s-au rugat pentru păcătos...

Dar am observat că adesea laptele din ulcica mea scade. Bănuiam că vreo pisică sălbăticită mă vizitează noaptea. Până ce, într-o noapte, am auzit fluierat în surdină şi zgomote ciudate. Nu aveam lampă şi nu m-am coborât din pat. De altfel, ştiam că niciun şarpe nu mişcă până ce nu e iritat. Dimineaţa am mărturisit ciudăţenia unui *Swami* meşter în toate încurcăturile. El mi-a sugerat o idee minunată. Am prins amândoi o *iguana*, unul din acei „cro-

codili” de uscat, ce trăiesc pe sub stânci şi vânează şerpi. Sunt animale năuce, mari cât o curcă şi cu un dezastruos aspect de reptilă preistorică de carton. Niciodată n-am privit ochi mai nedumeriți decât ai unui *iguane*. Oricum, am prins-o cu uşurință şi am adus-o cu o frânghie în *kutiarul* meu, după ce am închis, fereastra. I-am dat drumul şi noi am părăsit odaia. Am aşteptat vreo două ceasuri, apoi am intrat. *Iguana*, sufla greu, umflată şi năucă. De atunci n-am mai auzit fluierat în noapte şi nici laptele n-a mai scăzut. *Iguana* îşi făcuse datoria; înghițise şarpele...

LEPROŞII

Şoseaua de la Rishikesh spre Munikhereti coboară o albie de râu secat prin care curg, vara, pâraie limpezi şi leşietice. Priveliştea e, aici, dezolantă şi ochiul caută dornic apele Gangelui, ce se ghiceşte undeva, după umărul de deal retezat. Spre munte, valea se îngustează printre pietre, apoi coteşte înapoia unui ashram cu terasele spre soare-răsare, se înfundă în junglă şi se pierde undeva în inima munților, în Tiri.

Acesta e drumul pelerinilor de la Hardwar şi Rishikesh, spre Lakshmanjula. Ei vin în grupuri, cu robi purtând pături şi şaluri sau cămile închiriate în drum sau catâri şi cai de munte cu călăuzele lor himalayene.

Altă dată, autobuze grele se coboară din Rishikesh şi străbat valea seacă în huruit de oţelării, până ce ating iarăşi şoseaua umbrită de acei pomi cu floare galbenă şi frunze lungi ca ale oleandrilor.

Pe orice drum ai veni, te lovesc dintr-odată zvonuri tânguitoare, miorlăit feminin şi jalnic, litanie ştirbă, nazale prelungite liturgic – zvonuri sfâşietoare, cerşetoare, în care anevoie distingi cuvintele: „Maharajah, Maharajah!...” Din umbra dealului se coboară convoi neverosimil de zdrenţe, cârje şi răni. Te opreşti uimit în bătaia soarelui, iar fiinţele acelea inumane te înconjoară, te imploră, te hărţuie cu mătănii şi plâns. Nu le ghiceşti de la început soarta, pentru că ei îşi acoperă rănile cu zdrenţe de sac sau lepădături. Dar dacă te văd rezistând, încep a-şi arăta plăgile, ispitindu-ţi omenia şi scârba. Plăgi de

coşmar, roz-albe, argintii, sclipitoare, în soare – şi în jurul tău valea seacă, dezolantă, pustie. „Maharajah, Maharajah!”...

Leproşi. Cu profilele lor accentuat leonine, cu mâinile lor fără degete, bonturi de coji argintii. Unii, la începutul calvarului, proaspăt aruncați de familii, poartă încă vestmintele vieții dintâi. Recunoşti tinerețea în femeile cu cosițele prăfuite, cu ochii încă vii – căci „principesa de argint” seduce pe îndelete, întâi degetele, apoi talpa, apoi nasul, coatele, gura... recunoşti gândire şi înțelepciune în privirile bărbaților care s-au descoperit deodată *paria* în mijlocul celor pe care i-au hrănit, ostracizați şi blestemați. Nici de cerşit nu li se îngăduie în orice loc. Ei sunt goniți şi huiduiți cu câinii, până ce află de un loc ocupat de alți leproşi şi pornesc atunci să-i găsească. Mulțimea lor se

adună, an după an, şi deşi mulţi mor sau se ucid în junglă – numărul creşte, durerea lor se adânceşte ca o pedeapsă din Apocalips.

M-am întors dis-de-dimineaţă. Nu i-am găsit în vale, dar un băietan m-a lămurit că ei dorm într-o casă părăsită din munte şi vor veni. I-am aşteptat. Când soarele s-a încălzit de-a binelea, grupurile lor au început a se coborî pe potecile din valea seacă. Unii în cârje, alţii târându-se, murdari, căci nu li se îngăduie să se spele în ape curgătoare, iar lacurile au secat. Mă ştiau că le-am dat bani de câteva ori şi feţele lor s-au înseninat văzându-mă. Dar eu venisem cu un gând mai curajos: voiam să le găsesc un sălaş, un spital sau un *ashram* şi bani destui ca să nu mai cerşească. Căci gologanii pe care îi aruncă unii dintre pelerini se întorc din mâinile lor argintii, crainici ai „princi-

pesei”. Şi de curând, o adolescentă din Munikhereti, ascunzând naivă un ban de nichel în gură, şi-a înțeles soarta şi a dispărut. Poate s-a lăsat să moară de foame în junglă sau poate a plecat să-şi afle tămăduirea la vreun RISHI din peşteri.

Am început a-i descoase cu bruma mea de hindi pe care am deprins-o în aceste luni de ermitaj. Am aflat că n-au casă, nici hrană căci primăria din Rishikesh n-are fonduri şi tot ce a putut face pentru ei a fost să le consacre locul de cerşit pe care l-au ales, în drumul pelerinilor milostivi. Nimeni nu se gândeşte la ei. Bogătaşii religioşi sunt ocupați să-şi dăruiască averile pentru ridicarea de noi temple şi *Ashram* sau adăugând mii de rupii pentru întreținerea celor şase milioane de *saddhus* ale Indiei. Autoritățile nu pot face nimic, pentru că n-au primit ordine (de altfel,

chiar în Bombay leproşii sunt înşiraţi pe străzi... m-a lămurit victorios un slujbaş, ca să se scuze). Serviciul sanitar e neputincios, pentru că nimeni n-a învăţat cum să vindece lepra şi le e frică să se apropie de leproşi. Toţi fug sau întorc capetele. Le e milă de ei, dar ştiu că fiecare trebuie să-şi ispăşească păcatele vieţilor precedente. Orice se întâmplă cu noi îşi are rost şi ascunde un tâlc. La ce bun să intervină în acţiunile altora? *Karma* e o datorie reconfortantă şi confortabilă, ştiam aceasta...

Mi-au spus că, în seara lunii noi şi a lunii pline, li se dă hrană de la un *ashram* din apropiere. Acesta e singurul ajutor efectiv. M-au invitat să vin şi am venit în seara lunii pline. Singurătatea aceea pustie a junglei, dezvoltarea văii răcorită de lumina lunară. Ei aşteptau. Un clopot a bătut mărunt şi rândurile lor s-au îndreptat către

ashramul vecin. Au primit fiecare *chapati* şi *dal*, adică aceleaşi binecunoscute turte şi terci. Primeau hrana flămânzi şi bestiali, în cioburi sau în hârtii, în frunze de bananier sau în farfurii ruginite. Milostiveau şi se târau la marginea drumului. Umbrele lor se jucau hidoase pe plaja luminii. Mâncau flămânzi, mâncau, ca toți indienii, cu degetele – cu ce le mai rămăsese din degete...

Trebuiau, de acum, să aştepte treisprezece sau paisprezece zile. Să aştepte, adică să rabde sau poate să moară. Şi nimeni care să se îndure, să se apropie de ei; nimeni în care să se încreadă. Au avut un singur protector, pe un oarecare Dr. Hari Singh, dar l-au pierdut şi pe el.

Acum vreo treizeci de ani, dr. Hari Singh s-a întors proaspăt de ştiință şi intoxicat de entuziasm social, de la

Londra. Într-o călătorie spre Pauri, a întâlnit grupurile de leproşi din vale. Deşi familia lui îl aştepta în Lahore, doctorul s-a hotărât să nu se întoarcă până ce nu va găsi un azil. A umblat, a strigat, a cerşit şi a izbutit, în câteva luni, să adune pe toţi leproşii din ţinut într-un falnic *ashram* cumpărat cu banii unui milostiv rajah. Era singur, căci nimeni nu se încumeta să se apropie de leproşi. Dar a scris serviciului sanitar din Delhi şi a primit o echipă. Familia sa a încercat să-l întoarcă din drum, prin orice chip. A trimis o soră, un frate, un copil de câţiva ani, să-l ispitească. Hari Singh a rezistat. A trecut o jumătate de an de la exilarea lui. Într-o zi primeşte o scrisoare, care îl chema urgent: soţia sa născuse o copilă şi-l implora să vina. Medicul a capitulat. Dar, în seara plecării, când toţi leproşii îl implorau plângând, el a descoperit la

încheieturile pumnului câțiva solzi argintii. Atât. Şi în aceeaşi seară s-a împuşcat. Sinuciderea a făcut zarvă. Echipa s-a reîntors la Delhi, ashramul a fost evacuat şi leproşii s-au trezit tot în valea seacă…

De-atunci nu-i mai ajută nimeni.

LA GRANIŢA AFGANISTANULUI

(fragmente)

În ziua de 7 noiembrie 1930, Arthur Young şi cu mine eram arestați în gara Lahore, Lucrurile s-au întâmplat astfel; amândoi plecaserăm noaptea târziu, din Amritsar, informați de gazda noastră (un tânăr profesor din Khalsa College) că tulburările politice sunt în violentă creştere şi că ar fi bine să ne depărtăm cât mai curând de centrele naționaliste teroriste. E adevărat, cu câteva zile mai înainte se descoperise un depozit de bombe la Delhi, şi asta ațâțase cumplit poliția. Se făceau percheziții pe stradă, se făceau descinderi. Era, s-o mărturisesc, un lucru foarte plicticos. De când coborâsem din Hima-

laya cu Arthur Young (care îşi luase numele de eremit Swami Jnanananda şi umbla îmbrăcat în robă monastică) fusesem necontenit sub observația poliției. La Gurukul, colegiul Arya-Sama) de lângă Hardwar, venisem cu gândul să rămânem câteva zile, când un agent secret se apropie de mine şi-mi spune că ar fi de dorit să părăsesc colegiul.

Toate acestea erau de-a dreptul obositoare. Am plecat din Amritsar hotărâți să ne apropiem cât mai repede de frontiera nord-vestică. Punctul nostru central era Peshawar; aici trebuia să rămânem cel puțin o săptămână în care timp eu aş fi cercetat arta greco-budhistă colecționată în Muzeu, iar Arthur Young ar fi luat lecții de *pushto* şi persană (pe aceasta din urmă o cunoştea deja). După aceea, gândul nostru era să trecem în Waziristan, unde Young avea prieteni încă din 1918; de

aici, eu urmam să mă întorc – prin Quetta – în India, iar el să încerce marea aventură de a intra în Afganistan prin Persia. Toate acestea erau bine puse la punct în serile şi nopţile noastre din mânăstirea himalayană unde ne cunoscuserăm.

Noaptea din 6 spre 7 noiembrie mi-o amintesc şi acum cu o extraordinară prospeţime.

Am venit devreme în gară, ca să putem dormi bine până la sosirea trenului. Obosiţi, surescitaţi; eu mă hotărăsc să îmbrac din nou hainele europene, tocmai pentru a nu întâmpina neplăceri. Când intru din nou în sala de aşteptare, un domn se apropie de mine şi mi se adresează foarte politicos într-o limbă necunoscută. Îi răspund, în englezeşte, că nu înţeleg.

— Cum, nu sunteţi mahomedan?

Părea foarte mirat. Barba mea îl înşe-

lase. Atât timp cât păstrasem roba galbenă a ermiților, păream hindus; acum, în haine europene, păream musulman. Nu ştiu de, ce, lucrul ăsta mă incinta. Domnul mi se prezentă: funcționar la Serviciul Aeronautic din Bagdad; stabilit de zece ani în Persia. Venise în India să-şi vadă nişte rude. Comandăm ceai şi, de unde noi speraserăm să ne odihnim toată noaptea, domnul din Bagdad ne ține de vorbă până la venirea trenului. Dar ce conversație, ce amănunte! Deschid caietul cu însemnări din acea călătorie şi găsesc: „Îmi spune că Bagdadul e un oraş aproape parizian şi femeile, îmbrăcate ultramodern, sunt în general prostituate. Câteva cazuri specifice de mare virilitate a arabilor; un bătrân de 60 de ani se plângea Khedivului că nevasta îi e bolnavă, iar cum el obişnuia să facă dragoste de patru ori pe noapte şi cum,

pe de altă parte, e prea sărac ca să-şi poată lua o a doua soție – ce să facă acum?... Domnul acesta ne povesteşte că mulți arabi au copii la 80 de ani, şi cu mai multe soții. El a studiat cauzele acestei uluitoare virilități: crede că sunt smochinele.”

Bem ceaiuri multe, fumăm, iar când vine trenul alegem acelaşi compartiment. Dormim puțin; ajungem la Lahore pe la şapte dimineața. Ne despărțim de musulmanul nostru, foarte încântați. Ne uităm pe cer: se vestea o dimineață călduroasă. Cu bagajele în mână (lucru nepermis în India), ne grăbim spre ieşire. Atunci polițaiul gării – un englez îmbrăcat în alb, cu casca tropicală prea mare pentru capul lui, cu revolver şi baionetă – se apropie de noi şi ne invită politicos, nu în sala de aşteptare, ci într-o odaie de lângă cabina telefonistului. Ne simțim foarte prost,

singuri în odaia aceasta străină. Polițistul ne cere paşapoartele. Eu i-l arăt pe al meu. Îl priveşte mirat: „cum, nu sunteți mahomedan?” De altfel, aşa a fost informat: că un domn turc a fost arestat aseară la Bombay, cu numele meu. Încerc să-i explic. Inutil; trebuie să rămân arestat în camera aceasta până ce va veni şeful poliției locale să ancheteze. Îi spun că poate telefona la Calcutta, se poate informa despre mine. Notează cu atenție adresele. Îl întreb dacă paşaportul nu e o identificare suficientă. Foarte placid, îmi răspunde că nu seamăn cu fotografia din paşaport; că eu am barbă, iar posesorul paşaportului e ras, că turcul a fost prins la Bombay, că, în sfârşit, paşaportul nu valorează mare lucru.

Rămânem singuri în odaie. Nu ştim de ce, amândoi am evitat să ne privim în ochi când am auzit zăvorul tras în

urma poliţistului. Fereastra, zăbrelită; şi, rezemat de ea, un *chaprasi* nesimţitor, un tip oribil care a refuzat chiar să ne cumpere ţigări. Cald. Ne scoatem hainele şi aşteptăm. Acum, mie mi-era teamă mai cu seamă de Arthur Young. Băiatul acesta nu prea e bine văzut de autorităţile engleze din India, Irak şi Mesopotamia. De la război încoace fusese pretutindeni, îşi jucase averea de zece ori, schimbase câteva slujbe, încercase să se sinucidă sărind cu motocicleta în mare – şi sfârşise prin a se călugări, intrând în mânăstirea Rishikesh. Dar nici aici nu-şi găsise liniştea. Plecase, câteva luni după călugărie, spre Tibet. Pe drumul Badrinathului l-am întâlnit eu, prăpădit, cu tălpile umflate, pe jumătate degerat, purtat în cârcă de nişte pelerini din Rajputana. În acea colibă de pe marginea Gangelui ne-a povestit el, noaptea, foarte emoţi-

onat, cum s-a hotărât să lepede hainele europene şi să apuce calea singurătății.; şi-a zvârlit hainele într-o baltă, pe înserat, şi şi-a îmbrăcat roba. Aşa a pornit. Rajpuții, evlavioşi, ascultând povestea aceasta tristă, au început a plânge şi i-au căzut la picioare, spunând: „Eşti un sfânt, Swamiji" (Şi Young care țipa: „Nu-mi atingeți tălpile!")

Nu pot spune că îmi aminteam toate acestea în ceasul petrecut singur cu Young, acolo în Lahore. Dar mă întrebam dacă nu cumva băiatul acesta ascundea mai multe taine în viața lui atât de misterioasă şi de incoerentă. (Am aflat mai târziu că Young delapidase 400 de rupii de la Burma Oil Company, dar că poliția habar n-avea de fapta aceasta. Poliția îl suspecta pentru haina sa călugărească. Dar în urmă – prin ce miracol nu ştiu nici acum – l-a cre-

zut agent secret pe „Afghan Border” şi i-a făcut toate înlesnirile). În acelaşi timp, cum mi-a mărturisit-o altădată, Young se gândea dacă nu cumva eu sunt cu adevărat un spion bolşevic; şi asta îl făcea bănuitor şi tăcut. Aştepta cu nerăbdare să se întoarcă şeful poliției locale, cu dovezi de la Calcutta.

— De ce ne-am oprit noi la Lahore? mă întreabă, după o pauză penibilă.

Îi explic că oraşul e foarte interesant, că în Muzeu se află toate descoperirile de la Gandhara, că, în sfârşit, chiar el dorise cu puține zile mai înainte să ne oprim în Lahore, căci avea aici cunoscuți. Mă priveşte bănuitor. De câte ori îi vorbeam de arheologie, mă suspecta de spionaj.

În sfârşit, veni şeful poliției. *Chaprasi* se ridică de la fereastră şi luă poziție de drepți. Eram emoționat. Intră un domn în vârstă, însoțit de polițaiul gării.

Foarte politicoşi amândoi. „Ce păcat că nu sunteți preot belgian *(a belgian father)*, îmi spune şeful. Semănați aşa de mult. N-ați fi avut nicio dificultate atunci.” Mă scuz şi eu cum pot mai bine şi mă încăpățânez să-i spun că sunt român. Îmi cere încă o dată paşaportul. Mă întreabă dacă nu am ceva scrisori, cu ce mă ocup, ce caut în Lahore. Spune că a telefonat la Calcutta, dar că la adresa indicată de mine nu locuieşte niciun român. Încerc să protestez, şi le spun că voi reclama consulului francez din localitate, că dacă se îndoiesc de paşaportul meu, nu au decât să mă întovărăşească la un bărbier, să vadă că sunt acelaşi din fotografie. Zadarnic. Îşi cer amândoi scuze şi încep să se ocupe de Young. Că de ce poartă halatul acesta galben? – fiindcă aşa îi place lui. Că de ce a venit în Lahore? – pentru că a avut bani; că dacă n-ar fi avut ar fi ră-

mas în mânăstire. Dar cu mânăstirea ce e? Sunt europeni pe-acolo? Se face politică? Se mănâncă bine? Iată pe Young antrenându-se într-o călduroasă apologie a Himalayei şi a vieţii cenobitice. Singurătatea munţilor cu crestele veşnic înzăpezite. Peştii mari cât braţul, întovărăşind bărcile ca să ceară de mâncare! Se poate vâna? întrebă şeful. Nu la regiunea aceasta; Niciun ou nu se poate mânca pe malul stâng al Gangelui, unde sunt mânăstirile. Ei, vezi, reflectează şeful, ăsta e păcatul Indienilor; sunt bigoţi, sunt încăpăţânaţi...

Rezultatul a fost că s-au retras amândoi şi ne-au încuiat din nou. De data aceasta, însă, ni s-a adus ceai, *carri* şi ţigări. Începem să ne certăm: Dacă tu n-ai fi avut barbă... Şi dacă tu n-ai fi venit cu roba asta galbenă.

Au trecut încă vreo două ceasuri. Se făcuse atât de cald, încât am bătut în

geam la *chaprasi*, amenințându-l că-l stingem în bătaie, la plecare, dacă nu se găseşte un ventilator de birou. Omul a alergat prin toată gara, a găsit ventilatorul, dar nu putea să-l introducă în cameră. A trebuit să-l proptească de fereastră, să bage sârma printre gratii, şi noi de-abia, de-abia am putut să atingem priza. Oricum, era mai răcoare. La răstimpuri, sărea sârma de la priză şi Young înjura birjăreşte. Ne scoaserăm cămăşile şi stam la fereastră fumând. *Chaprasi* trebuia să susțină ventilatorul şi să gonească în acelaşi timp curioşii care se adunaseră să ne privească...

Nu ştiu ce-am fi făcut până la urmă, dacă cei doi polițişti n-ar fi venit. Nu păreau deloc jenați că ne găsesc despuiați până la brâu. E un infern, le spuse Young. Începură alte cercetări: Unde avem de gând să ne ducem? Direct la

Peshawar? Foarte primejdios, mărturisi şeful. Vom fi găzduiți de şeful gării, d. Perris, spun eu. Am o scrisoare de recomandație de la fratele, său, inginerul Perris, gazda mea din Calcutta. Asta îi mai linişti puțin. Citiră scrisoarea de recomandație (pe care, de altfel, o mai citiseră o dată, la cea dintâi cercetare) şi ne îngăduiră să părăsim camera dacă nu vom sta mult la Lahore. Îi asigur că nu avem nici timp pentru asta; numai câteva ceasuri să văd Muzeul şi apoi ne întoarcem în gară, să apucăm rapidul de Peshawar. Consimt. Ne îmbrăcăm, lăsăm paşapoartele şi toate hârtiile la şeful gării, ne silesc să cumpărăm bilet pentru Peshawar şi ne despărțim foarte reci.

Pe peron, o sumă de oameni care se strânseseră să vadă spionii arestați. Plecăm cât putem mai repede. La ieşire, piept în piept cu domnul din Bagdad.

— Cum, n-ai plecat?

— O rudă din Lahore, ne spune el, foarte gentil, foarte mieros.

Îl privim cum se urcă în tren.

Sunt multe lucruri de văzut la Lahore, multe porți şi morminte frumoase, şi grădini, şi fortul lui Shan Jehan, pe nume Hazuriagh Darwaza. Câteva luni în urmă drumurile m-au adus din nou aici. Am locuit atunci chiar lângă mausoleul frumoasei Anar Kali, cea care a fost îngropată de vie de către Akbar pentru că se îmbujorase o dată când fiul împăratului, Selim (Shah Jeham), intrase în harem. Dar de această a doua călătorie a mea în Lahore se leagă atât de multe lucruri, încât sunt nevoit să n-o pomenesc în povestirea de față.

În ziua de 7 noiembrie 1930 n-am văzut din tot Lahorul decât muzeul şi bazarul. Am mâncat, împreună cu Young,

într-un restaurant musulman din apropierea gării şi acolo am decis amândoi că e mai bine să plecăm cât mai repede spre Peshawar, renunțând la vizitele şi studiile propuse.

A fost o călătorie obositoare, într-un vagon de clasa III-a, ticsit de pathani şi kabuli. Ajungem la Peshawar în zori. Nimeni nu mi-a putut spune, încă, în ce constă farmecul acestui oraş de frontieră afgană. Şi totuşi, de cum intri în Peshawar, simți că treci într-o lume nouă. Să fie oare prezența acestor bărbați înalți de doi metri, spătoşi şi atât de puternici încât pot fura noaptea un pian şi-l pot transporta zece kilometri, peste graniță? (căci aşa mi s-a spus de către informatorul meu). Despre lumea aceasta afgană – despre acei pathani şi afrizi de care vorbeşte întruna istoria, până în anii din urmă – am cules o sumă de informații, mai cu seamă de la

d. G. Perris, şeful gării din Peshawar, şi gazda noastră de frontieră.

Acest domn Perris era el însuşi un om foarte ciudat, ca toți frații lui, de altfel. Unul din ei era vânător de fiare *(big game)*, altul vânător şi iubitor al şerpilor, iar acesta de al treilea, vânător şi un soi de etnograf sui-generis. Omul ăsta iubea într-adevăr pe afgani. Ştia ca nimeni altul putsho, fusese de mai multe ori la Kabul, capitala Afganistanului, şi-i plăcea să-şi petreacă vacanțele pe frontieră, pe acei munți incomparabili de frumoşi, de austeri, de impresionanți din jurul trecătoarei Khyber.

Ne primeşte cu entuziasm. Putem în sfârşit lua o baie, ca lumea, ne putem schimba, îi spunem dificultățile din Lahore. Asta îl pune pe gânduri.

Trebuie să fim foarte prudenți, căci şi în Peshawar există starea de asediu.

După ora şase nimeni nu mai are voie să iasă în oraş. („Cu mine se poate, ne linişti el, pe mine mă cunosc toți aici şi n-are niciunul curaj să mă împuşte!”). De altfel, marele pericol e să nu fim răpiți în timp ce ne-am plimba prin împrejurimile cetății. Afganii obişnuiesc să răpească pe orice european întâlnit singur, ca apoi să ceară un preț extraordinar de ridicat guvernului britanic pentru liberarea prizonierului. Mai e ceva: nu trebuie niciodată să te vadă înarmat prin bazar. Ar socoti aceasta o injurie şi cât ai clipi din ochi scandalul e gata. Nu trebuie să ne neliniştim de toate împuşcăturile pe care le vom auzi în timpul nopții; aşa se amuză afganii, trăgând cu pistolul prin bazar.

Frigul de dimineață începu să se înmoaie. Pornim prin bazar întovărăşiți de gazda noastră. Mulțime cum rareori întâlneşti, chiar în cel mai oriental din-

tre oraşele indiene. Şalvari vărgaţi, turbanele care lasă moalele capului descoperit, papuci de toată frumuseţea. Şi câte triburi îşi dau întâlnire în târgul acesta care concentrează tot ce calea regală din Bokhara în Kabul a adunat în miresme, bijuterii şi ţesături din păr de cămilă! Zadarnic aş încerca să zugrăvesc marea aceea de trupuri înalte şi vânjoase, aspectele acelea şmechere şi inocente în acelaşi timp, oameni care sunt în stare să-şi dea viaţa pentru tine şi să te vândă a doua zi pe două parale. Kahulii sunt renumiţi în toată India pentru meseria lor de zarafi haini. Celelalte triburi afghane, majoritatea războinice, au alte slăbiciuni: răpesc. Răpesc mai cu seamă femei, dau foc şi trag cu pistolul în orice, la cea mai mică ceartă. În privinţa aceasta, clanurile afrizilor din trecătoarea Khyber nu se deosebesc întru nimic de cele de din-

coace de frontieră. Am întâlnit, în jurul Peshawarului, oameni din cele mai aspre triburi: *zakka khel* şi *kuki khei*, coborâţi din munţii Afganistanului, dinspre piscul Tartara, cel de o frumoasă ascuţime, dezolantă, blestemată. Pe oamenii aceştia aş vrea să-i vedeţi; oameni care fug douăzeci de kilometri cu pieptul zdrenţuit de gloanţe ca să poată muri pe pământul lor, pe stâncile lor.

Intrăm într-o cafenea. D. Perris ne prezintă câţiva refugiaţi, partizani de ai regelui Ammanulah. Slabi, prăpădiţi, temându-se şi de umbra lor. Young intră în vorbă, cu puţina lui persană pe care o ştia. Perris ne arată casa din faţă; de aici se recoltează marile virilităţi ale provinciei de frontieră, pentru a fi împrumutate oraşelor din centrul Indiei, unde moravurile sunt mai austere şi alegerea mai anevoioasă. Nu ni se dă voie să intrăm în casă, dar Perris ne

lămureşte cum stau lucrurile. E o sală mare, cu un balcon circular deasupra, acoperit de o perdea. Acolo sus stau femeile: văduve din alte oraşe, bogătaşe, cu aplecări trupeşti nesățioase. Jos, în sală, se află o masă şi scaune. Vin felurițí candidați, cu deosebire din triburile puțin războinice, oameni leneşi, bine hrăniți, cărora le plac muzica, vinul, femeile. Bărbații aceştia sunt întâi bine dispuşi de o sumă de lucruri agreabile, din sală, între alte câteva dansatoare goale. Şi, în culmea entuziasmului, ei se apropie de masă şi fac dovada proporțiilor lor masculine. Nu se întâmplă nici [o] orgie, aşa cum circulă zvonuri prin alte oraşe, ne asigură Perris. Totul e pur demonstrativ. Bărbații sunt angajați printr-un ceremonial foarte simplu. Urmează detalii care nu pot fi comunicate.

Studiile etnografice ale domnului

Perris sunt pline de surprize. Ne spune, de pildă, cât e de primejdios să asişti la dansurile curtezanelor. Se apleacă spre urechea noastră (deşi vorbim englezeşte şi nu-l putea înțelege nimeni din cafenea) şi ne mărturiseşte că toate dansurile acelea se termină într-o odaie bine căptuşită cu țesături scumpe şi moi. Fireşte. Dar ceea ce e dezagreabil, e faptul că de multe ori auzi scandal în fața uşii şi trebuie să te furişezi pe podea (niciodată nu trebuie să umbli printr-o odaie care are ferestre) şi să tragi cu pistolul prin uşă. Câteodată, lucrurile nu se opresc aici. Scandalagiii pun foc – sau amenință că pun foc – şi trebuie să ieşi, aşa cum te-a surprins ceasul, şi să descarci toate gloanțele: în aer, fireşte. Nu prea se omoară oamenii în Peshawar. Dar, de dragul detunăturilor războinice, trag unii într-alții până ce termină cartuşele. E o minune să

vezi afgani entuziaşti descărcându-şi carabinele ținute într-o singură mână, ca şi cum s-ar juca cu o puşcă de copil.

Cine vrea să viziteze trecătoarea Khyber şi să străbată în Afghanistan (câteva zeci de kilometri, numai), trebuie să ceară permisie de la agentul britanic din localitate, însărcinatul de afaceri al frontierei indo-afghane. Numai marțea şi vinerea se pot face asemenea călătorii. În noiembrie 1930, frontiera era închisă: o nouă revoltă a Afrizilor. (Se încercau atunci, cu câtă eficacitate s-a văzut pe urmă, luptele aeriene contra triburilor insurecte. Bieții afghani se ascundeau prin toate peşterile...). Totuşi, dacă obținem asigurarea unui şef afghan din India, garanția lui că ni se va da o caravană de apărare – agentul britanic nu se opunea să ne elibereze paşaportul de trecere.

Două zile le-am pierdut ca să obținem

formalitățile. A treia zi am luat trenul pentru frontieră, spre Landi Khotal. Sunt mai puțin de 40 kilometri, dar are 32 de tunele. Ce extraordinare privelişti, caravanele acelea înarmate care urcă munții pe sub forturi, piscurile acelea zimțuite, zidurile forturilor Ali Masjid, Jamrud, Landi Khotal. Afghanistanul îți apare în cel dintâi ceas ca o cetate ruinată, cu metereze agățate de cer, pe acolo unde numai vulturii ajung. Valea aceea strâmtă, pustie, tristă – pe unde urcă trenul, de la Lalabegh până la Landi Khotal – pare o punte de castel medieval. Pereții de stâncă roşcată se înalță de o parte şi de alta ca două ziduri amețitor de înalte. E frig pe aici, frig şi vânt. Caravanele nu mai au aspectul lor degajat şi decorativ din Rajputana, din deşertul Bikanirului. Oamenii sunt bine îmbrăcați în scurteici de culoarea sacului,

turbanele sunt bine aduse pe grumaz şi carabinele se leagănă în pasul cămilelor.

Aici, la Landi Khotal, aflăm că nu putem trece frontiera. Caravanele au fost atacate, oamenii măcelăriți. Refugiați de la Kabul au adus vestea răscoalei triburilor vecine Belucistanului. Se concentrează trupe în toate forturile. Totuşi, dacă am avea o gardă afghană... Dar de unde să scoți o gardă afghană?

Tremurăm de-a binelea. Ieşim din gară să privim mai bine împrejurimile, piscurile fără nori. Un soldat ne aduce imediat înapoi: este primejdioasă orice ieşire din zona militarizată a căii ferate. Ne întoarcem. Scrisoarea lui Perris nu face mare lucru. Trebuie să găsim o gardă.

Atunci hotărâm să ne reîntoarcem în Peshawar şi să ne împrietenim cu pro-

tectorul lui Perris, un şef de trib din apropierea lui Takt-i-Bahi. Hotărârea am luat-o repede. Ajungem la Peshawar la căderea serii. Direct la gazda noastră, căruia îi comunicăm ultimele evenimente.

A doua zi, după o serie de aventuri pe care le voi povesti altă dată părăsim Peshawarul spre Durgai. Era o zi puțin norocoasă: 13 noiembrie.

LA SHANTINIKETAN

La câteva ceasuri de calea ferată de Calcutta, în partea de apus a Bengalului, se găseşte o neînsemnată stație, pe nume Bolpur. Trenul de după-amiază te aduce aici în apropierea serii. E aceeaşi linişte de sat indian, cu plantații nesfârşite de orez, cu palmieri pe marginea şoselei, cu arbori-mango străjuind colibe. Nici n-ai bănui – ieşind din gară şi îndreptându-te spre şosea – că la câtiva kilometri, în mijlocul acestei imensități melancolice, se aflǎ acel fără de pereche parc şi sălaş al păcii” Shantiniketan. Rabindranath Tagore s-a născut aici, şi tatăl lui, şi moşul lui. Pe vremuri, întreg ținutul era un latifudiu al familiei Tagore, neam de prinți. Aici, în inima Bengalului, a izbu-

tit Rabindranath să-şi împlinească visul tinereții sale: să înalțe şcoli care să nu chinuie copiii şi să facă operă de cultură care să nu turbure seninătatea parcului. Numele locului a fost dat de el: Shantiniketan, adică „sălaş al liniştii” iar numele Universității, Vishvabharti, înseamnă „din întreaga Indie”. Tagore a voit să facă din şcoala lui – unde învață copii de la şase la douăzeci şi cinci de ani – o instituție care să deştepte conştiința unității indiene, dar mai ales o instituție de cultură morală şi spirituală a tinerelor generații indiene. A voit să înlocuiască pedagogia disciplinei cu pedagogia libertății şi inițiativei personale; a voit să facă din anii de şcoală ani fericiți, în locul anilor întunecați şi dureroşi ai celorlalți copii; ştiind că munca e o bucurie, iar nu o pedeapsă ursită omului, a încercat cele mai curajoase reforme, ca să facă edu-

cația un joc şi învățătura o voluptate.

Aici nu sunt clase, nici catedre; ci fiecare pom din parc e o clasă. Copiii vin şi se aşază, cu picioarele încrucişate, cu tăblițele pe genunchi. În jurul pomului de care se reazemă profesorul. Lecțiile sunt făcute în boarea aceea parfumată a miilor de arbuşti cu floarea albă şi mireasmă de tămâie. Parcul – mare sală de cursuri – e înțesat diminețile cu sute de copii, de adolescenți şi adolescente, care ascultă şi învață acolo, în aer liber, cu umbra pomului drept singura umbră, cu văzduhul clar deasupra, învăluiți de aroma atâtor flori. Ei vin îmbrăcați în lungile şi confortabilele lor vestminte albe, cu sandale în picioare sau desculți, şi fetele au cosițele răsfirate pe umeri, împletite cu flori.

Numai în anotimpul ploilor cursurile se fac în clase. Şi sunt clase mari, cu

ferestre luminoase, clase cât o terasă. Copiii indieni se pot concentra atât de bine, încât am asistat o dată la patru clase făcându-şi lecţiile pe aceeaşi terasă, fără ca unii să fie stânjeniţi de prezenţa sau glasurile celorlalţi.

Tagore scrie undeva în memoriile sale că pe când era încă copil şi trebuia săşi pregătească lecţia zilnică cu ajutorul unui foarte ursuz meditator, suferea atât de mult, încât pândea toată dimineaţa norii şi se ruga cerului să toarne cu găleata, ca să nu mai poată veni profesorul. De mai multe ori a voit să fugă de-acasă, tot din pricina lecţiilor, şi atunci s-a gândit el că, asemenea lui, mii de copii suferă pe tot cuprinsul Indiei, şi s-a întrebat dacă nu cumva există un mijloc de a reforma instituţia aceasta barbară care otrăveşte cei mai frumoşi ani. El, care iubeşte copiii atâta încât, în afară de nenumărate cărţi

de poveşti, cântece de leagăn, jocuri şi dansuri, a scris de curând două alfabete, pentru copiii bengalezi, în versuri scurte şi ilustrate chiar de mâna lui cu gravuri în lemn – Tagore a făcut tot ce i-a stat în putinţă şi a izbutit să înalţe acel unic „lăcaş al păcii”: Shantiniketan…

În drumul de la gară spre Colegiu, întâlneşti întâi satul Bolpur, deosebit de toate celelalte sate bengaleze, pentru că s-a aplicat metoda în lucru şi higiena introdusă de Rabindranath Tagore. Apoi, se arată deodată parcul ce înconjoară „Casa de găzduire”, zidită de unchiul lui Tagore, unde fiecare călător găseşte gratuit adăpost, de orice naţie şi religie ar fi, cu singura condiţie de a nu mânca nici aduce carne.

Salcâmi uriaşi, alături de arbori mango şi zvelţi cocotieri, alcătuiesc parcul din jurul casei de rugăciune a aceluiaşi

unchi, acum mausoleu cu vitralii şi scări de marmoră. Alături, un arbore colosal, cu ramurile joase şi împletite ca o umbrelă birmană – cu flori albe, miresmate, căzând parcă artificial – e locul unde medita unchiul, înainte de ivirea zorilor şi de apusul soarelui. Locul acesta e straniu de copleşitor; s-ar spune că toate gândurile bune şi senine, toate beatitudinile meditațiilor lui de sfânt s-au statornicit prin preajma ramurilor şi florilor. Te descoperi, deodată, acolo fericit şi bun, şi aproape ți-e ciudă că a trebuit să-ți pierzi atâția ani în cercetări şi zbucium ca să înțelegi cât de simplu şi de firesc e să fii fericit.

După „casa de găzduire”, parcul îşi pierde solemnitatea, arborii se apropie şi se înlănțuie, iarba şi florile năpădesc peste tot – pe treptele de piatră, pe terase, prin ungherele odăilor. Acum încep clădirile mai noi: biblioteca, oficiul

poştal, dormitoarele, atelierele, locuințele profesorilor europeni, studiourile, muzeul. Sunt case cu totul şi cu totul albe, de marmură, cu terase în loc de acoperiş, cu ferestre mari şi joase umbrite de storuri de bambus în timpul zădufului. E atâta verdeață, şi liniştea parcului e atât de mare, încât descoperi casă după casă, surprins că pot fi atât de multe locuințe în acest loc tăcut. Intri în case emoționat şi simplu, ca într-un templu.

Iată, de pildă, atelierul de pictură. E o căsuță bătută din patru părți de soare. Îți laşi încălțămintea la uşă, căci coridoarele şi încăperile sunt atât de curate, încât oricine s-ar sfii să pătrundă acolo, altfel decât cu piciorul gol. Întâlneşti fete stând turceşte lângă ferestre, cu covoare în fața lor acoperite cu oale purtând văpsele şi pensule, pictând cu o migală orientală capete de zei război-

nici sau frumuseți palide, cu ochi de migdală şi buzele răsucite cărnos. Atelierul e asemenea unui sanctuar. Arta îşi are şi zeii şi canoanele ei, iar artistul e înainte de toate un om duhovnicesc. Nu vei întâlni nicio frivolitate, nicio perversiune în obiceiurile artiştilor indieni.

Lumina pătrunde din plin şi luminează toate colțurile, unde stau rezemate suluri şi cadre. La amiază, maestrul, Abanindranath Tagore, fratele poetului, îşi face vizite printre ucenici, trecând din încăpere în încăpere şi criticând hazliu şi bonom gafele sau greşelile şi imitațiile elevilor. Fiecare lucrează însă singur, după cum îl mână sufletul, după cum îi vorbeşte lumina.

Biblioteca e vestită în întreaga Indie şi bibliotecarul, panditul Vidushekhar Shastri, e socotit unul dintre cei mai eruditi orientalişti ai timpului. A debu-

tat cu studii vedice şi avestice, apoi s-a dedicat budhismului, ajungând bun cunoscător al limbii tibetane, iar acum în urmă, după anul petrecut de profesorul Sylvain Levi la Shantiniketan, a învățat chineza. Biblioteca se află într-o clădire al căreia al doilea cat cuprinde manuscrisele şi cărțile tibetane cu care lucrează Shastri. Un lama tibetan şi câțiva ucenici de obârşie himalayană se află acolo întotdeauna, retraducând textele budhiste în sanscrită. E o atmosferă încordată şi totuşi senină, de muncă aspră şi fără crispare, o atmosferă de templu şi laborator.

De altfel, ceea ce e important pentru pedagogie şi cultură din experiențele lui Tagore de la Shantiniketan – e faptul că acolo se lucrează tot atât de bine ca la orice alt colegiu, fără a indispune însă pe elevi. Mai mult, se lucrează şi în ştiință pură, mai ales în orientalisti-

că. Studenții pregătiți la Vishvabharati sunt prețuiți pretutindeni. Universitatea publică o foarte citită revistă modernă. Vishvabharati Quarterly, o serie nesfârşită de cărți de ale lui Tagore, în original şi traducere, şi destule monografii ştiințifice. Aproape în fiecare an vin savanți europeni ca să lucreze şi să țină cursuri. Câteodată se întâlnesc acolo cele mai recunoscute autorități orientalistice. Chiar unii dintre profesori sunt europeni şi au locuințele lor speciale alături de parc.

Atmosfera de muncă, inițiativă şi reformă din Shantiniketan se distinge şi în afara colegiului. Întreg districtul e lucrat, în ceea ce priveşte agricultura, după modelul fermelor stabilite de Tagore. Sătenii au învățat şi altceva de la „Poet”, în afara cântecelor lui: au învățat să-şi mărească producția şi să lupte contra malariei.

Nopțile, parcul din Shantiniketan pare vrăjit, într-atât e de nefirească tăcerea şi ireală frumusețea cărărilor printre boschete cu flori tari ca uleiurile, sub cocotieri brumați de lună. Închipuiți-vă o noapte lunară, cu o lună fricoasă, hipnotizată, sugerând fericirea rece a unui suflet în rai păgân – şi toate acele şuiere şi foşnete şi umbre care disting o țară cu şerpi de una cu greieri. Toată lumea adoarme de vreme, căci aici deşteptările sunt înainte de zori, ceasurile prielnice meditației. Luminile se sting la nouă, şi cel ce are de vegheat foloseşte o lumânare albă, cu lumina înfiorată neîntrerupt de boare..

La Shantiniketan se săvârşeşte cea mai fascinantă sărbătoare a Indiei, Holi, sărbătoarea primăverii, în luna Phalgun, între martie şi aprilie. Tagore a ştiut să îmbine, fără nicio urmă de intenție pedagogică, prilejul primăverii

cu bucuria omenească şi să îmbete de lumină şi de dans acest suflet omenesc până ce îl face pastă într-o mână nevăzută. *Holi*, la Shantiniketan, capătă tonalități de folclor, nebănuite, sărbătoarea se purifică şi se înalță ca o ofrandă gratuită primăverii, dansul şi serbările studenților evocă acea justificare a binelui prin beatitudine, atât de proprie concepției lui Rabindranath Tagore.

Holi, pentru ei înseamnă în primul rând o sărbătoare cu dansuri şi cântece şi drame compuse de „Poet”, de *Robibabu*, de *gurudev*. Cele patru mii de cântece ale lui Tagore, de aici au pornit şi o bună parte au fost compuse cu prilejul Sărbătorilor. Cu zile înainte se învață cântecele, se repetă dramele. Dansul nou îl dănțuieşte întâi poetul, apoi un rând de fete pricepute. Toate pregătirile acestea nu au nimic ceremonios şi didactic. Copiii învață ca să se bucure

mai mult şi mai plin de primăvară, ca să găsească un pretext nou de joacă. Festivitățile sunt pentru ei o bucurie mai mare decât toate bucuriile de toate zilele. Dansul şi muzica sunt, înainte de toate, un joc al lor, pe care ei îl joacă întâi şi cu mai multă pasiune.

Dimineața, „Poetul" se coboară în parc din casa lui cu terasele spre soa-re-răsare. Acolo îl întâmpină cele dintâi ceremonii amuzante, cu pulbere roşie şi siringi. Acolo, în parcul fără pereche inundat de esențe tari, încep cântecele de lauda primăverii, cu Rabindranath în mijlocul copiilor, cu glasul lui dominându-i. Vestmântul alb e de-acum o purpură tinerească. Părul a prins din bătaia pulberii şuvițe însângerate. De fiecare mână ține un copil şi dansul începe în acea volbură de nori roşii, de cântece şi larmă. Parcul, verdele violent ai primăverii, seninul prea albastru şi

prea apropiat – alcătuiesc un prodigios decor dansului. Câteva sute de elevi şi eleve dansează în cercuri mai mari sau mai mici, iar orchestrele colegiului – cu *vina* şi *mridanga* şi *damaru*, toate acele viori şi tobe şi tamtam – ritmează jocul, îl susțin, îl îndeamnă.

S-ar spune o nălucire sau un spectacol nefiresc, încântarea aceasta nestăvilită, în care atâtea bucurii şi atâtea dimensiuni se amestecă. Nu e numai o festivitate liberă a primăverii, dar nu e nici un festival artistic. Jocul cuprinde pe toți, dar nu ameţeşte pe nimeni, căci înapoia cântecului şi ritmului se ghiceşte geniul poetului, seninătatea lui şi bucuria nu se depăşeşte niciodată ca să ajungă în salt pătimaş sau nedumerire inertă.

Ca printr-o năzuire se întrevede în sărbătorirea primăverii sărbătoarea celeilalte primăveri, a sufletului care

prinde puteri şi oglindiri noi, din incandescența cerului, din chemarea fluierului, din cuvintele poemului.

Ceas după ceas durează goana aceasta din parc, cu purpura hainelor prilej de jocuri şi lumini. Parcă vârsta s-ar şterge, căci profesorii sunt cuprinşi de aceeaşi iresponsabilă spontaneitate, iar elevii sunt mai sprinteni, mai voioşi în cele din urmă mai buni. Nu poți rămâne neschimbat după risipa aceasta de geniu, de lirică, de dans şi de lumini. Nu poți păstra în suflet zgura dezamăgirilor sau întunecimi de destin. Holi te străbate şi te pătrunde ca o emoție nedefinită, care te destramă şi te întăreşte, totuşi. Tot ceea ce a rămas întuneric şi nenoroc, dezgust şi descurajare în suflet se şterge sub dansul primăverii, sunt risipite de cântece şi de jocuri. O adevărată palingeneză, o prodigioasă virtute de a face din fiecare om un

pheonix, căci fiecare renaşte din el însuşi, din ceea ce arde şi purifică în minunea aceea purpurie a jocurilor.

De aceea, când se încheie drama – reprezentată acolo, în parc, cu adolescenți şi adolescente, rămâi amețit de atâta descătuşare a omenescului, de atâtea bucurii adunate ca într-un potir într-o singură zi şi duse ție la buze de mâna lui Tagore. Parcă n-ar fi fost o simplă dramă, scrisă de un poet al secolului, ci un mister cu revelații înspăimântător de simple, cu o singură poruncă şi o singură morală: că numai bucuria – plină, maximă, plurală – justifică şi precizează binele. Şi o singură datorie: aceea de a fi fericit…

VORBEŞTE RABINDRANATH TA-GORE

— ...Şi atunci datoria se înțelege şi se simte fără nicio împotrivire, de-a dreptul în suflete. Datoria față de tine însuți, egoistă în aparențe, dar emoționant de altruistă în realitate. Căci cu cât te vei adânci şi te vei lăsa în farmecul acela al meditației, al contemplației – exercițiu atât de concret la noi în India, atât de inedit şi dificil dumneavoastră europenilor, cu atât sufletul va descoperi şi va încălzi în el dragostea către lume, către toată creația aceasta care nu e altceva decât alte membre şi alte suflete ale noastre. M-ai întrebat ce mi-amintesc eu din Bucureşti şi dacă îmi mai amintesc ceva. Eu nu am amintiri, eu am numai bucurii şi dureri

şi visuri şi mai ştiu eu ce, dar nu amintiri. Şi de ce nu? Pentru că mă împotrivesc din toată făptura mea morţii, celor care au fost cândva vii şi libere iar acum sunt încheiate şi cusute pe pânza istoriei şi de unde nu le mai scoate nimeni decât sub pedeapsa sacrilegiului. E în sufletul meu o groază de stagnare, de moarte, de sistem care e numai sistem. Şi, iartă-mă, eu nu sunt filosof ca prietenul meu Surendranath[40], dar memoria, aducerea aminte la răstimpuri şi parcă detaşat de ceea ce-ai fost tu atunci, e moarte. Aşa... Mă întrebai de Bucureşti. Ei, bine, aţi fost atât de buni cu mine, aţi fost atât de calmi şi de „imediaţi" faţă de operele mele, iar

---

40 Este vorba de profesorul Surendranath Dasgupta, cel mai bun istoric al filosofiei indiene şi unul dintre cei mai profunzi gânditori pe care îi are Asia.

bietul Rege Ferdinand şi cu Regina Maria mi-au făcut cinstea să mă invite la Palat şi masa a fost atât de familiară, ca aici în Orient unde Poetul era mângâietorul şi sfetnicul Regelui... Eu aduc din România, ca de altfel din întreaga Europă, o bucurie... Ei, ai văzut dumneata licuricii noştri, vara, aici în Bengal? Atârnă ciorchini de safire pe pomi, zboară scântei şi se opresc pe mâini, pe umeri. Şi ce bucurie te cuprinde când norocul îți dăruieşte nestematele acestea vii, mici filoane de lumină, lampioane înaripate. Şi te întrebi: de ce-mi dă Dumnezeu atâta bucurie, mie, netrebnicul?! De ce mă copleşeşte cu extazul minunilor sale pe care eu nu le înțeleg şi, orb, nu le văd? Începi să te rogi din bucurie şi să plângi din neştire. Atâta viață, atâta dor, atâta dans şi atâtea imnuri în jurul nostru. Înțelegi dumneata? Poate că nu înțelegi.

Mă întrebai aseară: „Ce ne poate învăța India, pe noi, Occidentalii?” Ți-am răspuns eu, dar nu prea voiam să-ți răspund. Prietenul meu Surendranath, care ți-e profesor şi mare filosof al Bengalului, te-ar fi lămurit mai bine. De ce m-ai întrebat pe mine? Şi, mai ales, de ce m-ai întrebat când era de față un filosof? Prietene, eu nu sunt decât un poet, dar un poet indian. Eu nu-ți pot da sistem, nici explicații. Dar eu îți pot spune un lucru pe care filosofii nu ți-l vor putea spune: cum să trăieşti şi cum să te împotriveşti morții, secătuirii dogmatismului, definitivatului, rigidității spiritului. Toate acestea sunt alte aspecte ale morții, ale celei mai curente morți: moartea inteligenței şi a vieții interioare. Şi asta, India poate învăța Occidentul dumneavoastră superb şi mortuar. India poate descoperi Europei nu un adevăr, ci o cale, şi calea aceasta o

batem noi aici în India, de patru mii de ani. India poate învăța că viața spirituală (ah! cât de fad şi de trădător e cuvântul acesta! dar dumneata înțelegi ce voim să spunem noi, indienii, prin viața spirituală) e bucurie, e voluptate şi dans, câteodată tumultoasă şi sălbatecă, asemenea ploilor Bengalului, altădată calmă şi elevată, asemenea culmilor himalayene. Viața spirituală e inocentă şi e libertate, e dramă şi extaz. Ah, cuvinte, cuvinte... Dar încearcă să vezi cât de mult facem noi din aceste cuvinte. Dansul nostru nu e estetic, poate nu e nici frumos, cine ştie, dar i-ai simțit dumneata ritmul, i-ai prins dumneata fiorul de armonie cosmică pe care îl imită extatic dansatorul într-o mişcare a cărei taină e pecetluită, dar al cărui efect în viața noastră e copleşitor? Astfel este şi viața noastră spirituală. Noi spunem mereu: să realizăm cu-

tare şi cutare idee, să realizăm cutare sau cutare stare sufletească. Văd că ați prins şi dumneavoastră cuvântul, dar atât. Pentru că, Dumnezeule, cum se poate oare realiza o viață interioară în frământările dumneavoastră filosofice şi în oraşele dumneavoastră industriale, mecanizate şi automate? Cel mult dacă puteți scrie cărți, ține conferințe şi deschide noi universități. Creştinismul unui Sf. Francisc sau Neuman nu mai pulsează viu în viața Europei. Cel mult dacă e o nostalgie la o anumită clasă de oameni, cu intenții bune, dar cu realizări inexistente. Bagă bine de seamă: India se uită numai la realizări, la viață, la gradul de împlinire spirituală şi de fericire mintală pe care îl ating oamenii care se pretind adepții unei dogme. Dogmele nu interesează, sau interesează numai pe „specialişti", o categorie de oameni pe care, din nefericire,

ne-ați dat-o nouă prin educația dumneavoastră universitară. Ne-ați silit să studiem după tipicul dumneavoastră european, să ne umplem capul cu istoria Angliei, care ne umileşte, şi cu fel de fel de ştiințe inutile, dacă nu primejdioase, când nu sunt studiate de dragul lor, ci prin poruncă. Şi ne-ați silit să facem toate acestea, căci altfel un student indian moare de foame...

Eu nu spun că India e o țară perfectă, aeriană şi virtuoasă, India e un continent nenorocit, păcătos, mixt, bătut de istorie şi nerecunoscut de istorici, un continent care mă dezgustă (şi de aceea plec eu atâta în Europa), dar de care mi-e milă de gloria ei şi de geniul ei care se transmite viu, continuu, prin tradiție şi prin opere, de atâtea mii de ani. Dumneata te-ai putea convinge, în aceşti ani petrecuți în India, cât de organică şi de autentică este educația in-

diană. Eu însumi am încercat, la Shantiniketan, să realizez altceva, mai concret şi mai binecuvântat. Să integrez educaţia şcolară în marea datorie a omului: cunoaşterea de sine şi iubirea naturii. Aceste două instincte, care pentru mine sunt marile datorii ale unei vieţi pline, sunt cu totul ignorate în educaţia europeană. Dumneavoastră, începeţi să cunoaşteţi natura numai după ce aţi ucis-o, aţi împachetat-o, în muzee, şi aţi sterilizat-o în eprubete. Cât despre cunoaşterea de sine, dumneata mi-ai spus de atâtea ori ceea ce şi eu mă convinsesem cu mulţi ani înainte: că procesul acesta de ordin mistic, e complet viciat ca sens şi alterat ca substanţă în Europa. Şi încă dumneata îmi vorbeai despre elită. Dar europenii ignoranţi, lucrătorii din uzine şi muncitorii pământului? Care e contactul lor intim, efectiv şi continuu cu

sufletul, cu valorile sufleteşti, cu fericirea meditației? Dumneata ai văzut însă ce universală e viața meditativă printre indieni. Ai văzut hamali citind noaptea la lumina felinarelor, în Calcutta, povestea Ramayanei. Cititul nu e frivol şi exterior, cum e de obicei în Europa, printre cei de rând. Lectura unei cărți sfinte – şi ele sunt puține în India, de aceea fiecare nu le cunoaşte decât pe ele, dar le cunoaşte bine, aproape pe de rost – e un exercițiu de punere în scenă şi de dramă care se realizează în sufletul cititorului, în activitatea lui fantastică (dacă vrei dumneata să păstrezi acest termen filosofic). Cititorul e hipnotizat de epica şi drama religioasă la care asistă, bagă bine de seamă, şi de care e emoționat, superumanizat şi ameliorat spiritualiceşte după fiecare nouă lectură…

Remarca dumitale asupra inexistenței

idolatriei în India (nu risc să mă declar asupra triburilor totemice) a fost atât de justă, încât m-a făcut să-ți împărtășesc anumite păreri pe care le-am expus şi în romanul meu mai vechi, *Gora*, dar pe care nu le-am limpezit încă îndeajuns. Ai dreptate, nu sunt idolatri în India.; dar sunt legiuni în Europa. Nu sunt idolatri aici pentru motivul că niciun credincios nu se roagă la imaginea zeului, ci ia această imagine, o meditează până ce a asimilat-o interior, şi îi oferă apoi ofrandele, sau practică ritualul necesar. Zeul e numai vehiculul imaginii interioare, care e *însuflețită* şi *dramatizată* de către credincios. Iarăşi procesul de interiorizare, de activitate fantastică, pe care ți-l amintisem vorbindu-ți despre Ramayana. Dar ce-ți spun eu dumitale lucruri pe care le ştii? Mă bucur mult că le ştii, deşi nu învățătura ți le-a relevat, ci privilegiul

de a trăi, gândi şi simţi printre bengalezi. Noi, bengalezii, suntem mediteraneenii Indiei; sentimentali până la exces, ascuţiţi în dialectică şi adânciţi în viaţa mistică, dar neorganizaţi şi, mai cu seamă, fără spirit de solidaritate.

Dar Bengalul reprezintă astăzi ceea ce e mai viu, mai preţios şi mai original din viaţa spirituală a Indiei.

...Oh! Europa, cu uzinele ei, cu Molohul civilizaţiei ei. Fiecare dintre voi, europenii, sunteţi o uzină. Iată, e aici la Shantiniketan, un tânăr german care studiază sanscrita şi traduce gramatica lui Panini. Ei bine, e o industrie. Primăvara n-are pentru el virtutea aceea intoxicantă, nebunia aceea de joc, voluptate şi creaţie – aşa cum ştii prea bine că e primăvara bengaleză. Dar poate nu ştii nici dumneata. Nu te supăra. Îmi sunteţi toţi dragi, copii care munciţi cu o îndârjire şi o putere în-

mărmuritoare. Dar de ce sunteți încruntați? De ce aveți calviții şi frunți încremenite? Vezi, prietene, munca voastră parcă ar fi un blestem. Munca noastră e bucurie, e libertate, e joc, adică creație. Aceasta aş vrea să înveți de la noi: că munca e cel mai exact sentiment al omului, căci e asemenea unui dans uriaş, în care prinzi cu fiecare mână două fete frumoase şi joci ca să slăveşti viața, pe Dumnezeu, pe tine însuți şi propria-ți iubire. Aceasta nu se ştie, încă, în Europa. Acolo munca încleştează şi doare. Eu sunt bătrân, am şaptezeci de ani. Dorm trei, patru ceasuri. Mă deştept înainte de zori şi mă duc pe terasă. Acolo, în aşteptarea dimineții, meditez, meditez, mă rog, cânt. Şi apoi începe lucrul. Am scris şi eu, aproape două sute de cărți. Dar fiecare linie a fost o desfătare. Căci păcatul cel mai mare este să te împotriveşti

bucuriei, vieții care ți-a dat-o Dumnezeu, sufletului tău. Am scris patru mii de cântece, şi am născocit atâtea dansuri. Unul l-ai văzut aici şi am auzit că te-ai apucat acum să înveți şi cântece. Numai bagă bine de seamă să nu afle profesorii tăi de acasă. Îi ştiu bine cum sunt, căci astfel e întreaga voastră ştiință şi filosofie. Voi credeți că adevărul e întotdeauna solemn, că bucuria e frivolă, iar dansul şi cântecul inconsistente cu o educație ştiințifică. Erori puritanice, vii, chiar după ce puritanismul a dispărut. Pentru mine, toate aspectele acestea se integrează unul în altul, căci fiecare exprimă ritmul şi bucuria vieții, zeița care cântă şi plânge în fiecare boabă de rouă, cu fiecare fir de iarbă, în fiecare gând şi faptă de-a noastră. Aceasta poate învăța India omenirea voastră: că datoria primă şi ultimă e împlinirea de sine, iar aceasta

e bucurie, e dans şi e extaz.

Dar nu mă mai întreba altele. Se însearează şi mai am atâţia prieteni. Mai vino mâine. Iar într-o zi am să-ţi dau şi un interviu pentru cititorii tăi. Dar eu nu prea dau interviuri, pentru că nu sunt de felul meu un filosof şi la întrebări grele trebuie să răspund pe îndelete. Dar să-ţi spun eu ce să faci. Trimite-mi cu o zi mai înainte întrebările pe o hârtie, iar eu mă voi gândi şi când vii dumneata, o să le discutăm. Are să fie şi Suren, căci el se pricepe la filosofie. Dar spune-mi, nu-i minunată seara aceasta aici? Nu e o seară cum nu se poate întâlni în admirabila Europă? E o linişte şi o pace contemplativă şi parcă arde undeva flacăra mistică a Mamei Indii. Nu o simţi? De aceea mă întorc eu în India, deşi acum aproape o urăsc, robită cum e spiritului politic. Vezi dumneata, nu trebuie să judeci India

aşa cum o găseşti în acest an. E o criză prin care trece țara mea. Şi cea mai mare înfrângere n-ar fi recăderea în robia politică, ci pierderea marilor ei însuşiri spirituale, care acum, provizoriu, nu-şi mai au supremația lor milenară. Da, urăsc India unde au început a străbate patimile şi întunerecul – dar o regăsesc de câte ori mă întorc, cu o nestăvilită bucurie. Căci, vezi dumneata, numai aici parcă aş putea crea în voie, aşa cum curg apele, aşa cum cresc plantele. Şi numai prin India, prin conştiința mea indiană, pe care o adâncesc şi o cercetez de şaizeci de ani, pot găsi eu Unitatea, Omul, Viața, pe Dumnezeu. Şi când dragostea de oameni mă îneacă, plec în lume. Aşa e; între două dragoste...

Shantiniketan, martie 1930

VORBEŞTE SRIMATI DEVI...

În India, orice femeie e Devi, o zeiță. Când te adresezi unei doamne sau domnişoare – de orice rang, de orice vârstă – nu pomeneşti numele de familie, ci adaugi Devi după numele ei propriu. O domnişoară Indira Sen, ajunge astfel Indira Devi; unei doamne Kamala Chatterjî, îi spui Kamala Devi.

Amănuntul acesta e semnificativ. India nu vede în femeie nici fecioara, nici amanta. India vede numai zeița, numai jertfa creatoare, mama. Orice altă virtute feminină păleşte alături de aceasta din urmă. Orice femeie e adorată întrucât este sau va fi o mamă. De aceea, când cunoşti prea bine o femeie ca să o mai poți numi Devi, o numeşti mamă. Chiar dacă ea e numai o fată de țară

sau o adolescentă de colegiu.

Despre femeia asiatică, îndeosebi cea indiană, s-au spus şi scris o sumă de stupidităţi. Pitoreşti şi verosimile, ele au fost acceptate pentru că flatează fie imaginaţia, fie prejudecăţile noastre de occidentali civilizaţi. Ascultaţi acum şi ce spune o indiană. Transcriu fragmente din cele auzite demult, într-o seară de februarie, pe o terasă în Bhowanipur.

— De obicei, surorile noastre din Europa şi America ne plâng de milă. Socot că femeile indiene sunt asuprite în haremuri, sunt lipsite de orice distracţie şi libertate şi tânjesc o dezrobire. E adevărat că sunt şi astfel de cazuri, dar ele nu aparţin societăţii hinduse. De fapt, femeile europene văd în viaţa noastră o existenţă fără romanţă, fără aventură şi fără neprevăzut. De aici

concluzia că suntem nefericite, mâhnite şi siluite în viața pe care o duc ele, acolo, cu libertatea instinctelor şi confuzia socială. În primul rând, pe noi ne interesează libertatea. Ea e o iluzie, de care mai curând sau mai târziu fiecare se va lepăda. Viața noastră e determinată de ursită, de Karma şi orice evadare nu face decât să strângă şi mai aproape lanțul destinului. Apoi, nouă nu ni se pare romanța indispensabilă fericirii. Pentru noi fericirea nu e capriciu, deci nu e ceas pasager şi iresponsabil, simplă infatuație pasională sau sentimentală. Noi numim asemenea patimi *moha*, dar aceasta nu e fericirea. Nu ştiu cât vei putea înțelege dumneata, dar pentru o indiană fericirea nu se află niciodată în inițiativă, ci în instituție, adică în predarea ei completă unui ideal vechi de atâtea mii de ani, idealul familiei, al educației fiilor. Nu există

beatitudine şi liberare finală decât întrucât renunțăm la capriciile pasionale, efemere, simple tulburări, – şi căutăm perfecțiunea mamelor noastre.

De altfel, noi nu suntem singure: avem cu noi experiența a multor mii de ani, de castitate, mândrie maternă, demnitate şi eroism. În orice ritual religios, noi comunicăm cu imaginea închipuită a străbunelor noastre. Nu ne despărțim niciodată de mame…

Surorile noastre din Europa spun că avem o viață monotonă şi că suntem sclave. Acum, dumneata ai avut destul timp să te convingi că de sclavie nici nu poate fi vorba. Soția e stăpâna casei în cazul când nu trăieşte mama soțului. Ea păstrează banii, ea face cumpărăturile, ea conduce tot. Dacă nu vezi femei pe stradă, asta nu înseamnă că nu pot ieşi, ci că nu vor să iasă, nu le interesează strada, n-au timp de pierdut. Te-

ai convins ca o casă indiană e mult deosebită de alte case. Mai întâi, orice casă din India cuprinde între zece şi treizeci de membri. Apoi responsabilitatea şi bunul mers al gospodăriei se află în voința soției. Ştii că cel mai mare bine pe care îl poți face unei indiene, e să-i ceri să te servească: să-ți dea de mâncare, să-ți coasă ceva, să-ți fiarbă laptele, să-ți curețe odaia. Noi nu avem aristocrația lenei. Suntem fericite când putem spăla şi dereteca o casă întreagă. *Seva*, slujirea, e idealul oricărei indiene. Dar, repet, nouă ne place să facem lucrul acesta, nu ni se porunceşte. Avem atâți servitori: dacă nu ne-ar place să muncim, am putea trândăvi şi casa ar fi curată.

Pe noi ne entuziasmează viața surorilor noastre din Europa numai la cinematograf. De aceea vezi cât de populate sunt cinematografele de cartiere cu fe-

mei indiene. Socotesc că o femeie europeană are un haz nespus, pentru că face lucruri de bărbat. Noi ne amuzăm în casă, imitând bărbații și maimuțărindu-le aerul de superioritate. Dar de când s-au introdus cinematografele de cartier, ne amuzăm mai bine privind actrițele albe.

Câteodată ne sufocăm de râs, dar se întâmplă să râdem când pe ecran e o tragedie și atunci bărbații noștri ne mustră. E admirabil să fii europeană, dar cum rezistă ele unui comic atât de prelungit? Noi am muri de plictiseală. Ele văd atâți de mulți oameni, încât nu mai au timp să gândească asupra lor, să învețe sau să se ferească de ei. Au o viață foarte monotonă. O dată am mers cu mai multe familii indiene la o garden-pary și am ascultat jazz. Ei, bine, n-am auzit în viața mea ceva mai monoton și mai zgomotos ca această

muzică. Aud, totuşi, că jazzul exaltă femeile albe. Ciudat.

...Ştii ce pitorească viață duce o soție indiană. Ce plină, mai ales. Noi ne vedem puțin soții, dar tot ce facem, facem cu gândul la ei. De aceea ne auzi tot timpul cântând. Nu ne obosim niciodată soțul cu prezența noastră, dar îl lăsăm să ne caute. Vezi că noi nu ne măritäm din dragoste, ci iubim după ce ne-am măritat. Îl iubim, pentru că el e soțul ursit. De altfel, orice om ştie că sunt trei acte capitale în viața lui, în care nu poți interveni; naşterea, căsătoria şi moartea. Ne naştem, ne căsătorim şi murim conform Karmei. De aceea, soțul nostru e al nostru cu adevărat, de mii de ani, prin atâtea transmigrări. Noi nu facem experiențe cu acest fapt esențial. De aceea există atât de puține căsătorii nefericite în India şi nu există aproape deloc divorțuri.

...Fiecare femeie indiană tânjeşte să imite una din eroinele *Mahabharatei* sau *Ramayanei*. Fiecare vrea, să ajunge o zeiță.

Cu asemenea înălțimi în față, ce-am face noi din libertatea capricioasă a surorilor noastre din Europa? Am risipi-o ca pe nişte petale de lotus pe fluviu, dar am rămâne tot la altarul de pe mal. Căci, vezi dumneata, nu există fericire trecătoare, nu există beatitudine decât în veşnicie. Restul e cinematograf şi Jazz...

DUEGA, ZEIŢA ORGIILOR...

...Zeița locuieşte în munții Vindhya şi de desfătările ei cu carne, vin şi sânge am aflat prin acel pasagiu din *Mahabharata*, unde Durga, zeița fecioară, ucisese pe Mahesha, balaurul spaimei. Durga, zee cu trup negru, asemenea albastrului întunecat al lui Krishna: cu podoabe de păun în jurul frunții şi cu zâmbetul lung, mesager al orgiilor tantrice. Am istovit săptămâni de muncă grea, urmărindu-i creşterea şi izbânda de-a lungul efuziunilor sincretiste, în Bengalul evului mediu. Povestea ei o cunosc şi o spun, cu entuziasm devoțional, acei erudiți *pandit*, care s-au deprins să nu se piardă în oceanul manuscriselor. Soră a lui Krishna, apoi soție a lui Shiva, la început fecioară

crudă, mai târziu numită Uma, identificată cu ce are India mai scump – Vedele şi Brahman – iar fecioria înlocuită prin porniri orgiastice, şi toate acele nume, legende, episoade sângeroase, sălbatice… Cine poate pătrunde şi stăpâni povestea ei obscură şi sacră, în afara credincioşilor învăţaţi, care o adoră cu sânge şi fiori?…

…Octombrie. Au fost furtuni în Golf: vasele companiilor din Java şi Hongkong vin întârziate pe fluviu; ploi lungi, ca în toiul monsoonului; – şi deodată, seninul tropicei, cu mireasmă zăcută de junglă. Briză proaspătă, răscolitoare a cutreierat oraşul murdar în preajma Pujei.

A fost o săptămână bogată, cu *samkirtan* – acele coruri mistice, monotone, jeluitoare sau aţâţătoare, lăudând numele lui Krishna sfârşite în plâns şi pierdere de sine; cu vizite la case boie-

reşti, în care bengalezi bine crescuți îți aduc scaun să-ți scoți pantofii şi, în ciorapi, să te poți apropia de imaginea Durei, grea de giuvaeruri şi îmbătată de ofrande vegetale. Săptămână în care, european jinduit, te poți desfăta cu *singara* fierbinți, pipărate sau cu *dudpede* dulci şi, *rasa-gula*, acele incomparabile gogoşi minuscule din orez pisat şi miere. Şi iarăşi ceaiul cu lapte, pe care fecioara casei ți-l oferă nesfioasă, ştiind că eşti ucenic la cutare glorie a Bengalului – şi te îndeamnă cu *mango* sau piersici roşii, şi te întreabă cuviincios dacă te-ai deprins să citeşti bengali, şi se lasă descusută cu întrebări la care numai o Kumari ce-a umblat în şcoli engleze poate răspunde. Dacă eşti norocos, fata îşi aduce prietene – muiate în mătase – care şovăie pe scaune, şi se adună toate pe un divan din colț, şi sporovăiesc în *chalitphashya*. În timpul

acesta, tatăl îți arată manuscrisele sanscrite – pe care le descifrezi cu degetul – iar vreun unchi bogat insinuează subiecte politice. Sunt toți întineriți, îmbătați de Puja, sărbătoarea Durgei.

...În acea noapte de octombrie, „mama” mi-a aşternut saltea grea şi şaluri proaspete pe terasă. „Mama” – nu e numai o expresie de respect; e singurul cuvânt ce se potriveşte dragostei şi bunătății pe care soția învățătorului indian o arată – aşa cum se cuvine prin Scripturi – ucenicilor. Aceştia, tineri nepricepuți şi sârguitori, locuiesc în casa maestrului sau în grădina lui. Nu plătesc, ci ajută rosturile gospodăriei. În schimb, guru le destăinuie tainele gramaticii, retoricii şi metafizicii, iar „mama” le poartă de grijă şi le țese vestmintele albe.

Se doarme bine pe terasă şi cum stai lungit între şaluri nu vezi decât albul

moscheii îndepărtate, umbra unui balcon vecin şi perechea de palmieri zvelţi, nelipsită.

Cândva, ostenit să tot prigonesc amintirile, voi cânta şi eu „Laudele” aşternuturilor mele pentru că, după metafizică, ceea ce are India mai specific, e aşternutul. N-am uitat nici isteria jackalilor, nici incertitudinea sunetelor din junglă – acea înviere fantastică, inimaginabilă a spiritului vegetaţiei, care zâmbeşte şi se amuză, infirmând superstiţia statică. Dar pentru un creier căutător de nuanţe – minime, groteşti, pasagere spasmul frunzişului din vârful palmierilor gemeni e o comoară. Te obişnuieşti cu el anevoie. La început te deşteaptă din somn şi se opreşte îndată ce ai deschis ochii. E capricios: nu-l animă decât somnul celui de pe terasă; nu-l pironeşte decât ochii fugărind coşmarul. E imperceptibil, de aceea te

asurzeşte, dilatat în pseudodelirul veghii. E monoton, de aceea nu-i poți surprinde niciodată ritmul. Câteodată, asemenea țipătului păsării rănite, stins de apele cu albie alburie. E o manifestare izolată care te stinghereşte şi te farmecă, deşi îți tulbură somnul şi te covârşeşte cu doruri.

Cum ai putea dormi? Cine cunoaşte ceasul când gitanii ostenesc cântecul dragostei lui Krishna şi Radha şi jocul eroului cu fecioarele din Vrindavanam? Orga şi viorile (vina) şi ersaj şi mridanga cu sunet de tobă lungă, şi melopeea, „Rama vanasya"... – le-ar putea uita, ca să doarmă somn lung?...

Zorii te trezesc cu prevestiri de guturai, biet european cu prea multe şaluri. Mai rămâne un ceas. Înainte de şase dimineața eşti în curte, pe jumătate gol, şi te îmbăiezi scoțând apa dintr-un bazin de piatră, îngust ca un coşciug.

Tot cartierul e o scăldătoare şi fiecare cişmea din stradă – izvor pentru cetele sărmane. Ceaiul, şi iarăşi gălăgia fetelor, şi rugăciunile ortodocşilor şi, pentru că e Puja, joc, joc, şi râsete, pretutindeni, alături de ofrande.

În templul din Kalighat – vestit în toată India, cel mai preţuit altar al Durgei – am un prieten chiar în clanul de brahmani care stăpâneşte şi se îmbogăţeşte din veniturile templului. El mă călăuzeşte prin[tre] miile de pelerini, unii veniţi din Orissa – femeile sunt negre, pietroase, căutătoare –, alţii de pe fruntariile Nepalului, alţii din Assam. Mă îmbrâncesc şiruri dese de credincioşi şi sărmani, aşteptând ca zilele săşi ofere „puja” pe o foaie lată. Altarul lui Shiva, cu puţul sacru (în care un ochi pătrunzător zăreşte *lingam*-ul Zeului), te întâmpină, asaltat de femei. Soţiile vin şi revarsă apa din Gange, murmu-

rând *mantras*, şi-şi adoră cu o neînchipuită devoţie Zeul dăruitor de rod al pântecului. Mi se îngăduie să privesc pe deasupra altarului, şi deosebesc femei din aristocraţia Calcuttei, în vestminte grele, mătăsoase, alături de sătence din Oudh, alături de bătrâne cucernice şi fecioare desculţe, despletite. Recunosc chipuri şi-mi amintesc nume întâlnite la festivaluri artistice. Din capul scării cu brahmanul tânăr lângă mine, privesc şirurile soţiilor cărora Shiva le-a împlinit ruga şi înţeleg rostul cactusului vecin, încărcat cu inele de fier, ofrande.

Viermuiala din uliţele ce duc spre templul principal urlă aceeaşi chemare: Duurga!... Duurga!... Oamenii aşteaptă în soare, cu ofrandele de flori şi grăsimi – şi oamenii vin, vin, şi ofrandele se adună, terciuite, la picioarele Zeei, pe care nu o pot vedea, în întunericul

templului asediat. Nu-mi pot face drum nici încai până la zid. Ocolesc şi ajung în fața porticului unde se jertfesc țapii. Două mii pe zi, pentru că e Puja. Şi aici se înghesuie spectatori şi credincioşi. Sunt singurul alb, dar sunt cu un brahman din Kalighat. Țapi, țapi, şi călăul activează cu o prodigioasă dexteritate, şi sângele improaşcă pretutindeni. Capetele, membrele sunt adunate de slujitori îndemânatici. Calzi, țapii înjunghiați sunt trecuți din mână în mână, jupuiți, despicați, goliți de măruntaie, îmbucătățiți. Ceea ce urmează, nu văd dar fumul se poartă peste mulțimi. Nu poți rămâne mult; animalele hipnotizate de panică şi de aburii sângelui se lasă moi în mâna călăului antrenat. Aburii te irită, te excită, deşteaptă nervii nebănuiți. Soarele arde, şi oamenii te îmbrâncesc, şi toți strigă: *Duurga!... Duurga!...*

Mă îndrept spre fluviu, căci niciun hindus nu-şi sfârşeşte ofranda fără îmbăiere în Gangele sfânt – de o murdărie fără seamăn, cu ape grase şi putrede. Fiecare dugheană din uliță e şi un altar: Gabesh, Lakshmi, Krishna, Shiva. Se vând idoli şi imagini roşii: Durga. Te asaltează cerşetorii schingiuiți, leproşi nevindecați, brahmani escroci, yoghini şi fachiri de bâlci cu plete de *saddhu*, prăfuite în cenuşă. Vezi, pe marginea drumului, farseuri cu capul îngropat şi tovarăşul adunând banii de aramă ai femeilor din Ouah. Sau falşi fachiri tăifăsuind pe plăci cu piroane şi cuie, sau vaci cu picioare la ceafă şi tot felul de exhibiții groteşti, odioase, repugnante, pe care pelerinii le admiră şi femeile le ajută cu părăluțe de aramă.

La început, spectacolul te amuză – mai ales dacă înțelegi că e un spectacol de hinduism degenerat, hinduismul ca-

re a produs sacrificii umane către aceeaşi Druga şi prostituția orgiastică pe care numai puțini o cunosc, dar nimeni nu o poate dezvălui. Mai apoi, oboseala se îmbină cu dezgustul, un soi de furie disperată împotriva acestei mixturi de devotație şi barbarie. Singura mângâiere e seninătatea femeilor de elită, care îşi împlinesc datoriile detaşate de îmbulzeală, de patimi, de sânge, de urlete. Mă refugiez pe alee, care duce, de-a lungul fluviului, spre *ghat*, unde se ard cadavrele. O mamă aşteaptă teancul de vreascuri peste copilul mort, înfăşurat într-o rufă murdară. Un alt „mormânt” abia a înghițit trupul unui bine cunoscut negustor din Shambazar. Cineva, din familie, răscoleşte tăciunii şi descoperă oase pe jumătate albe. Se adună vreascuri, lemne. Trebuie să dispară până şi cea mai mică urmă. Când cenuşa nu mai dogorăşte, câte un corb se

aşază pe praful care poartă, încă, mirosul cărnii fripte. Disperat ciuguleşte lemnul – dar nimic, nimic nu găseşte, căci trupul e de-acum în cerul Durgei.

În fața *ghat*-ului, o grădină cu arbuşti parfumați de chiparoşi. Mă aşteptau atâți prieteni. Şi fiecare îmi spune că... Dar de ce să le înşir aici spusele? În India, sublimul e împletit cu atrocități, cu scârbă, cu superstiții. De aceea fascinează şi nu irită.

Calcuta, 3 decembrie 1929

DE VORBĂ CU UN NAŢIONALIST INDIAN

În ziua de 22 aprilie 1930 mi s-a întâmplat un fapt pe care îl povestesc aici nu pentru că e unicul şi cel mai crud din istoria revoluției civile indiene, ci pur şi simplu pentru că mi s-a întâmplat mie. Din auzite, din gazete şi din cărți, cunosc şi eu, ca şi oricare dintre dumneavoastră, zeci de alte fapte mai crunte şi mai grave. Iată: mă aflam în bine garnisita librărie sanscrită din College Square N.4, aproape de Universitate, în fața unui parc cu lac şi palmieri, aşa cum sunt cel puțin două duzini în Calcutta. Eram fericit pentru că răsfoiam cărți scumpe şi pentru că eram orgolios ca oricare alb care studiază filosofia indiană cu speranța că va

ajunge într-o zi un înțelept.

Ignorasem mulțimea pe care o întâlnisem masată în parc şi pe străzi. O reuniune politică. Se vor ține aceleaşi discursuri şi vor pleca noi cordoane de studenți şi studente ca să boicoteze mărfurile englezeşti. Ne aflam în toiul dezobedienții civile; nimic nu era nou pentru mine. Văzusem atâtea arestări şi, fiind alb, întâlnisem de atâtea ori priviri care doar că nu mă scuipau, ale prietenilor mei bengalezi. Foarte bine, mi-am spus eu – şi m-am grăbit spre librărie. 29 aprilie, vă rog să nu uitați; lună dezolantă, fierbinte şi vacuă. Omul nu gândeşte pe stradă. Nu gândeşte decât izolat sub conul rece al ventilatorului. Afară e un pustiu exasperant, de sunete şi clacsoane, un deşert în care nu simți pe nimeni, deşi te izbesc din toate părțile oameni vii. Odată ce ți-ai pus casca de plută pe cap şi

ai coborât scările – nu mai ştii nimic altceva decât numărul tramvaiului pe care trebuie să-l iei şi numele stației la care vei coborî. Din Bhowanipore unde locuiam eu, până în College Square – o jumătate din oraş, aproape un ceas de tramvai, cu schimbări şi aşteptări. Vag, îmi amintesc că sunt cine sunt şi mintea nu e capabilă de un efort mai violent decât o amintire. De la un timp, nici amintirea – ci numai oboseala nesimțită a trupului, deliciile repausului şi bestia bine crescută, cu casă şi cu ochelarii negri, înaintând inertă într-o pondere fierbinte.

Prelungeam vizita în librărie, din ce în ce mai încântat de inteligența şi ştiința mea. Când zgomotele din parc se gâtuiră şi se urâțiră nedomestic, ropote se coborâră din susul străzii, apoi strigăte şi urlete; o învălmăşeală, lumea împinsă afară din parc, o şarjă cu *lathi* (acele

bastoane lungi şi sinistre ale poliţiei indiene), alte ţipete, alte învălmăşeli. Totul se petrecuse cu o spontaneitate de coşmar. De abia avusei timpul să aşez cărţile în raft şi să alerg spre uşă. De acolo am putut vedea poliţia călăreaţă (glorioasa *the mounfed police)* împingând manifestaţia studenţească şi cetăţenească pe străzile lăuntrice. Cordoanele de studente bengaleze rupte cu caii, bastoanele lovind prodigios în dreapta şi în stânga, în oricine şi oricum. Capete sparte şi membre rupte – acestea se văd peste tot. Dar ceea ce se vede numai în India Britanică: copii călcaţi sub cai, copii sângeraţi de copite şi de bastoane.

Primii răniţi au fost aduşi chiar în librărie. Şi ei au fost numai copii. Unii din ei nu ştiau nici să scrie. Veniseră la manifestaţie cu steluţe de foiţă tricoloră, veniseră fără voie, ca să strige nu-

mai *Bande mataram!* sau fuseseră aduşi ca un scut de către manifestanți. Socoteau că nu se va şarja cu poliția călăreață şi împotriva copiilor.

Câțiva din ei leşinați. Unul avea ochiul scos, atârnând ca un crud însângerat; pe gât o zăbală de sânge cu praf. Altul țipa fără sunete, un sunet pe care îl vezi din gură, pe care îl aştepți să izbucnească şi nu izbuteşte – pentru că se schimbă în a un horcăit de leşin. Cei mai mulți aveau capetele sparte de bastoane şi plângeau înăbuşiți, aşa cum plâng copiii orientali când nu ştiu ce-i doare. Alții…

Librăria se umpluse toată de sânge, de jale şi de apă. Un spital în miniatură, aşa cum trebuie să fie casa oricărui indian după spusa unui swarajist. Mă uitam şi eu poate umilit de culoarea mâinilor mele, înfuriat şi neputincios, neştiind dacă trebuie să plec, sau să-i

mângâi, sau să înjur pe englezi. Un tânăr student în *dhoti* de *Khaddar* se apropie de mine provocator

— Dumneavoastră nu sunteți englez?

— Nu mulțumesc lui Dumnezeu.

— Vă amuză?

N-aveam chef de discuție. Dar necunoscutul continuă, parcă ai fi simțit urgența insultei rasei albe actualizată în primul alb întâlnit în cale.

— Şi totuşi e inutil ce au făcut. Pot face şi mai mult. Ne pot pune pe toți în temniță. Dar suntem câteva sute de milioane. N-au locuri nici pentru a mia parte dintre noi. Întreaga administrație britanică va sări în aer dacă va întemnița o jumătate de milion de voluntari... Dar mamele noastre, femeile noastre? Ştiți ce-au făcut în Amritsar în 1919? Le-au violat cu bastoanele. Da, puteți citi Raportul Congresului. Ştiți dumneavoastră şi fără să citiți Ra-

portul. Duceți-vă la sate, şi aflați cum procedează poliția. Dar ce-au putut face până acum? Se pot lupta cu copiii? E absurd ce fac ei, dar i-a cuprins panica, asta e: acționează cu spaima celui care ştie că joacă ultima carte... Sărmanii creştini! Şi dumneavoastră sunteți creştin, fără îndoială. Cum scuzați crimele astea?

— Nu le scuză nimeni, răspunsei eu văzând că necunoscutul îşi repeta întrebarea. Ei sunt creştini de duminică, aşa cum e întreaga Europă. Ei vorbesc de creştinism, atâta tot. Vă rog să nu condamnați o religie după faptele aşa-numiților ei credincioşi.

— Dar e absurd, *Sahib* (termenul acesta, uzat de un student e batjocoritor) ceea ce spuneți. Pentru că, dacă religia dumneavoastră nu v-a făcut mai buni timp de două mii de ani aruncați-o şi găsiți alta mai bună. Dar dumnea-

voastră trimiteți misionari aici, în India. Dacă ați începe de la dumneavoastră acasă?

— Nu înțeleg de ce să mă confundați cu un englez, răspund eu, stânjenit că începeau să se strângă ascultători.

— Dar sunteți şi dumneavoastră european. Şi odată ce nu vă e ruşine de ce fac frații dumneavoastră în India, însemnează că nici nu vă interesează şi atunci sunteți mărginiți, ori că vă e frică şi atunci sunteți laşi. Dumneavoastră, probabil, nu vă interesați decât de Europa. Dumneavoastră sunteți popoare glorioase, civilizate şi infailibile. Dumneavoastră sunteți albi. Dați-ne voie să vă dispreţuim până la ură. Şi vă suntem superiori, oricât v-ați lăuda cu cărțile dumneavoastră şi filosofii dumneavoastră în care nu crede nimeni. Vă suntem superiori pentru că noi ştim tot despre Europa – iar dumneavoastră nu

ştiţi nimic despre India. De ce aţi venit dumneavoastră în India?

— Eu personal? Ca să studiez limba şi filosofia indiană.

— Şi nu vă e ruşine de ce-aţi văzut de un an încoace?

— Nu mă solidarizez cu nimeni, răspunsei eu strâns cu uşa. Sunt un apolitic. Nu voi sta decât câţiva ani în India. Nu am timp să mă ocup cu altceva. Ce voiţi? Dumneavoastră sunteţi un privilegiat: sunteţi născut în India. Aveţi timp şi de politică. Eu mă voi întoarce în ţara mea.

— Dar politica, în India, nu e politică. Lupta noastră pentru independenţă, *swaraj*, e concluzia necesară a întregii noastre metafizici. Ştiinţa care e principiul de bază al metafizicii şi misticii indiene: că nimeni nu se poate mântui prin altul, că nimeni nu-şi poate ajunge calea, adevărul, libertatea, prin altul.

Lupta noastră e consistentă cu însuşi fundamentalul conştiinţei noastre filosofice: că după cum sufletul nu poate ajunge *mukta* decât prin propriul său efort, tot aşa India nu se poate libera decât prin propriul ei efort. Nu acceptă ajutor din afară. Nu ni se poate da acest ajutor. Nimeni nu poate interveni în destinele altuia. Nu numai că nu are dreptul, dar nici nu poate. Ştiţi acesta din filosofia noastră. Atunci, cum crede Anglia că poate interveni în destinele Indiei, fără ca să producă o fărădelege cu urmări cândva fatale?

— Marea Britanie nici nu-şi pune astfel de probleme.

— Cu atât mai rău pentru ea. Pentru că socoteşte dominaţia ei un act ceresc.

— Dar nu v-a dat, oare, o administraţie mai bună?

— Bine, *sahib*, dar aceasta nu are nici de-a face cu India. Noi nu cerem o ad-

ministrație excelentă. Noi cerem o administrație a noastră. Ştiu că va fi mai proastă, mai nehotărâtă, plină de lipsuri şi de abuzuri. Dar va fi a noastră. Administrația britanică ne castrează, ne face conştiințe de sclavi, ne face laşi. După o sută de ani de stăpânire engleză, în ciuda tuturor trenurilor, industriilor şi oraşelor moderne clădite de englezi, poporul indian e pe pragul degenerării. Traiul bun nu înseamnă nimic pentru un popor robit. Cei care judecă astfel, sunt deja sclavi.

— Dar India, întrerup eu, India nu are o conştiință națională.

— La noi nici nu se pune problema națională, ca la dumneavoastră în Europa. Pentru indieni, India nu e o țară sau o națiune. Sunt aici atâtea rase, atâtea religii, atâtea caste. Un european se pierde ca într-un haos, şi se întreabă: care este India? Ei bine, *sahib*,

India pentru noi este Mama! Chiar strigătul nostru revoluționar şi imnul nostru național începe cu *Bande Mataram!* „Plecăciune Mamei!” Întreabă pe orice sărman, din orice colț al Indiei, ce numeşte el India, şi-ți va răspunde: Mama. Lupta noastră nu e abstractă, pe principii, nici limitată de revendicări. Lupta noastră e o cruciadă pentru dezrobirea mamei. De aceea nu e o luptă politică, ci o mistică: ajungem la libertate, cum spune Mahatma, prin purificare, prin renunțare la individual, prin non-violență, prin agonie. Politica noastră e o ucenicie ascetică. Politicienii noştri îşi încep cariera prin renunțarea totală la funcție, la avere, la glorie, la orice posesiune pământească. Şefii noştri sunt mai săraci decât noi. Nouă nu ne trebuie genii politice, nici tactică politică. Mahatma nu e un geniu, e un sfânt. El nu are o metodă tactică, ci are

sinceritate. Asta au recunoscut-o şi cei mai înverşunaţi duşmani ai noştri. El e singurul om care a izbutit să stabilească sinceritatea în lupta politică.

— Şi totuşi, dacă nu va reuşi? Veţi încerca alte metode, de pildă, metodele europene?

— Avem şi noi extrema noastră stângă, centrele teroriste. Vom recurge la teroare numai când va abdica Mahatma. Dar până atunci suntem legaţi de cuvântul dat lui Gandhi: non-violenţa.

— Dar terorismul e o metodă capitală din Europa.

— Deloc. E perfect încadrată în filosofia şi politica noastră. Se află şi în *Arthashastra,* tratatul politic scris cu trei secole înainte de era creştină. Non-violenţa e pe planul satvic, teroarea e pe planul rajasic; prima prin contemplaţie, cealaltă prin izbucniri de energie. Dar amândouă aparţin conştiinţei

indiene.

— Dar dacă nici prin teroare nu veți obține nimic?

— Atunci, rămân aceştia (arată pe copiii răniți) să încerce altceva sau să reîncerce non-violența. Vedeți dumneavoastră, aceasta nu e o luptă de ani, ci de generații. India ştie să aştepte, pentru că India nu uită. Copilaşii aceştia nu vor uita a doua campanie de dezobediență civilă. Chiar dacă vom fi înăbuşiți acum, ei nu vor putea fi înăbuşiți peste douăzeci de ani...

O tăcere penibilă. Îmi scot țigările; îi ofer una.

— Mulțumesc, *sahib*, fratele meu a murit în închisoare, pentru că a boicotat fumatul țigărilor englezeşti...

Mă priveşte zâmbind când renunț şi eu de a fuma.

— Dacă cele ce v-am spus eu v-au dat de gândit, încercați să nu mai fumați

țigări englezeşti... Bună ziua, *sahib*...

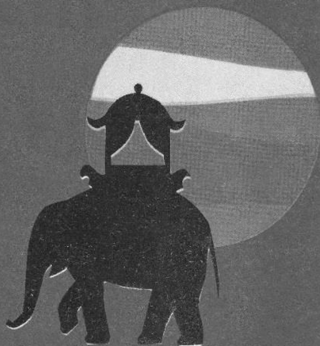
Mă salută şi pleacă, în tăcerea librăriei ticsite. În acea zi de 22 aprilie n-am scris nimic în caietul meu.

CUPRINSUL

ISBN 973-48-0026-4

Lei 78

EDITURA PENTRU TURISM